

VILNIAUS UNIVERSITETAS
Istorijos fakultetas
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

Donata Šimkūnaitė

Paveldosaugos studijų programa
Magistro darbas

Kultūros paveldo kontrolė 1990 – 2006 m.

Darbo vadovė: lekt. J. Poškienė
Konsultantė: dėst. D. Varnaitė

Vilnius 2007

Turinys

Įvadas.....	3
I. Paveldo apsaugos kontrolė nuo 1990.03.11.....	9
1.1. Kultūros paveldo inspekcija.....	9
1.1.1. Laidojimo vietų problema.....	12
1.1.2. Nuosavybės atkūrimo procesas.....	13
1.1.3. Situacija dailės paminklų srityje.....	16
1.1.4. Nelegali statyba.....	17
1.2. Kultūros vertybių apsaugos departamentas.....	20
1.2.1. Kultūros vertybių apsaugos departamentas iki 1997 m.....	20
1.2.2. 1997 m. KVAD struktūriniai pertvarkymai.....	23
II. Kultūros paveldo kontrolės funkcijos raida nuo 2005 m.....	27
2.1. Kultūros paveldo departamentas.....	27
2.1.1. Kontrolės skyriaus veikla ir funkcijos.....	28
2.1.2. Teritoriniai padaliniai.....	30
2.2. Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris.....	32
2.2.1. Nusikaltimai kultūros vertybėms.....	33
2.2.2. Kultūros vertybių vagysčių prevencija.....	38
III. Pagrindinės kultūros paveldo kontrolės problemos.....	41
3.1. Nelegali archeologija.....	41
3.2. Žalos nustatymas.....	48
3.3. Nelegali statyba ir teisminė paveldosaugos praktika.....	51
3.4. Pagrindiniai pažeidimai ir inspektavimo darbo apimtys.....	56
Išvados.....	60
Šaltiniai.....	62
Literatūra.....	70
Priedų sąrašas.....	71
Santrauka anglų kalba (Summary).....	75
Priedai	

Ivadas

Kultūros paveldas šiais laikais suvokiamas labai svarbia visuomenės gyvenimo dalimi, kurio išsaugojimas laiduoja kiekvienos kultūros tęstinumą. Vakarų Europos idėjomis paremtas kultūros paveldo išsaugojimas neišsivaizduojamas be esminės kultūros paveldo apsaugos funkcijos – kultūros paveldo kontrolės. Savarankišką Lietuvos kultūros paveldo kontrolę nepriklausomoje Lietuvoje fiksuojame nuo 1990 metų kovo 11 dienos. Jau po trijų mėnesių, gyvuojant suvereniai valstybei padedami pamatai pirmajai nepriklausomai institucijai kuriojančiai visą paveldo apsaugos kontrolę. Šiandien turime šešiolika metų kultūros paveldo kontrolės istorijos, kurioje atsiskleidžia sistemos funkcionalumas bei istoriškai susiklosčiusios pagrindinės problemos, leidžiančios į kontrolę žvelgti kaip į reiškinį.

Šio **darbo aktualumą ir naujumą** formuoja poreikis ne tik pristatyti kultūros paveldo kontrolę kaip esminę šiuolaikinės paveldosaugos funkciją, bet ir atskleisti ją kaip fenomeną kultūros paveldo apsaugoje, jos indėlį į nepriklausomos Lietuvos paveldo istoriją ir mūsų visų kultūros tęstinumo saugojimą.

Kultūros paveldo kontrolė kaip atskira kultūros paveldo apsaugos funkcija, juolab jos istorija nepriklausomoje Lietuvoje, dabartinių pagrindinių kontrolės įstaigų veikla ir funkcijos šioje srityje ar pagrindinės kultūros paveldo kontrolės problemos nėra išsamiai žinomos nei akademiniam pasauliui, nei plačiajai visuomenei. Lietuvos kultūros paveldo kontrolės temą išsamiai nagrinėjančios studijos nėra. Ši aktuali problema tik protarpiais minima atskiruose straipsniuose spaudoje, ir tai, ko gero, daugiau susiję su viena kontrolės puse – statybos klausimais. Todėl šiame darbe visas dėmesys skirtas šios paveldo funkcijos detaliam analizei taip siekiant įvertinti kultūros paveldo apsaugos kontrolės procesus, į šiandieninę padėtį pažvelgti platesniu žvilgsniu.

Moksliniame darbe naudojamas kultūros paveldo terminas atitinka medžiaginio kultūros palikimo dalį, kuri dėl savo kultūrinės vertės yra saugotina, o pats tyrimas nukreiptas į vieną iš paveldosaugos sričių – kontrolę. Taigi šio **darbo objektas** yra kultūros paveldo kontrolė – viena iš trijų esminių LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo kultūros paveldo išsaugojimo funkcijų. Pats kultūros paveldo kontrolės terminas šiame darbe reiškia kultūros paveldo priežiūrą ir patikrinimą kaip kultūros paveldo naudotojai laikosi nustatytų reikalavimų.

Pagrindinis šio **darbo tikslas** yra ištirti ir išanalizuoti kultūros paveldo kontrolės funkcijos raidą nuo 1990 m., pažymint pagrindines kiekvieno laikotarpio problemas ir specifiškumą.

Šiam tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Įvertinti esamą oficialiųjų (valstybės) institucijų archyvinę medžiagą ir pateikti kultūros paveldo kontrolės istorinę raidą su pagrindiniais problemineis bruožais grupuojant ją pagal dviejų kontrolės funkcijų administravusių įstaigų gyvavimo laikotarpius.
2. Pateikti dabartinę kultūros paveldo kontrolės situaciją supažindinant su pagrindinėmis šią funkciją administruojančiomis įstaigomis bei jų specifiškumu.
3. Analizuojant kultūros paveldo kontrolės istorinę raidą atskleisti pagrindinę šios srities problematiką, išskirti esmines kontrolės funkcijos problemas šiandienos paveldosaugos kontekste.

Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmoje dalyje aptarsime Kultūros paveldo inspekcijos laikotarpį atkreipiant dėmesį į pagrindines to meto kontrolės problemas – laidojimo vietų problematiką, nuosavybės atkūrimo procesą, situaciją dailės paminklų srityje ir nelegalią statybą. Toliau kalbėsime apie Kultūros vertybių apsaugos departamento įkūrimą ir veiklą iki 2005 metų, išskiriant du jo gyvavimo laikotarpius nuo įkūrimo iki 1997 m. ir nuo 1997 m. iki 2005 m.

Antroji darbo dalis skirta kultūros paveldo kontrolės funkcijai nuo 2005 metų iki šių dienų pristatyti. Pirmasis šios dalies skyrius analizuoja Kultūros paveldo departamento Kontrolės skyriaus veiklą ir funkcijas bei teritorinių padalinių indėlį į kultūros paveldo kontrolę. Antrame kalbėsime apie Policijos departamento Kultūros vertybių vagysčių tyrimo poskyrį atkreipiant dėmesį į nusikaltimus kultūros vertybėms ir šių nusikaltimų prevenciją.

Trečia darbo dalis skirta pagrindinėms kultūros paveldo kontrolės problemoms aptarti. Pirmame šios dalies skyriuje analizuosime nelegalios archeologijos problemą, o antrasis skyrius skirtas žalos, padarytos pagrinde archeologijos objektams, nustatymo mechanizmui apžvelgti. Trečiame skyriuje mėginsime išsiaiškinti statybos saugomose teritorijose problematiškumą bei aptarsime paveldosaugos ryšius su teismais, o ketvirtoji dalis skirta pagrindiniams kultūros paveldo pažeidimams ir inspektavimo darbo apimtims analizuoti.

Darbe naudoti istorinis tyrimų ir giluminio interviu metodai.

Šaltiniai yra pagrindinė šio darbo medžiaga. Pirmoji šaltinių grupė - Kultūros paveldo inspekcijos archyvinis fondas, esantis Kultūros paveldo departamente, kuriuo naudotasi siekiant atskleisti kontrolės funkcijos eigą ir problematiką šios įstaigos gyvavimo laikotarpiu. Jame peržiūrėta apie pusę KPI archyvinių bylų iš 141, iš kurių tyrimui paimta 54 bylų medžiaga, kuri sudaro beveik pusę tyrimo šaltinių. Vertinant šios rūšies šaltinius reikia išskirti, jog didžiausias dėmesys kreiptas į bylas, kuriose saugoma medžiaga apie KPI susirašinėjimą su Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos komisijomis (vėliau Seimu) ir Vyriausybe kultūros paveldo klausimais. Šiose bylose atsiskleidė pagrindinis KPI laikotarpio problematikos karkasas, pagal kurį vėliau buvo renkami ir kiti šaltiniai. Taip pat, kaip naudingų šaltinių grupę, reikia išskirti ir susirašinėjimo su apygardų inspekcijomis

kultūros paveldo objektų klausimais bylas, kuriose esanti informacija padėjo galutinai suformuoti KPI kaip kontrolės įstaigos pagrindines problemas bei jų pobūdį ir atlikti jų analizę.

Siekiant išsamiau atskleisti KVAD veiklą ir funkcijas kontrolės srityje, naudotasi ir nesutvarkytu dabartiniu KPD archyvu, kuriame surinktos visos šios įstaigos metinės veiklos ataskaitos nuo 1997 metų bei visi kiti šios įstaigos, įskaitant ir kontrolės tarnybos, veikusios 1995 – 1997, o vėliau ir Urbanistikos ir kraštovaizdžio skyriaus, kuris koordinavo kultūros paveldo kontrolę iki 2005 m., veiklos dokumentai. Taip pat čia pavyko surasti ir KVAD steigimo dokumentus, kurie padėjo išsiaiškinti kuriamos įstaigos indėlį į kontrolės sferą. Tačiau kalbant apie šių šaltinių vertinimą reikia išskirti, jog informacijos paieškas nepaprastai apsunkino tai, kad archyvinis fondas yra nesutvarkytas - medžiaga saugoma chaotiškai, nėra jokios paieškos sistemos ar bent jau aiškių nuorodų kur kokie dokumentai yra saugomi. Todėl darbe analizuojant gana ilgą laikotarpį nuo 1995 iki 2005 m. labai sunku pateikti išsamius duomenis apie kontrolės funkcijos pagrindinę problematiką ar apskritai įstaigos indėlį į kultūros paveldo kontrolę. Dėl šios priežasties darbe daugiausiai remiamasi KVAD metinėmis veiklos ataskaitomis, kuriose pateikiama informacija tik iš dalies atspindi realią kultūros paveldo kontrolės situaciją. Ataskaitose pateikiama medžiaga apie tai kas yra šioje srityje padaryta, tačiau praktiškai neįmanoma šių duomenų patikrinti ar pateikti svarstymus apie kontrolės apimtį.

Ieškant trūkstamos informacijos lankytasi dabartinės Valstybinės kultūros paveldo komisijos archyve, kuriame peržiūrėta apie 20 bylų iš kurių pavyko rasti tyrimui būtinas trūkstamas 1995 ir 1996 m. KVAD metinės veiklos ataskaitas bei kitus naudingus dokumentus kaip VKPK sprendimus KVAD atžvilgiu, iš kurių aiškėja ne tik pagrindiniai kultūros paveldo kontrolės niuansai, bet ir VPK (vėliau VKPK) kaip kultūros paveldo apsaugos politikos formuotojos požiūris į kultūros paveldo kontrolę. Tačiau šis fondas sudaro gana nedidelę darbe naudotų šaltinių dalį, o tai lėmė bene pagrindinę priežastį - ribotas archyvinio fondo priėjimas.

Antrąją šaltinių grupę sudaro KPD, Policijos departamento, VKPK pareigūnų ir darbuotojų suteikta žodinė bei rašytinė informacija. Siekiant detaliau išsiaiškinti kultūros paveldo kontrolės aspektus šiandieninėje kultūros paveldo apsaugos sistemoje, tyrimo metu, taikant giluminio interviu metodą, bendrauta su KPD Kontrolės tarnybos vedėju Rimantu Kraujaliu, Vilniaus teritorinio padalinio vedėju Rimantu Bitinu, Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininke Laimute Šimkuviene. Taip pat konsultuotasi su KPD Juridinio skyriaus vedėju Andriumi Vaicekausku, vyriausiuoju specialistu Vygaudu Čekanausku, Kontrolės skyriaus vyriausiuoju valstybiniu inspektoriumi Renaldu Augustinavičiumi, VKPK Informacijos analizės tarnybos vedėju Gediminu Juciu ir kitais specialistais. Tyrimo metu užrašytų pokalbių dokumentai šiuo metu saugomi darbo autorės asmeniniame archyve. Šio tyrimo metu surinkta darbu labai naudinga rašytinė kai kurių

specialistų medžiaga. Iš aktualiausių minėtina Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio pranešimas skaitytas 2005 m. kovo 10 – 12 d. Šlezvige (Vokietija) vykusiame tarptautiniame seminare „Black Archeology“, kuriame detaliai atskleidžiama Lietuvos nelegalios archeologijos problema. Tyrimui naudingas ir kitas šio specialisto pranešimas „Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais“, kuriame pateikiama visa informacija apie archeologinių vertybių apsaugos sistemą ir jos problemas Lietuvoje. Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininkė Laimutė Šimkuvienė tyrimo metu sudarė galimybes pasinaudoti archyvinėmis niekur neskelbiamomis šio skyriaus metinėmis 2003, 2005 ir 2006 m. veiklos ataskaitomis, kuriose fiksuojami duomenys apie šio skyriaus veiklą, užregistruotų ir išaiškintų nusikaltimų kultūros vertybėms statistiką, nusikaltimų tyrimo problemas. Reikia išskirti, jog tyrimui buvo labai aktualus Laimutės Šimkuvienės pranešimas skaitytas 2006 m. liepą Romoje vykusiame tarptautiniame meno vertybių vagystėms skirtoje konferencijoje Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“, kuriame Lietuvos meno vertybių vagysčių problema pateikiama tarptautiniame kontekste. VKPK Informacijos analizės tarnybos vedėjas Gediminas Jucys tyrimo tikslais leido naudotis jo paruoštomis, niekur nepublikuotomis suvestinėmis „Paveldosaugos teismų bylų praktika“ ir „Teritorijų planavimas – teismų bylų apžvalga“, kuriose sukaupta nemažai naudingos informacijos susijusios su teismine paveldosaugos puse, ypač nelegalios statybos ir teritorijų planavimo klausimais.

Trečioji šaltinių grupė susideda iš spaudoje aptiktų šiai temai aktualių straipsnių. Meno vertybių vagysčių problematika pateikiama T. Jaruševičiaus straipsnyje „Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete“¹ bei G. Putelytės ir M. Katino apžvalgoje „Vogtinos meno vertybės“.² Šio pobūdžio tyrimui labai aktualūs yra G. Sviderskytės straipsnis „Kas laimės: vagys, pelėsiarai ar apsauga?“³, kuriame pateikiama 1999 m. situacija kultūros ir meno vagysčių srityje bei pagrindiniai nusikaltėlių taikiniai ir prevencijos priemonės naudotos dar iki Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio įsikūrimo. Šaltinių patvirtinimui aktualus J. Kolesnikovos ir U. Čižiūno straipsnis „Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė šalyje ir priemonės jų prevencijai bei atskleidimui gerinti“⁴, kur atskleidžiamos pagrindinės meno vertybių nusikaltimų grupės ir jų statistika bei pristatoma dingusių vertybių paieškos organizavimo sistema tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Analizuojant nelegalios

¹ *Jarusevičius T.* Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete//Kauno diena.2006.01.10/ Prieiga per Internetą www.kaunodiena.lt [Žiūrėta 2006.10.13].

² *Putelytė G. Katinas M.* Vogtinos meno vertybės/Prieiga per Internetą www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull. [Žiūrėta 2006 10 12].

³ *Sviderskytė G.* Kas laimės;vagys, pelėsiarai ar apsauga?/Prieiga per Internetą www.lrytas.lt/ekstra/archyvas/1999/0913/top. [Žiūrėta 2006.10.12].

⁴ *Kolesnikova J., Čižiūnas U.* Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė šalyje ir priemonės jų prevencijai bei atskleidimui gerinti/Prieiga per Internetą www.heritage.lt/unesco 2001. [Žiūrėta 2006.10.12].

archeologijos problematiką remiamasi Šlezvige vykusio seminaro „Black archeology“ suvestine⁵. Joje pateikiama visų aštuonių seminare dalyvavusių šalių nelegalios archeologijos situacija, kurių tarpe Lietuva pristatoma kaip tranzito šalis archeologinių vertybių judėjimui iš Rytų į Vakarus. Šiai temai aktualus ir D. Nikitenkos straipsnis „Lobių paieškos – ir lobis, ir duona su sviestu“⁶, kuriame bendraujama su vienu nelegaliu kasinėtoju iš Rusijos. Nelegalios statybos Kuršių Nerijoje problemos aiškinamos interviu su Kuršių nerijos nacionalinio parko direktore A. Stancikiene straipsnyje „Kodėl buldozeriai neburzgia Kuršių nerijoje“⁷ ir „Antrasis Kuršių Nerijos kvėpavimas“⁸, atkreipiant dėmesį į tai, kas vis dėlto sukelia ir kas daroma siekiant kovoti su tokiomis negerovėmis.

Kaip atskirą šaltinių grupę reikia pristatyti ir darbe naudotus teisės aktus - Lietuvos Respublikos Seimo įstatymus, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimus, Kultūros ministerijos ir Kultūros paveldo departamento įsakymus bei tarptautines konvencijas.

Literatūra. Kalbant apie literatūrą šia tema, reikia išskirti, jog jos praktiškai nėra. Todėl ieškant medžiagos šaltinių patvirtinimui šiame darbe remiamasi visa, pagal galimybes, surinkta informacija. Iš svarbesnių autorių galima minėti, jog Kontrolės funkcijos istorinę raidą trumpai pristato Jonas Glemža knygoje „Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas“⁹, o plačiau apie ją kalba straipsnyje Lietuvos paminklotvarkos raida ir... architektūrinis konsensusas¹⁰. Kultūros paveldo apsaugos sistemos pertvarkos sunkumai pereinant nuo sovietinio valdymo prie KPI, o vėliau nuo KPI prie KVAD bei paveldosaugos ir visuomenės santykio problemos gvildenamos Rasos Čepaitienės studijoje „Laikas ir akmenys: Kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje“¹¹. Kai kurias nepriklausomas Lietuvos paveldosaugos aktualijas analizuoja Diana Varnaitė straipsnyje „Paminklosauga po 1990. III. 11.“¹² Kultūros paveldo kontrolė kaip funkcija detaliau išskiriama Editos Riaubienės daktaro disertacijoje „Lietuvos architektūros paveldosauga (1918 – 2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai“¹³ 1995 m. reformų situacija, diskutuojant žymiems paveldo specialistams, aiškinama straipsnyje „Kultūros vertybių apsauga, lobistai ir abejinga visuomenė“¹⁴. Šiek tiek vėlesnė kultūros paveldo apsaugos situacija analizuojama pokalbyje „Paminklosauga ir paminklotvarka: kas pasikeitė ir kas tebėra

⁵ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States/Prieiga per Internetą www.baltic-heritage.net/reports/report4.

⁶ Nikitenka D. Lobių paieškos – ir hobis, ir duona su sviestu./Prieiga per Internetą www.ve.lt [Žiūrėta 2006.10.13].

⁷ Stancikienė A. Kodėl buldozeriai neburzgia Kuršių nerijoje/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2007.02.13].

⁸ Stancikienė A. Antrasis Kuršių nerijos kvėpavimas/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2007.02.13].

⁹ Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas, Vilnius, 2002.

¹⁰ Glemža J. Lietuvos paminklotvarkos raida ir... architektūrinis konsensusas//Archiforma. 1998, Nr. 2.

¹¹ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: Kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje. Vilnius, 2005.

¹² Varnaitė D. Paminklosauga po 1990. III. 11//Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, 1996. T.1.

¹³ Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.

¹⁴ Kultūros vertybių apsauga, lobistai ir abejinga visuomenė//Kultūros barai. 1996. Nr.3.

aktualu“.¹⁵ Darbo kontekstui svarbus leidinys yra LR Seimo Švietimo, Mokslo ir Kultūros komiteto ir VPK pasitarimas „Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant“¹⁶, kuriame iškeliami tokie svarbiausi kultūros paveldo apsaugos probleminiai mazgai kaip įstatymų nesuderinamumas, kontrolės mechanizmo problematiškas funkcionavimas bei šios funkcijos įstaigų kompetencijos klausimai. Šiuo požiūriu taip pat svarbus Jūratės Markevičienės straipsnis „Kultūros paveldo samprata Lietuvoje: žvilgsnis į prabėgusį dešimtmetį“¹⁷, kuriame autorė analizuoja požiūrių į paminklotvarką kaitą, nurodant pagrindines priežastis, kodėl šalies kultūros paveldo apsauga susilaukia daug priekaištų.

Baigiant įvadinę dalį reikia išskirti, jog dėl darbo apimties, šiame darbe daugiau orientuojamasi į centrinės kultūros paveldo valdžios institucijas, todėl mažiau dėmesio skirta kitoms pusėms, kaip savivaldai ar saugomoms teritorijoms. Jų kompetencijos klausimai paliečiami tik tiek, kiek tai susiję su bendra kultūros paveldo kontrolės sistema valstybiniu mastu. Taip pat darbe nesigilinama į Pasaulio paveldo vietovių apsaugos kontrolę, kilnojamosios kultūros vertybės paliečiamos tik tiek, kiek jos susiję su Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio veikla. Tuo tarpu tokios problemos kaip kontraversiška visuomenėje vertinami Vilniaus Žemutinės pilies ar „Novotel“ viešbučio atvejai, paliečiami tik tiek, kiek jas atspindi pagrindinių kultūros paveldo institucijų šaltiniai.

¹⁵ Pokalbis. „Paminklosauga ir paminklotvarka: kas pasikeitė ir kas tebėra aktualu“. R. Jakoveckas, N. Puteikis, J. Jurevičienė, A. Songaila, A. Samalavičius. Užrašė A. Samalavičius. // Archiforma. 1998, Nr. 2.

¹⁶ Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant. LR Seimo Švietimo, Mokslo ir Kultūros komiteto ir VPK pasitarimas. 1997.12.05.

¹⁷ Markevičienė J. Kultūros paveldo samprata Lietuvoje: žvilgsnis į prabėgusį dešimtmetį // Archiforma. 1998, Nr. 2.

I. Paveldo apsaugos kontrolė nuo 1990.03.11

1988 m. susikūręs Lietuvos persitvarkymo sąjūdis aktyviai domėjosi istorine Lietuvos praeitimi, kėlė jos palikimo apsaugos problemas¹⁸, nors apie nepatenkinamą kultūros paveldo padėtį ir vykdomą kultūrinį genocidą Lietuvoje pradėta kalbėti dar 1987 m.¹⁹ Sąjūdžio veikiama, Vyriausybė 1989 metais sudarė komisiją Lietuvos paminklosaugos valdymui ir kryptingai peržiūrėti. Ši komisija darbą baigė 1990 metų balandyje, Lietuvai jau atgavus Nepriklausomybę. Komisijos siūlymu, 1990 metų viduryje Lietuvos Vyriausybė prie savęs įsteigė Paminklotvarkos departamentą (jo generaliniu direktoriumi paskirtas archit. V. Zubovas), o prie Aukščiausiosios Tarybos (Steigiamojo Seimo) – Kultūros paveldo apsaugos inspekciją (generaliniu direktoriumi paskirtas istorikas N. Puteikis).²⁰ Tuometinę kultūros paveldo apsaugos administravimo struktūrą puikiai atspindi prieduose pateikiama schema (Žr. priedai 1), kurioje aiškiai atskirtos dvi pagrindinės institucijos atsakingos už kultūros paveldo apsaugą ir jų priklausomybė atskiriems valdžios organams. Schemoje taip pat matyti, jog tuo metu, be jau minėtų pagrindinių institucijų, paminklų apsaugos darbus vykdė ir Kultūros paveldo mokslinis centras, atskaitingas Paminklotvarkos departamentui bei miestų, rajonų valdybų paminklotvarkos tarnybos²¹, kurios savo ruožtu buvo atsakingos už jų teritorijoje esančio kultūros paveldo išsaugojimą. Vis tik 1990 metais, šaltinių teigimu, savivaldybių paminklotvarkos tarnybos iš esmės nebesugebėjo apsaugoti kultūros vertybių, todėl buvo būtina vieninga kontrolės institucija – taip įkurta Kultūros paveldo inspekcija²² (toliau KPI). Šiandien galima daryti išvadą, kad atgimimo judėjimas paneigė tarybinio laikotarpio paminklų apsaugos ir veiklos šiuose objektuose teoriją bei praktiką ir tuo paskatino radikalias permainas Lietuvos paveldosaugos ir paveldotvarkos srityse.²³ Tai akivaizdus paminklosaugos sampratoje įvykusio lūžio pagal vakarų Europos nuostatas etapas.

1.1. Kultūros paveldo inspekcija

Lietuvos Respublikos (toliau LR) Aukščiausiosios Tarybos (toliau AT) 1990. VII. 2 nutarimu Nr. I-280 įkurta LR kultūros paveldo inspekcija (toliau KPI) (Žr. priedai 2), o 1990. VII. 30 priimtas LR

¹⁸ *Glemža J.* Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas, Vilnius, 2002. P.34

¹⁹ *Riaubienė E.* Lietuvos architektūros paveldosauga (1918 – 2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Ten pat. P.131..

²⁰ *Glemža J.* Lietuvos paminklotvarkos raida ir... architektūrinis konsensusas//Archiforma. 1998, Nr. 2. P. 74.

²¹ Dėl LR kultūros paminklų apsaugos valstybinio valdymo problemų sprendimo. 1992 11 25. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 51. P. 72.

²² Pareiškimas dėl mėginimo sugriauti sukurtoją paminklosaugos sistemą. 1995. 10. 24. VKPK archyvas. B. Nr. 11. P. 30.

²³ *Navickienė E.* Nauja architektūra Lietuvos didžiųjų miestų istorinėje aplinkoje 1950 – 2003. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004. P. 71.

kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas Nr. I-432²⁴. Pagal LR Kultūros paveldo inspekcijos laikinąjį įstatymą KPI yra LR AT atskaitingas kultūros paveldo apsaugos, jo naudojimo ir valstybinės kalbos vartojimo kontrolės organas, kurį sudaro centrinis aparatas, teritoriniai ir specializuoti padaliniai. Buvo numatyta, jog KPI centriniam aparate dirbs 30 darbuotojų, jau po įkūrimo įstaigoje dirbo 15.²⁵ Įstaigos pobūdį labai gerai apibrėžia etatinių darbuotojų inspektorių skaičius tiek centre, tiek apygardose. Archyvine KPI departamento (toliau KPD) fonde pavyko rasti KPI valstybinio inspektoriaus rajone funkcijų nuostatų projektą (Žr. priedai 3) kuris, ypač lyginant su šiandienos, atrodo gana paprastas ir trumpas, tačiau pakankamai apgalvotas ir profesionaliai parengtas, nes inspektoriui suteiktos teisės apima tokių paveldo sričių kontrolę kaip archeologija, privatizacija, remonto – restauravimo darbai, savininkai ir naudotojai, jų priežiūra bei edukacija.

1991 m. lapkričio 14 dienos LR AT posėdyje N. Puteikis akcentuoja, jog KPI kontroliuoja nekilnojamus istorijos ir kultūros paminklus, archeologijos, architektūros, istorijos ir dailės muziejų, archyvų, bibliotekų fondų apsaugą, meninių vertybių išvežimą į užsienį, taip pat didžiąją dalį objektų, pastatytų iki 1940 metų.²⁶ Pagal KPI laikinąjį įstatymą galima išskirti, jog šios įstaigos funkcijos buvo labai koncentruotos - jas galima apibūdinti esminiais terminais: kontroliavo, reikalavo, tikrino, davė leidimus ir derino.²⁷ Visa tai liudija, jog pirmą kartą Lietuvos paminklosaugos istorijoje buvo atskirta kultūros vertybių apsauga ir jos vykdymo kontrolė²⁸, kas ženkliai pabrėžia ką tik atgimusios valstybės nusiteikimą kultūros paveldo apsaugą laikyti vienu iš didžiųjų prioritetų. Tačiau kuriant atskirą apsaugos ir kontrolės sistemą neišvengta ir nesusipratimų. Archyvine KPI fonde galima aptikti nemažai raštų LR AT dėl Paminklosaugos departamento ir KPI funkcijų dubliavimosi, kas neabejotinai trukdė institucijų darbui. Raštuose prašoma paaiškinti ar teisingai pasielgė Vyriausybė 1991 m. patvirtinusi Paminklotvarkos departamento laikinuosius nuostatus, kuriuose jam priskirtos kai kurios funkcijos, nustatytos Inspekcijai 1990 07 30 priimtame LR KPI laikinajame įstatyme.²⁹ Iš tiesų Paminklotvarkos departamentas dirbo pagal 1977 m. Lietuvos istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymą, kuris deklaravo, kad paminklų apsaugos organai yra Vyriausybė ir savivaldybės, o Inspekcija – pagal 1990 m. LR KPI laikinąjį įstatymą, kuriame jai suteiktos veik tos pačios valdymo

²⁴ *Varnaitė D.* Paminklosauga po 1990. III. 11/Ten pat.P.20.

²⁵ Susirašinėjimas su LR AT komisijomis ir Vyriausybe kultūros paveldo klausimais. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.2. P.7.

²⁶ N. Puteikio pateikiama LR KPI ataskaita ir atsakymai į deputatų klausimus//Stenogramos 1995 03 24. Nr.44.

²⁷ LR kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas 7 straipsnis. Skelbta: Valstybės Žinios 1990 08 31. Nr.24, Publ. Nr.598.

²⁸ *Varnaitė D.* Paminklosauga po 1990. III. 11.P.20

²⁹ Dėl paminklotvarkos departamento ir Kultūros paveldo mokslinio centro funkcijų. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 84.P.17

funkcijos, kaip ir Departamentui.³⁰ Žinoma, dabar sunku pasakyti kas sukėlė visus tuometinius ginčus ir nesantaiką tarp institucijų, kurios iš esmės turėjo derinti savo funkcijas ir dirbti išvien. Kai kurių buvusių KPI darbuotojų teigimu, viso to priežastimi galėjo būti ir asmeninės institucijų vadovų ambicijos, neleidusios jiems derinti savo darbo.³¹ Tą rodo ir kai kurie raštai. Štai viename iš jų, adresuotam Generalinei prokuratūrai, KPI skundžiasi, jog kai kurių ministerijų, departamentų ir žinybų vadovai gana dažnai atsisako pateikti Inspekcijai reikalingų dokumentų nuorašus, pažymas bei paaiškinimus, o ypač „skausmingai“ į tai reaguoja Paminklotvarkos departamento direktorius.³² Kaltinimai žeriami ir Kultūros paveldo mokslinio centro direktoriui bei kitoms institucijoms, nors neabejotinai pagrindinė trintis vyko tarp Paminklotvarkos departamento ir KPI. Šiandien visuose vadovėliuose cituojama, jog pagrindinė priežastis, kodėl buvo panaikinta KPI ir reorganizuota visa paveldosauginė sistema, buvo funkcijų dubliavimasis. Tenka pripažinti, jog jos dubliavosi, Seimas norėdamas tai panaikinti, sukūrė dar pairesnę sistemą, buvo net Teisingumo ministerijos išvada, kad Vyriausybės nutarimas dėl Paminklotvarkos departamento neatitinka įstatymų,³³ tačiau tyrimo eiga parodė, jog tai buvo tik viena iš galimų priežasčių.

Pagal archyvinius dokumentus galime spręsti, jog inspekcija nuo pat savo gyvavimo pradžios turėjo daug problemų dėl patalpų, tarnybinių automobilių ir inventoriaus. Tačiau iš archyvinių dokumentų aiškėja, jog darbo apimtims tai trukdė mažai. Fiksuoti galima daugybę apžiūros aktų, direktoriaus įsakymų dėl komisijų žalai nustatyti sudarymo, administracinės teisės pažeidimo protokolų, nutarimų ar nurodymų surašymų (dokumentų blankų pavyzdžiai Žr. priedai 4). Žinoma, visą eilinį darbą atlikdavo 14 inspekcijos apygardų (apygardų žemėlapis Žr. priedai 5), iš kurių galima išskirti Vilniaus miesto ir Kauno miesto, ko dabar jau nebėra ir kas sukelia daugybę diskusijų, jog nei Kaunas, nei Vilnius nėra pajėgus su esamomis pajėgomis sukontroliuoti ir miesto, ir rajono kultūros vertybių. Tikrinant objektų būklę apygardos KPI pateikdavo tikslias metines darbo ataskaitas, kuriose buvo smulkiai suvedami duomenys apie paminklus, jų pažeidimus, nurodomos pagrindinės problemos ir svarstymai kodėl vienu ar kitu atveju tokia problema egzistuoja.³⁴ Jos taip pat centriniam aparatui teikdavo pasiūlymus dėl kultūros paveldo kontrolės funkcijos gerinimo³⁵, ką liudija Šiaulių apygardos siūloma bendradarbiavimo su centriniu aparatu schema (Žr. priedai 6). Patyrinėjus KPI susirašinėjimo su apygardomis archyvines bylas galima išskirti, jog dauguma apygardų pasižymėjo aktyvumu –

³⁰ Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Ten pat. P.131.

³¹ Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 12 14, vieta Rūdininkų g. 13.

³² Dėl LR kultūros paveldo inspekcijos laikinojo įstatymo pažeidimo. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.42. P.17.

³³ Kultūros paveldo inspekcijos darbo ataskaita (93.09.28)//Stenogramos, 1993 01 01. Nr.83.

³⁴ Susirašinėjimas su miestų ir apygardų kultūros paveldo inspekcijomis kultūros paveldo objektų klausimais. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.97.P.86-90.

³⁵ Susirašinėjimas su apygardomis kultūros paveldo objektų klausimais. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 24.T.2.P.100.

galima fiksuoti daugybę raštų centrui, kuriais informuojama, pateikiama medžiaga, pasiūlymai, atsiliepimai.

KPI laikotarpiu buvo kalbama ir diskutuojama apie paveldą ir ypač tuos objektus, kuriuos sovietinė ideologija buvo palikusi už paminklosaugos ribų. Akcentuoti dvarų kompleksai, alkakalniai, kulto vietos, kapinės, buvo atliktas nemažas pirminio inventorizavimo darbas – objektai buvo fotografuojami, aprašomi, diskutuojama apie išsaugojimo principus.³⁶ Taigi trumpai apžvelgus surinktą medžiagą galima daryti išvadą, jog inspekcija savo metu kontroliavo didžiulį procesą sprendama aštriausias to meto kultūros paveldo kontrolės problemas. Tačiau negalima nepastebėti ir neigiamų šio proceso bruožų – kai saugai labai daug, tai nė vieno labai smarkiai.

1.1.1 Laidojimo vietų problema. Viena iš esminių problemų atkūrus nepriklausomybę tampa neveikiančios kapinės bei karių ir partizanų kapai. Siekdama numatyti konkrečias priemones dėl istorinių paminklų apsaugos ir priežiūros, LR AT 1990.VII.30 papildė LR Istorijos ir Kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymo I straipsnį, priimdama įstatymą Nr. I- 433, kuriuo: „Visos neveikiančios kapinės ir laidojimo vietos, taip pat visų karių partizaninio ir rezistencinio judėjimo dalyvių kapai ir laidojimo vietos yra istorijos ir kultūros paminklai“³⁷. Tai išskirtinis to laikmečio momentas - į kultūros paveldo sąvoką įrašoma dar viena paminklinių objektų grupė. LR AT prezidiumo 1990.XI.7 nutarimo Nr. I-763 2-asis punktas įpareigojo „Pavesti miestų ir rajonų savivaldybėms kartu su Lietuvos žydų kultūros draugija [...] – apsvarstyti masinių žydų žudymo vietų ir kapinių tvarkymo darbų bei paveldo ženklavimo eigą ir imtis reikiamų priemonių, kad iki 1991 m. gegužės 15 d. šie darbai būtų baigti“³⁸. Pagal LR Vyriausybės 1990 m. lapkričio 26 d. nutarimo Nr. 359 18 punktą, perlaidojant palaikus kapinėse ar palaidojimo vietose būtinas LR KPI ir LR Vyriausybės leidimas.³⁹ Archyviniai KPD dokumentai atskleidžia, jog ši sritis susilaukė išskirtinio Inspekcijos dėmesio. Kapinių apsaugai tvirtinamos rekomendacijos, taisyklės, sąrašai. KPI informuoja valdžios įstaigas ir savivaldybes, jog žydų ir kitų kapinių tvarkymo darbai turi būti derinami su ja, nes visos laidojimo vietos laikomos paveldu. Leidimus perlaidojimui (Žr. priedai 7) pagal anuometinę tvarką galėjo duoti KPI valstybinis inspektorius, „kai savivaldybė ar palaikų perkėlimo organizatoriai pateikia istorinę medžiagą ir raštus, kuriuose garantuojama, jog vykdant darbus, dalyvaus sanitarinės epidemiologinės stoties darbuotojas, antropologas, archeologas, fotografas.“⁴⁰ Taip pat buvo nurodoma, jog perlaidojant palaikus privaloma KPI pateikti ataskaitos 1 egzempliorių, kur surašomi duomenys

³⁶ Pokalbis. „Paminklosauga ir paminklotvarka: kas pasikeitė ir kas tebėra aktualu“. Ten pat. P.46.

³⁷ Dėl istorinių paminklinių kapinių apsaugos ir priežiūros. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.6.P14.

³⁸ Dėl istorinių paminklinių kapinių apsaugos ir priežiūros. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.6.P14

³⁹ Dėl rezistentų ir kitų palaikų perlaidojimo. 1995 05 15. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.23.P.42.

⁴⁰ Dėl rezistentų ir kitų palaikų perlaidojimo. 1995 05 15. KPD archyvas. Ten pat. P.42.

apie palaidojimą (-us) (Žr. priedai 8).⁴¹ Pagal archyvinius KPI dokumentus, susidaro įspūdis, jog siekdama kontroliuoti šį procesą, Inspekcija stengėsi sukurti kuo aiškesnę dokumentų derinimo ir leidimų išdavimo procedūrą, tačiau nepaisant pastangų, šioje sferoje būta sunkumų. Iki 1991 metų buvo perlaidota apie du tūkstančius pokario partizanų ir 95 proc. jų buvo perlaidoti be ekspertizių, fotografų ar antropologų. Panaši problema, kaip tada teigė KPI direktorius, egzistavo ir su neveikiančiomis kapinėmis. Raštuose minima, jog kai savivaldybėms buvo duodami nurodymai sutvarkyti kapines, jos reikalavė tam sutvarkymui šimtų tūkstančių ir milijonų.⁴² Deja ši problema per visą KPI gyvavimo laikotarpį taip ir nebuvo išspręsta. Atrodo, nors Inspekcija dėjo visas pastangas informuojant apie norminius aktus, reglamentuojančius okupacinių režimų aukų perkėlimo ir užkasimo vietų įamžinimo tvarką, 1994 m. ne visada ir ne visur buvo laikomasi šių reikalavimų. Būta savivaliavimo – kai kurių visuomeninių organizacijų atstovai, nekreipdami dėmesio į norminius aktus, kasinėjo ieškodami palaikų, buvo atvejų kai palaikų paieškos buvo organizuojamos formaliai, tinkamai tam nepasirengus, leidimo perlaidojimui iš KPI buvo prašoma paskutinę akimirka.⁴³ Palaikų iškasimas ir perlaidojimas vyko stichiškai siekiant kuo greičiau ir kuo daugiau palaikų perkelti į kapines. Akcentuojama, jog nėra metodikos teritorijų ribų nustatymui; nėra patvirtintų norminių aktų dėl ribų ženklinimo vietoje; nesprenžiamas kapinių registro klausimas; nėra tvarkos, kuria remiantis galima būtų atnaujinti laidojimą kai kuriose neveikiančiose kapinėse.⁴⁴

1.1.2. Nuosavybės atkūrimo procesas. Kita didele to meto problema tampa nuosavybės atkūrimo procesas. KPI buvo nustačiusi griežtas taisykles privatizuojamiems objektams. LR valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 7 straipsnio 4 pastraipoje nustatoma, kad kraštovaizdžio, urbanistikos ir architektūros, archeologijos, istorijos ir dailės objektai, pastatyti (sukurti) iki 1940 metų, taip pat kiti objektai, kurie nustatyta tvarka priskirti prie valstybės saugomų, gali būti įtraukti į privatizavimo programas ir įkainojami tik suderinus su LR KPI.⁴⁵ Inspekcija nurodė, kad įrašant kultūros paveldo objektus į privatizavimo programą būtina vadovautis Paminklotvarkos departamento prie LR Vyriausybės 1991 10 09 įsakymu Nr. 50, o į Inspekciją kreiptis tik įvykdžius šio įstatymo reikalavimus. Siūlomų įtraukti į privatizavimo programą objektų sąrašas KPI pateikiamas pridedant visą paminklosauginę dokumentaciją, o Inspekcija išipareigojo gavusi raštą per 10 dienų, nuo sąrašo

⁴¹ Dėl rezistentų ir kitų palaikų perlaidojimo.1995 05 15.KPD archyvas.Ten pat.P.42.

⁴² N. Puteikio pateikiama LR KPI ataskaita ir atsakymai į deputatų klausimus//Stenogramos 1995 03 24. Nr.44.

⁴³ Dėl rezistentų ir kitų okupacinių režimų aukų palaikų užkasimo vietų. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.138.P.2.

⁴⁴ KPI pažyma Kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo bei išsaugojimo problemos 1994 12 05. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.112.P.123 – 124.

⁴⁵ Dėl LR valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo pažeidimo.KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.63.P.99.

gavimo dienos, atsakyti raštu.⁴⁶ Tačiau panagrinėjus dokumentaciją aiškėja, jog šios tvarkos ne visada buvo laikomasi. Ypač į akis krenta Vilniaus KPI raštai skirti prokuratūrai, prašant, jog būtų imtasi veiksmų prieš Vilniaus miesto savivaldybės savivaliavimą, mat pastaroji savavališkai keičianti terminus dėl KPI turimų duoti atsakymų objektų įtraukimo į privatizacijos programą klausimais.⁴⁷

Akivaizdu, jog KPI gyvavimo laikotarpiu Lietuvoje vykę žemės reformos, privatizavimo, turto gražinimo procesai neišvengiamai sukėlė socialinių problemų ir darė nemažą įtaką kultūros paveldo išsaugojimui. 1993 m. spalio 28 d. KPI direktorius viename rašte rašo: „[...] esamos atskirų įstatymų, susijusių su turto privatizavimo, gražinimu spragos, būtinų poįstatyminių aktų, detalizuojančių kultūros paveldo objektų privatizavimą, gražinimą, nebuvimas lemia dažniausiai chaotišką kultūros paveldo objektų privatizavimą ir gražinimą.“⁴⁸ Tai rodo ir kai kurie patikrinimo dokumentai, pavyzdžiui, viename iš jų rašoma, jog privatizavimo procesas Palangos mieste vyksta pažeidinėjant LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymą, nes kultūros paveldo objektai įtraukiami į privatizavimo programas prieš tai neįvykdžius paminklosauginių reikalavimų ir nesuderinus su KPI.⁴⁹ To pasekoje kultūros paveldo objektai įtraukiami į privatizavimo programą neatlikus paminklosauginės ekspertizės, nenustačius paminklosauginių sąlygų⁵⁰, kas buvo nepaprastai žalinga pačiam kultūros paveldui. Visa ši padėtis liudija, jog labai dažnai su Inspekcija nebuvo skaitomasi. Tačiau, ko gero, didžiausia privatizacijos proceso bėda buvo tai, jog privatizavimo įstatymų nuostatos neapibrėžė kultūros paveldo kaip specifiško šios teisės objekto. Itin paveldui žalingas buvo atsisakymas užtikrinti istoriškai vientisų objektų nedalomumą, privatizuota pagal sovietinio laikotarpio dirbtinius skaidymus, ko pasekmės paaiškėjo 1998 m. kai vyko nuosavybės stambėjimas - objektų viduje susidarė neįtikėtinos konfigūracijos nuosavybės vienetai.⁵¹

1991 m. gruodžio 20 d. LR AT priėmė įstatymą „Dėl LR butų privatizavimo įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“, kurio 8 straipsnis nurodo, jog perkant gyvenamąjį namą ar butą paminkliniuose statiniuose, pirkimo – pardavimo sutartis netvirtinama, kol nesudaryta atskira sutartis su KPI.⁵² KPI laikinojo įstatymo II dalies 3 punktu, Inspekcijai priskirta funkcija reikalauti, kad istorijos ir kultūros paminklų savininkai ir naudotojai atliktų istorijos ir kultūros paminklų

⁴⁶ Susirašinėjimas su Vilniaus ir Kauno miestų inspekcijomis kultūros paveldo objektų, žalojamų pastatų, archeologijos paminklų, dailės vertybių ir kt. klausimais. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.59.P.31

⁴⁷ Susirašinėjimas su Vilniaus ir Kauno miestų inspekcijomis kultūros paveldo objektų, žalojamų pastatų, archeologijos paminklų, dailės vertybių ir kt. klausimais. Ten pat.P.31

⁴⁸ Dėl valstybinės reikšmės istorijos, archeologijos ir kultūros objektų sąrašo rengimo. KPD archyvas KPI fondas. Bylos Nr.84.P.77.

⁴⁹ Reikalavimas nepažeidinėti LR valstybinio turto privatizavimo įstatymo. 1992 08 26. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.63.P.85.

⁵⁰ Pažyma. Vilniaus kultūros paveldo inspekcija. 1992 05 05. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 42. P. 23.

⁵¹ *Markevičienė J.* Kultūros paveldo samprata Lietuvoje: žvilgsnis į prabėgusį dešimtmetį. Ten pat.P.40.

⁵² Susirašinėjimas su įvairiomis institucijomis. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.64.P.242.

inventorizaciją ir pasirašytų istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įsipareigojimus, apsaugos ir nuomos sutartis. Tuo būdu Inspekcija tampa viena iš valstybinių institucijų vykdančių privatizavimo programas. Ši KPI funkcija yra labai svarbi, kadangi turėdama tokią galią įstaiga galėjo kontroliuoti didžiulį procesą, kiekvienas sandoris buvo žinomas. Šioje vietoje verta išskirti, jog priėmus naują 1995 m. Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą sandoriai Kultūros vertybių apsaugos departamente (toliau KVAD) turėjo būti registruojami jau įvykus nekilnojamojo turto perleidimui, o ne jį perleidžiant kaip KPI laikotarpiu. Būtent dėl šios priežasties sandorių registravimas Departamente labai susilpnėjo, nes retas kultūros vertybės savininkas, įsigijęs ją iš kito savininko, atvykdavo sandorį užregistruoti KVAD. O tai apsunkino kultūros vertybių apsaugos kontrolę, nes savininkai dažnai keičiasi, o Departamentas neturėdamas reikiamos informacijos negalėjo žinoti koks savininkas tam tikru momentu disponuoja nuosavybe.

KPI 1992 01 28 įsakymu Nr. I-6 „Dėl perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo KPI“ numatoma, jog rajonų kultūros paveldo valstybiniai inspektoriai iki 1992 02 05 sudaro objektų, kuriuos netikslinga privatizuoti dėl paminkloauginių reikalavimų, sąrašus. Šiuos sąrašus iki 1992 02 10 jie išsiunčia rajonų taryboms su lydraščiu, kuriame siūloma taryboms, remiantis LR butų privatizavimo įstatymo 3-jo straipsnio antra pastraipa, įtraukti šiuos namus ar butus į neparduotinų objektų sąrašus⁵³ (Žr. priedai 9). Šio įstatymo 1 priede „Perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo kultūros paveldo inspekcijoje tvarka“ taip pat numatoma, jog privatizavimo tarnybos privalo informuoti visus gyventojus, norinčius nusipirkti gyvenamuosius namus, butus, esančius istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose apie tai, kad jie turi atvykti į KPI ir sudaryti su ja atskirą kultūros paveldo apsaugos sutartį⁵⁴ (Žr. priedai 10). Šias apsaugos sutartis su pirkėjais sudaro miestų, rajonų kultūros paveldo valstybiniai inspektoriai ir tvirtina savo antspaudu.⁵⁵ Apsaugos sutarties pavyzdžiai pateikiami prieduose (Žr. priedai 11). Jose nurodomi pirkėjo ir inspekcijos įsipareigojimai objekto, esančio istorijos ir kultūros paminkle, saugojimui. Atidžiau pažvelgus į sutarties esmę galima pastebėti, jog savininkas be Inspekcijos leidimo praktiškai nieko tokia saugome objekte negalėjo keisti, apie visus pasikeitimus jis privalėjo

⁵³ KPI įsakymas „Dėl perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo KPI“. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 39.P.8.

⁵⁴ KPI įsakymas „Dėl perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo KPI“. Ten pat..P.10

⁵⁵ Ten pat. P.10.

informuoti Inspekciją ir kas 5 metai turėjo atvykti į KPI atnaujinti apsaugos sutarties priedą – techninės apžiūros aktą⁵⁶ (Žr. priedai 12).

Griežtas nuosavybės atkūrimo kontroliavimas padarė savo - daug kam tuo metu atrodė, jog Inspekcija apskritai trukdo privatizacijos procesui. Tačiau ar KPI iš tiesų trukdė šitam procesui, sunku pasakyti. Vis tik tas „trukdymas“ galėjo būti ir elementari, tačiau griežta apsaugos sutarčių sudarymo tvarka. 1991 metų KPI metinės veiklos ataskaitos svarstyme LR AT posėdyje, Inspekcijos direktorius pabrėžė, jog privatizacija tai vienas iš efektyviausių būdų, kurie gali išgelbėti kultūros paveldą. Žinoma, prieš privatizuojant turi būti atlikta inventorizacija ir aukciono metu pirkėjas turi žinoti, ką jis perka.⁵⁷ Tačiau, anot, N. Puteikio, nors priimtuose įstatymuose dėl privatizacijos yra paminėta, kad kultūros paveldo objektus parduodant ir įtraukiant į privatizavimo programas turi būti derinama su Inspekcija, iš esmės nė viena savivaldybė šito nepadarė, o mažiausiai septynių savivaldybių privatizavimo komisijos visokiausiais būdais bandė įrašyti į privatizavimo biuletenius be Inspekcijos žinios ir leidimo.⁵⁸ Inspekcijai pradėjus kovoti su šiomis ydomis, savivaldybės pradėjo agitacinę kampaniją, esą KPI visai nori sustabdyti bet kokią privatizaciją. Vienaip ar kitaip, dėl įstatymų nesuderinamumo, tai tapo viena iš pagrindinių nesutarimų ir nesantaikos tarp valstybinių to meto institucijų priežasčių, dėl kurių vėliau iš dalies ir buvo reorganizuota visa paveldosaugos administravimo sistema.

1.1.3. Situacija dailės paminklų srityje. Dailės paminklai – kilnojamosios kultūros vertybės tiek saugyklose, bibliotekose, muziejuose, tiek ne šių institucijų jurisdikcijoje per visą KPI egzistavimo laikotarpį buvo kuruojami šios kontrolės įstaigos. Per pirmuosius savo gyvavimo metus Inspekcija patikrino 27 rajonus. Konstatuota, jog 11 % paminklų buvo dingę, 35 % neturėjo sutvarkytos juridinės dokumentacijos. Grėsmingai skamba pirmoje KPI ataskaitoje pateikiami duomenys – Iš Mažeikių rajone buvusių įtrauktų į sąrašus 76 medinių skulptūrų tądien nebuvo 86 %. Šilalėje iš 165 paminklų buvo dingę 45 %. Kretingos rajone iš 200 paminklų per dešimtmetį dingo trečdalis. Iš trečdaliao dingusių, tikrai 20 turėjo nuotraukas. Kitaip sakant, visų kitų paminklų jau niekada nebus galima surasti, nes nėra nuotraukų. N. Puteikis akcentuoja, jog ta pati situacija tuo metu yra ir muziejuose. Pastarieji neturi signalizacijos, ko pasekoje klesti dailės muziejų eksponatų vagystės. Viduryje dienos lankymo metu išnešami paveikslai, netgi 2 m x 1,5 m dydžio su rėmais. Inspekcija buvo sukilusi uždaryti muziejus, tačiau muziejininkai skųsdavosi esą apsaugos priemonėms nėra pinigų ir jie nieko negali padaryti. Anot N. Puteikio, tuo metu reiktų uždaryti absoliučią daugumą muziejų tuoj pat ir

⁵⁶ Ten pat. .P.10

⁵⁷ N. Puteikio pateikiama LR KPI ataskaita ir atsakymai į deputatų klausimus//Stenogramos 1995 03 24. Nr.44.

⁵⁸ N. Puteikio pateikiama LR KPI ataskaita ir atsakymai į deputatų klausimus//Stenogramos 1995 03 24. Nr.44.

nedelsiant, kol ten bus įrengta signalizacija. Žinoma, šiandien gana sunku vertinti tokią KPI poziciją muziejų atžvilgiu, tačiau galima mėginti pasvarstyti ar šis sprendimas uždaryti muziejus yra teisingas. Vis tik, kad ir kokie muziejai buvo, kad ir kokia menka apsauga juose tuo metu buvo, bet muziejus, kaip kultūros židinys, egzistavo. Todėl galima teigti, jog toks Inspekcijos požiūris į muziejų trūkumus kultūros vertybių apsaugos procese yra diskutuotinas. Antra vertus, šis muziejų ir KPI konfliktas labai gerai atskleidžia Inspekcijos poziciją kultūros vertybių apsaugos klausimais. Akivaizdu, jog ji yra labai griežta ir bekompromisė – bausti nepasigailėti. Tačiau teigti, jog šis KPI kontrolės kelias buvo visiškai neteisingas negalima, nes tuometinėje situacijoje, kai valstybė dar tik žengė pirmuosius savivaldos žingsnius, anarchijos užteko visuose kultūros sluoksniuose, o suvaldyti ją galėjo tik ryžtingai veikianti institucija. Žinoma, neatmestina ir tai, jog kai kur KPI leido sau tikrai labai daug.

Sudėtinga tuometinė situacija tampa ir bažnyčios turto gražinimas po Restitucijos akto. Muziejai tuo metu teigė gražinę per 600 daiktų, tačiau apie pusės jų Inspekcija nerado, maža to, nebuvo nei perdavimo ir priėmimo aktų, nei kokios nors registracijos. Būta problemų ir dėl bažnyčių rekonstrukcijų. Pasipylę skundai ir peticijos iš rajonų, kur buvo tragiškiausia kultūros paveldo objektų būklė ir kur daugiausiai buvo pavogtų, sugriautų arba griaunamų objektų, liudija didelį nesusikalbėjimą tiek tarp bažnyčios atstovų, tiek tarp pačios visuomenės.⁵⁹ Tuo metu dažnai buvo sakoma, kad ambicijos baigia paskandinti Lietuvos paminklosaugą nesutarimų pelkėse⁶⁰, o tai didele dalimi įtakojo griežti KPI sprendimai kultūros paveldo apsaugos pažeidėjams.

1.1.4. Nelegali statyba. Ši problema – nelegali statyba, kuri reiškia neteisėtai statomą pastatą pagal neteisėtai išduotą leidimą, kuris yra nesuderintas su Inspekcija, savo laiku tapo rykšte visai paveldo apsaugos administravimo sistemai, kuri ir šiandien tebėra labai aktuali. Tik KPI laikotarpiu šių problemų sancaupa, kaip rodo archyviniai dokumentai, daugiausia buvo pajūris. LR Vyriausybė 1991 12 04 d. nutarimu Nr. 523 patvirtino Palangos miesto generalinį planą. Šio plano projektas nebuvo pateiktas Inspekcijai derinti, taip buvo pažeistas Inspekcijos laikinojo įstatymo 7 str. 14 punktą.⁶¹ Išanalizavus padėtį KPI nustatė, kad generaliniame plane nepažymėta absoliuti dauguma istorijos ir kultūros paminklų, kita dalis pažymėta netiksliai, pats planas pasenęs ir nesprenžia tuo laiku mieste iškilusių problemų. Tuo tarpu Palangos istoriniame centre vykdoma intensyvi statyba vadovaujantis minėtu generaliu planu, kuris yra pagrindinis juridinis dokumentas, kuriuo remiantis planuojami ir

⁵⁹ Statistinė informacija iš N. Puteikio pateikiamos KPI ataskaitos ir atsakymų į deputatų klausimus//Stenogramos 1995 03 24. Nr.44.

⁶⁰ *Matulevičius M.* Paminklosaugos vežimas klimpsta//Literatūra ir menas.1992.Nr.9.P.11

⁶¹ KPI ataskaitos svarstymas AT//Stenogramos, 1994 01 01. Nr. 184

vykdomi statybos ir kiti darbai.⁶² Tačiau nelegalios statybos problema ryškėjo jau anksčiau. Dar 1991 m. liepos mėn. Inspekcija sustabdė dvi Juodkrantėje ir Pervalkoje šalia neveikiančių kapinių vykdomas statybas. Iš karto buvo sudaryta komisija, kuri turėjo nustatyti minėtų statybų atitikimą paminklosauginiams reikalavimams. Komisijos išvada: jokia statyba šalia kapinių negalima.⁶³ Inspekcijai priekaištaujama kur ji buvusi, tačiau patyrinėjus dokumentus paaiškėja, jog šios statybos buvo suderintos pagal visus tuometinius statinio projekto derinimo reikalavimus.⁶⁴ Tokioje situacijoje, reikia suprasti, inspekcija tampa bejėgė.

1993 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje KPI atsitiktinai sužinojo apie Nidoje rengiamą valstybiniam poilsio namams „Rūta“ priklausančios vilos „Banga“ rekonstrukcijos projektą, pritaikant Prezidento vasaros rezidencijai. 1993 m. rugsėjo mėn. Klaipėdos apygardos inspekcija raštu informavo prezidentūros reikalų valdybos viršininką, kad vilos „Banga“ rengiamos rekonstrukcijos projektinė medžiaga turi būti derinama taip pat ir Inspekcijoje, kadangi Nidos gyvenvietė yra įtraukta į laikinąją kultūros (urbanistikos) paminklų apskaitą. Tačiau jokio atsakymo nesulaukta.⁶⁵ Prezidento vasaros rezidencijos ant Urbo kalno Nidoje statyba buvo tęsiama. Nagrinėjant dokumentus, negalima nepastebėti, jog šis įvykis dar labiau paaštrino ir taip didelį konfliktą tarp KPI ir Vyriausybinių institucijų. Inspekcija pareiškusi savo nuomonę ir visomis išgalėmis neleidusi statyti šios prezidento rezidencijos užsitraukė ir pačio Prezidento nemalonę. 1994 02 04 Klaipėdoje viešėjęs LR Prezidentas A. Brazauskas daug dėmesio skyrė buvusiose kareivinėse steigiamo Klaipėdos universiteto miestelio statiniams, taip pat pareiškė savo nuomonę ir dėl rezidencijos statybos ant Urbo kalno, kuri KPI atžvilgiu buvo neigiama. Inspekcija apkaltinta trukdymu šioms statyboms ir daugybei kitų procesų.⁶⁶ Taigi 1994 m. KPI didžiausią susirūpinimą kelia vykdomos (numatomos) statybos pajūryje, kaip konkrečius pavyzdžius, be jau minėtų, galime išskirti bažnyčios statyba Nidoje, Nidos aerodromą, karinį miestelį Juodkrantėje, naujus kvartalus Neringoje ir kt.⁶⁷ Taip pat nykstantys paminkliniai pastatai ir kai kurių objektų atstatymas Vilniaus senamiestyje. Čia pagrindinės problemos buvo paminklų restauravimo ir tvarkymo klausimai, privatizacijos eiga, patalpų nuomos paminkliniuose pastatuose problemos, paminklų apskaitos dokumentacijos tvarkymas.⁶⁸

⁶² Dėl Palangos m. gyventojų J. Abromavičienės, A. Valentinaitės, A. Stankaus pareiškime išdėstytų faktų. 199310 07.KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.84.P.75

⁶³ Dėl LR KPI įstatymo pakeitimo ir paminklotvarkos departamento prie LR Vyriausybės veiklos. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 40. P.188 – 190.

⁶⁴ KPI ataskaitos svarstymas AT//Stenogramos, 1994 01 01. Nr. 184.

⁶⁵ Dėl prezidento vasaros rezidencijos statybos ant Urbo kalno Nidoje. 1993.11.11 KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.84. P.79.

⁶⁶ Dėl LR Prezidento A. Brazausko viešai išsakytų minčių apie kultūros paveldo apsaugą. 1994 02 15. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 112. P.3.

⁶⁷ 1994 m. KPI ataskaitos svarstymas AT//Stenogramos, 1994 01 01. Nr. 184.

⁶⁸ Pažyma. Vilniaus kultūros paveldo inspekcija. 1992 05 05. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 42. P. 23.

KPI, pavaldžios LR Seimui, egzistavimas jau seniai kėlė kai kurių vykdomosios valdžios struktūrų, su jomis susijusių asmenų bei jų grupių nepasitenkinimą. LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto sprendime „Dėl ketinimų steigti paminklosaugos departamentą KPI ir Paminklotvarkos departamento pagrindu“ rašoma: „Inspekcijos darbuotojų reikalavimai griežtai laikytis įstatymo nuostatų [...] vykdant ūkinę veiklą miestų senamiesčiuose, bandomi parodyti kaip biurokratinio administravimo apraiškos, kurios trukdo miestų teritorijų suplanavimui ir atskirų objektų projektavimui, infrastruktūros plėtojimui ir žmonių poreikių tenkinimui.“⁶⁹ 1994 02 15 KPI direktoriaus rašte LR Seimo pirmininkui teigiama, jog pirmaeilis valstybės uždavinys vis tik turėtų būti ne vieningos paminklosaugos sistemos sukūrimas, o kultūros paveldo išsaugojimo paskelbimas iš prioritetinių Vyriausybės politikos kryptių. Deja iki šio laiko Vyriausybė nei kultūros paveldo programos, nei jos metmenų nebuvo parengusi⁷⁰, o tai LR AT buvo numačiusi dar 1990 m. Tačiau šis aspektas tuo metu nebuvo diskusijų objektu, mat ne vienam KPI priešininkui ypač užkliuvo dideli šios institucijos įgaliojimai kontrolės ir derinimo srityse. Dažnas priekaištas inspekcijai – neva neekonomiškai naudojamos paminklosaugos lėšos⁷¹, tačiau kaip konkrečiai KPI tai daro, šaltiniai nekalba. Pasiūlymai panaikinti (reorganizuoti) KPI prasidėjo jau 1992 m. institucijai dar nespėjus gerai įsibėgėti savo darbe. Viename Paminklotvarkos departamento rašte teigiama, jog Paminklotvarkos departamentui ir KPI nepavyko rasti bendros kalbos, formuojant vieningą valstybinę kultūros paminklų apsaugos politiką ir siūloma, norint normalizuoti paminklosaugos valstybinio valdymo procesus, įkurti vieną paminklosaugos valstybinio valdymo įstaigą prie LR Vyriausybės.⁷² 1992 m. pradėtas svarstyti „Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas“, realiai pajudėjo 1994 m. antroje pusėje.⁷³ Inspekcijos nuomonė šiuo klausimu per visą laikotarpį išliko griežta: šiuo įstatymu siekta tik vieno – panaikinti (reorganizuoti) Vyriausybei ir LR Prezidentui neįtinkančią KPI.⁷⁴ Nuo 1995 m. vasario 1 d. LR KPI buvo reorganizuota į LR kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamentą.⁷⁵

Vertinant visą KPI laikotarpį negalima teigti, jog Inspekcijos vaidmuo kultūros paveldo apsaugos procese paveldo ir jo naudotojų atžvilgiu buvo draugiškas, tačiau kita vertus reikia prisiminti ir

⁶⁹ Dėl ketinimų steigti paminklosaugos departamentą KPI ir Paminklotvarkos departamento pagrindu. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 84.P.64.

⁷⁰ Dėl LR Prezidento A. Brazausko viešai išsakytų minčių apie kultūros paveldo apsaugą. 1994 02 15. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 112. P.3.

⁷¹ Dėl ketinimų steigti paminklosaugos departamentą KPI ir Paminklotvarkos departamento pagrindu. Ten pat. P.64.

⁷² Dėl LR kultūros paminklų apsaugos valstybinio valdymo problemų sprendimo. 1992 11 25. KPD archyvas KPI fondas. Bylos Nr. 51. P.72.

⁷³ Įstatymas, Nuostatai. Politika/Literatūra ir menas. 1992. Nr. 11. P.2.

⁷⁴ Dėl LR Prezidento A. Brazausko pateikto Seimui Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo projekto. 1994 12 12. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 112. P.127.

⁷⁵ Dėl LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo įgyvendinimo. Skelbta: Valstybės žinios 1995.01.27. Nr.9, Publ. Nr.184.

tuometinę valstybės padėtį atkūrus nepriklausomybę, kada daugumoje sričių vyko neprognozuojami ir nenuspėjami dalykai. Tai, jog taip stipriai buvo siekiama KPI panaikinimo gali būti įrodymas, jog Inspekcija iš tiesų valdė daugelį paveldosaugos procesų, ir nors institucijos veikla nebuvo tobula, tačiau tam tikra pažanga nepriklausomos Lietuvos kontrolės srityje buvo padaryta, jau vien dėl to, kad nebuvo sekama sovietiniu kultūros paveldo apsaugos modeliu.

1.2. Kultūros vertybių apsaugos departamentas

1.2.1. Kultūros vertybių apsaugos departamentas iki 1997 m

1994.12.22 LR Seimas priėmė daug diskusijų sukėlusį „Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą“ Nr. I-733, kuriuo iš esmės keičiama paminklosaugos struktūra. Tai savarankiškas įstatymas, kardinaliai keitęs ir apsaugos mechanizmą, ir valdymo struktūrą, nors iš dalies šis įstatymas turėjo būti derinamas su 1993 m. lapkričio 9 d. priimtu Nr.I-301 Saugomų teritorijų įstatymu⁷⁶, kuris pirmasis nustatė naujas paveldo apsaugos nuostatas. Tačiau išėjo taip, jog dalis Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo nuostatų tapo nepilnai suderintos su Saugomų teritorijų įstatymo nuostatomis. Įgyvendinant įstatymą steigiama Valstybinė paminklosaugos komisija (toliau Komisija) – LR Seimui atskaitinga kultūros vertybių apsaugos politiką formuojanti ir šios politikos įgyvendinimą kontroliuojanti institucija.⁷⁷ Ji yra LR Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės ekspertas kultūros vertybių apsaugos valstybės politikos klausimais.⁷⁸ Pagal patvirtintus Komisijos nuostatus, jos sprendimai yra tik rekomendacinio pobūdžio, o funkcijas galima apibūdinti kaip formuoti, vertinti, įvertinti, išklaudyti, informuoti. Tačiau Komisija turi teisę tikrinti kaip saugomos kultūros vertybės ir surašyti administracinius teisės pažeidimo protokolus dėl kultūros vertybių saugojimo pažeidimų.⁷⁹ Nors iš esmės šios institucijos paskirtis numatyta ne pažeidėjams gaudyti. Komisijoje kontrolės reikalų koordinavimui buvo suformuotas struktūrinis padalinys – Kontrolės tarnyba, kurios svarbiausieji uždaviniai yra užtikrinti Komisijos veiklai būtinos informacijos, gaunamos kontrolės būdu, surinkimą ir organizuoti Komisijos sprendimų įgyvendinimo kontrolę.⁸⁰ Apibendrintai galime teigti, jog tai aukštesnysis kontrolės funkcijos administravimo lygmuo naujai sukurtoje paveldo apsaugos sistemoje.

⁷⁶ Saugomų teritorijų įstatymas. Skelbta: Valstybės Žinios 1993.11.24.Nr.63.Publ.Nr.1188.

⁷⁷ Varnaitė D. Paminklosauga po 1990. III. 11/Ten pat..P.21

⁷⁸ Dėl valstybinės paminklosaugos komisijos nuostatų patvirtinimo. Skelbta: Valstybės Žinios, 1995.06.09.Nr.48.Publ.Nr.1166.P.5.

⁷⁹ Dėl valstybinės paminklosaugos komisijos nuostatų patvirtinimo. Ten pat.P.5.

⁸⁰ Valstybinės Paminklosaugos Komisijos Kontrolės tarnybos laikinieji nuostatai. VKPK archyvas. Bylos Nr.28.T1.P.3.

Naujos kultūros paveldo apsaugos valstybinės institucijos veiklos pradžia tiesiogiai susijusi su reorganizavimu buvusio Paminklotvarkos departamento ir didesnės dalies KPI. Šios dvi buvusios institucijos buvo sujungtos į naują Kultūros ministerijos KVAD. Nuo 1995 m. vasario 1 d. neteko galios LR istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas bei LR kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas.⁸¹ Nauja KVAD struktūra buvo suformuota iš dešimt apskričių teritorinių padalinių (iš 14 performuotų KPI apygardų) pagal naują LR teritorinį administracinį paskirstymą pagal apskritis⁸² (KVAD struktūros schema Žr. priedai 13) ir Kultūros paveldo centro. Priėmus šį įstatymą ir reorganizavus paminklosaugos sistemą nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos kontrolė tapo priklausoma nuo vykdomosios valdžios. Naujuoju įstatymu nustatoma, kad už kultūros vertybių apsaugą yra atsakingas kultūros ministras. Departamente, pagal Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 5 straipsnį, suformuotos trys tarnybos: apskaitos (šios funkcijos pavestos Kultūros paveldo centrui), ekspertizės ir apsaugos kontrolės. Šių tarnybų vadovai pagal įstatymą tapo KVAD direktoriaus pavaduotojais.⁸³ KVAD apsaugos kontrolės tarnyba koordinavo paminklosaugos ir paminklotvarkos darbų priežiūrą, sekė kaip vykdomos įstatymo nuostatos. Šios tarnybos veikla glaudžiai siejosi su teritorinių padalinių darbu, nes šiems patikėta pirminė apskaita, palaikomojo ir dalinio remonto programų bei projektų derinimo ir vykdymo priežiūra.⁸⁴

1995 m. balandžio 5 d. KVAD patvirtino jo teritorinių padalinių nuostatus ir 1995 m. balandžio 21 d. aprobavo Savivaldybių paminklosaugos tarnybų bei pareigybių darbo nuostatus, tarpusavyje derintus su departamento padalinių funkcijomis.⁸⁵ Savo veiklą, fiksuojant kultūros vertybių apsaugos ir naudojimo taisyklių pažeidimus, Kontrolės tarnyba pradėjo, kai buvo patvirtinti laikinieji teritorinių padalinių nuostatai, paruošti protokolo, nutarimo ir nurodymo blankai (1995 04).⁸⁶ Žinoma, tokie dideli sisteminiai pertvarkymai nepaėjo be pasekmių kultūros paveldo apsaugai. Nebelikus KPI, o KVAD apsaugos kontrolės tarnybai dar neįsibėgėjus vykdyti savo funkcijų, šioje sferoje išivyravo netvarka. Reorganizacinis periodas užtruko dvigubai ilgiau, negu kaip buvo pradžioje manyta (per du mėnesius), dėl KPI etatų ir turto dalybų, ką turėjo įteisinti LR Seimas.⁸⁷ Dėl užsitęsusių organizacinių nesklandumų apie keturis mėnesius kultūros vertybių apsauga nebuvo kontroliuojama. Pirmoji bauda už kultūros vertybių apsaugos pažeidimą buvo paskirta tik 1995 m. gegužės mėnesio pabaigoje, nors

⁸¹ Dėl LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo įgyvendinimo. 10 straipsnis 1- 3 punktai. Skelbta: Valstybės žinios 1995.01.27. Nr.9, Publ. Nr.184.

⁸² Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.VKPK archyvas. Bylos Nr.27.T.1.P.75.

⁸³ Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. 5 straipsnis. Skelbta: Valstybės Žinios 1995.01.06. Nr.3, Publ. Nr.598.

⁸⁴ *Riaubienė E.*Lietuvos architektūros paveldosauga (1918 – 2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai.Ten pat.P.133.

⁸⁵ Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.VKPK archyvas. Bylos Nr.27.T.1.P.75.

⁸⁶ Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.Ten pat.P.79.

⁸⁷ Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.Ten pat.P.75.

departamentas darbą pradėjo nuo 1995 m. vasario 1 dienos.⁸⁸ Tai patvirtinama ir 1995 m. KVAD metinėje veiklos ataskaitoje, kur rašoma, jog „departamento naujoji sistema, sąveikoje su Savivaldybių paminklo saugos tarnybomis normaliau pradėjo funkcionuoti nuo 1995 rugsėjo mėnesio.“⁸⁹ Neišvengta ir įstatymo spragų bei priekaištų dėl kultūros paveldo kontrolės būklės, daug diskutuota ar teisinga buvo likviduoti KPI. Pasak Komisijos pirmininkės G. Drėmaitės, panaikinus KPI, nebeliko kontrolės, nes KVAD „pats planuoja, pats vykdo ir pats kontroliuoja visus savo darbus“.⁹⁰ Taip pat sustojo privatizacijos kontrolės mechanizmas, o muziejų, archyvų ir bibliotekų kontrolė, priėmus LR bibliotekų ir archyvų įstatymus, perduota Kultūros ministerijai. Šioje vietoje reikia išskirti, jog pastaroji sistema tebėra atskira iki šiol.

Iš spaudoje pateikiamų duomenų panašu, jog pradžioje KVAD apsaugos kontrolės tarnybos darbas strigo ne tik dėl įstatymo spragų, bet ir dėl darbuotojams atitekusio darbo krūvio. 1996 m. G. Drėmaitė akcentuoja, jog KVAD nepajėgia atlikti inspekcijos funkcijų. Kontrolės skyriuje dirba keliolika darbuotojų, kurie, pranešus apie pažeidimus, nespėja aprėpti visų paminklų.⁹¹ Tais pačiais 1996 metais priimamas ir ilgai lauktas, o šiandien tebegaliojantis, Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas įgalinęs stiprinti kilnojamųjų kultūros vertybių kontrolę. Šie įstatymai sukūrė pakankamą, kultūros paveldo apsaugos juridinį pagrindą, nors atskirų įstatymų nuostatai ne visada derinasi.⁹² Tokių nuostatų nesuderinamumą galime aptikti ir šiandien. Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo devinto straipsnio pirmos dalies 13 punktas nurodo, kad Kultūros ministerija kontroliuoja kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą ir apsaugą muziejuose ir bibliotekose.⁹³ Tačiau to paties straipsnio antros dalies 12 punktas teigia, kad KPD taip pat kontroliuoja kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą ir apsaugą muziejuose ir bibliotekose, kas verčia sugrįžti prie vienos iš pagrindinių kultūros paveldo kontrolės problemų – įstatymų nesuderinamumo ir funkcijų dubliavimosi.

1996 metų pradžioje svarstant pirmąją KVAD metinės veiklos ataskaitą Komisijos narys J. A. Pilipavičius pažymi, kad Departamentui daug laiko atėmė reorganizacijos laikotarpis, tarnybų sukūrimas, tačiau jis KVAD veiklą vertina teigiamai – darbų padaryta daug, apimtys didelės. Ypač gerai vertinama kontrolė, motyvuojant, jog vėl, kaip ir KPI laikotarpiu, bus specialistai, kurie

⁸⁸ Kultūros vertybių apsauga, lobistai ir abejinga visuomenė//Kultūros barai, 1996. Nr.3.P.6-7.

⁸⁹ Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.Ten pat.P.75.

⁹⁰ Čepaitienė R. Laikas ir akmenys:Kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje. Vilnius, 2005. P.309.

⁹¹ Kultūros vertybių apsauga, lobistai ir abejinga visuomenė.Ten pat.P.2.

⁹² Glemža J. Nekilnojamąjo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas, Vilnius, 2002. P.36.

⁹³ LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. 9 straipsnis, pirma dalis, 13 punktas.Skelbta: Valstybės Žinios 1996.02.14.Nr.14.Publ.Nr.352

kontroliuos įmonių darbą, darbų kokybę, tačiau pažymima, jog tarp Kontrolės tarnybos ir TP yra akivaizdus atotrūkis.⁹⁴

Siekiant sumažinti šį atotrūkį 1996 m. didesnis dėmesys skiriamas, kaip rodo 1996 m. KVAD veiklos ataskaita, bendradarbiavimui su TP, kontrolės sistemos gerinimui ypatingą dėmesį teikiant kapinių apsaugos kontrolei. Aktyviai bendradarbiaujant su TP keliamos neveikiančių, parapijinių, rezistentų ir Lietuvos kariuomenės kapinių bei kapų išsaugojimo problemos.⁹⁵ Kalbant apie dailės paminklų išsaugojimą, viena iš esminių problemų yra, jog nepakankamai tikrinama jų būklė, apsauga, nėra visų dailės paminklų fotonuotraukų.⁹⁶ Taigi esminės prieš penkmetį egzistavusios kultūros vertybių apsaugos ir naudojimo problemos – tarpusavyje nesuderinti įstatymai, poįstatyminių aktų trūkumas, nepakankamas kultūros paveldo objektų finansavimams, kultūros paveldo objektų – statinių panaudojimo problema, fototekos nebuvimas, silpna TP materialinė bazė, kvalifikuotų specialistų trūkumas⁹⁷ ir kitos problemos trumpai nurodomos 1996 m. KVAD metinėje veiklos ataskaitoje, leidžia formuoti mintį, jog nepaisant sistemos pastangų išibėgėti, valdančios instancijos vėl pradėjo ieškoti būdų kaip pagerinti kultūros paveldo apsaugą, o tuo pačiu ir kontrolę. Visos šios minėtos problemos neleido susikalbėti skirtingų profesijų atstovams ir buvo viena pagrindinių priežasčių, sukeliančių nuolatinius ginčus ir dar didesnius konfliktus dėl paveldo verčių nustatymo ir jų apsaugos būdų parinkimo.⁹⁸ Tačiau ar ne per greitai norėta teigiamo efekto?

Tais pačiais metais dėl įstatymų nesuderinamumo buvo numatyta paminkloaugos funkcijų atidavimo apskritims politika.⁹⁹ 1994 m. gruodžio 15 d. priimtu Apskritis valdymo įstatymu ir 1994 m. liepos 7 d. priimtu Vietos savivaldos įstatymu nustatytos susijusios su kultūros vertybių apsauga šių institucijų funkcijos, kurios paminkloauginiu požiūriu yra nelogiškos ir neatitinka 1994 m. gruodžio 22 d. priimtu Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu nustatytos kultūros vertybių apsaugos valstybinio valdymo struktūros.¹⁰⁰ Šia kryptimi, daugelio paveldosaugininkų nuomone, dar neišsitikinus naujosios vieningos paminkloaugos sistemos privalumais, ketinama ją pakeisti kitu valdymo modeliu. Ir nors VPK brėžė, jog nepritaria KVAD teritorinių padalinių perdavimui apskričių valdytojams, nes

⁹⁴ Susirašinėjimas su KVAD paminkloaugos klausimais.1996 02 23.Bylos Nr.27.P.137-138.

⁹⁵ Kultūros ministerijos KVAD Kontrolės tarnybos 1996 metų veiklos ataskaita.VKPK archyvas. Bylos Nr.42.T.1.P.183-185.

⁹⁶ Kultūros ministerijos KVAD Kontrolės tarnybos 1996 metų veiklos ataskaita.Ten pat.P.187.

⁹⁷ Kultūros ministerijos KVAD Kontrolės tarnybos 1996 metų veiklos ataskaita.Ten pat.P.187.

⁹⁸ *Markevičienė J.*Kultūros paveldo samprata Lietuvoje: žvilgsnis į prabėgusį dešimtmetį.Ten pat.P.41.

⁹⁹ *Skomskis J.*Vargšas tas mūsų paveldas//Kauno diena.1997.09.09. Nr.211.P.5.

¹⁰⁰ Dėl Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamento funkcijų ir teritorinių padalinių perdavimo apskrities valdytojui.VPK sprendimas. Skelbta: Valstybės Žinios.1996.07.03.Nr.63.Publ.Nr.1491.P.31.

vos praėjus metams būtų keičiama naujai sukurta vieninga paminklosaugos sistema¹⁰¹, šiandien ši problema vis dar galutinai neišspręsta.

1.2.2. 1997 m. KVAD struktūriniai pertvarkymai

Paminklosaugos sistema nėra ir negali būti autonomiška. Jos efektyvumui turi įtakos už paminklosaugą tiesiogiai neatsakingų institucijų veikla, tačiau galutinai, pasak G. Drėmaitės, atsakinga už paveldo apsaugą privalo būti LR Vyriausybė.¹⁰² 1997 m. kovo 27 d. Seimas priėmė įstatymą Nr. 868 dėl LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 4 ir 5 straipsnių pakeitimo, kuriuo Kultūros ministras atsakomybę už Lietuvos paveldosaugą perdavė KVAD direktoriui.¹⁰³ Ši pataisa gerokai nuvertino atsakomybę už Lietuvos kultūros paveldo apsaugą – ji smuko dviem laipteliais žemyn, nes KVAD direktorius nėra net kultūros viceministras.¹⁰⁴ Taigi Vyriausybėje nebeliko kabineto nario, atstovaujančio paminklų apsaugos Lietuvoje interesams. Palyginimui galime prisiminti, jog KPI egzistavimo laikotarpiu paminklosauga, o tiksliau kultūros paveldo kontrolė, buvo iškelta iki pačio aukščiausio lygmens - Inspekcija buvo atskaitinga Seimui. Po to, kaip galime matyti, lygmuo vis žeminamas. To pasekoje Departamente buvo atsisakyta, ekspertizės ir kontrolės tarnybų¹⁰⁵, kas, kaip vėliau paaiškėjo, buvo aiškios įstatymo klaidos. Vietoj jų įsteigtas Urbanistikos ir kultūrinio kraštovaizdžio skyrius, kuriame buvo sutalpinti tiek specialistai, tiek inspektorai ir kuriam buvo suteikta funkcija koordinuoti kultūros vertybių apsaugos kontrolę. Šis skyrius, be kontrolės koordinavimo, sprendė ir kitus kultūros vertybių apsaugos klausimus: teikė metodinę pagalbą TP, organizavo ir dalyvavo įvairiuose komisijose, dalyvavo rengiant teisės aktų projektus, kultūros vertybių apsaugos programas, bendradarbiavo su visuomeninėmis organizacijomis ir t.t.¹⁰⁶ Tačiau iš esmės panaikintų tarnybų vykdytos funkcijos perskirstytos tarp centriniame departamente aparate dirbančių darbuotojų - atskiras kultūros paveldo apsaugos sritis kuravo po atskirą specialistą. Tai iš dalies lėmė ir aspektas, jog keičiant KVAD struktūrą buvo sumažintas ir didžiulis darbuotojų skaičius – net 40 %, kas iki šiol negatyviai atsiliepia į departamento veiklą.

Taigi 1997 m. KVAD, kaip teigia šios įstaigos šaltiniai, ypatingą dėmesį kreipė vieningos paminklosaugos sistemos subalansavimo problemai spręsti. Buvo siūloma keletas įstatymo pakeitimo

¹⁰¹ Dėl valdymo reformos kultūros vertybių apsaugos srityje. 1995.10.25.VKPK archyvas. B.Nr.11.P.33.

¹⁰² Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant. LR Seimo Švietimo, Mokslo ir Kultūros komiteto ir VPK pasitarimas. 1997.12.05.P.4.

¹⁰³ Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant. Ten pat.P.4.

¹⁰⁴ Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant. Ten pat.P.4.

¹⁰⁵ *Glemža J.* Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas, Vilnius, 2002. P.36.

¹⁰⁶ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998 m. KPD archyvas. P.51.

projektų, iš kurių akcentuotinas Paminklosaugos komisijos Kontrolės tarnybos vaidmens stiprinimas ir jos įpareigojimas kontroliuoti kultūros vertybių apsaugą, taip siekiant iš dalies Komisijai grąžinti buvusios KPI vaidmenį.¹⁰⁷ Tačiau tai tebuvo diskutuotinas pasiūlymas, nors realiai iš tiesų siekta padidinti įgaliojimus Valstybinei paminklosaugos komisijai, kad jie nebūtų tik rekomendacinio pobūdžio. Šiais metais Departamente sunkiausiai sekėsi įgyvendinti nuostatas dėl įstatymų bei kitų teisės aktų tobulinimo, tačiau KVAD parengė galiojančių įstatymų pataisas, siekiant pagerinti kultūros vertybių apsaugą ir sustiprinti apsaugos kontrolę.¹⁰⁸

Antras dalykas dėl ko buvo daug diskutuojama, tai savivaldybių vaidmuo paveldosaugoje. Valstybinės paminklosaugos komisijos sprendime „Dėl savivaldybių vaidmens paminklosaugoje“ akcentuojama, kad Apskritis valdymo, Vietos savivaldos ir Nekilnojamųjų kultūros vertybių įstatymai nepagrįstai sumenkino savivaldybių vaidmenį kultūros paveldo apsaugoje.¹⁰⁹ Nežiūrint to savivaldybės tradiciškai vis dar skyrė dėmesį paminklosaugai, tačiau jau buvo pradėję šios funkcijos atsisakymo procesą. Tuo tarpu visas paveldosaugininkų elitas pabrėžė, jog būtina didinti savivaldybių vaidmenį kultūros paveldo apsaugos procese. Komisija ne kartą kreipėsi į LR Vyriausybę, Savivaldybių komitetus siūlydama stiprinti savivaldybių vaidmenį paveldosaugoje ir, anot jos, kol tai nebus atlikta įvairios reformos ir reorganizacijos paminklotvarkoje gali turėti liūdnų pasekmių.¹¹⁰ Taigi šiuo metu nepaprastai aktualus dalykas buvo Departamento, savivaldybių ir apskričių derinys, kurio darnus funkcionavimas leistų veikti vieningai kultūros paveldo kontrolei.

Deja 1998 m. KVAD negalėjo tobulinti vieningos paminklosaugos sistemos, nes nepavyko išspręsti pagrindinių įstatymų nesuderinamumo klausimo, kas Departamento nuomone pirmiausia turėtų būti politikų ir politikos formuotojų reikalas.¹¹¹ Palyginimui galime paimti tris įstatymus, kurie tiesiogiai susiję su paveldo apsauga: Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos, Teritorijų planavimo ir Statybos. Žmogus, kuris norėtų laikytis jų visų, neišvengiamai patirtų nesėkmę ir taptų pažeidėju, nes vadovaudamasis vieno kurio reikalavimais, privalėtų sulaužyti kito nustatytas teisės normas.¹¹² Vis gi reikia pripažinti, jog KVAD labai dažnai mini įstatymų nesuderinamumo politiką, kas verčia kelti klausimą ar šia problema nėra dangstomasi stengiantis išvengti atsakomybės kultūros paveldo apsaugos srityje?

¹⁰⁷ Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant. Ten pat. P.16.

¹⁰⁸ Informacija pateikiama iš 1997 m. KVAD metinės veiklos ataskaitos. KPD archyvas.

¹⁰⁹ Dėl savivaldybių vaidmens paminklosaugoje. VPK sprendimas. Skelbta: Valstybės Žinios. 1997.08.08. Nr. 74. Publ. Nr. 1931.

¹¹⁰ Dėl savivaldybių vaidmens paminklosaugoje. Ten pat.

¹¹¹ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998 m. KPD archyvas. P.8.

¹¹² *Markevičienė J.* Kultūros paveldo samprata Lietuvoje: žvilgsnis į prabėgusį dešimtmetį. Ten pat. P.41.

Tačiau šie metai pasižymėjo ir nauju bruožu – bendradarbiavimo tarp KVAD ir VPK pablogėjimu, kas neabejotinai, dar labiau apsunkino ir taip nelengvas subalansuotos kultūros paveldo apsaugos sistemos kūrimo pastangas. 1998 m. KVAD metinėje veiklos ataskaitoje akcentuojama, jog kontrolės tarnybos panaikinimas jokios įtakos baudų skaičiui ar jų dydžiui neturėjo, nes kontrolę vykdė teritoriniai padaliniai, padėtis senamiesčiuose kontroliuojama.¹¹³ Tačiau šie faktai kelia abejonę, jau vien dėl to, jog 1999 m. ši sritis, t.y. inspektavimas (kontrolė) susilaukė daugiausiai priekaištų (šaltiniuose nenurodoma konkrečiai kokių) iš Kultūros ministerijos vadovybės bei Valstybinės paminklosaugos komisijos.¹¹⁴ Komisijai svarstant 1998 m. Departamento veiklos ataskaitą, taip pat išryškėjo keletas neigiamų tendencijų. Atkreiptinas dėmesys, jog 1998 m. beveik dvigubai mažiau negu 1996 m. buvo surašyta privalomų nurodymų, skirta administracinių baudų (Žr. priedai 27), parengta individualių reglamentų ir šis mažėjimas apytikriai atitinka KVAD darbuotojų skaičiaus mažėjimą, taip pat mažesnę finansavimą.¹¹⁵

1998 m. vasario 23-25 d. Druskininkuose vykusios LR savivaldybių kultūros vertybių apsaugos tarnybų lygos konferencijos metu konstatuota, jog 1997 m. ir 1998 m. priimti teisės aktai pakeitė LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymų nustatytą kultūros vertybių apsaugos valstybinio valdymo sistemą ir iš esmės sukomplikavo valstybės valdymo institucijų ir vietos savivaldos kompetencijos bei funkcijų suderinamumą, o kartu ir 1995 m. sukurtos vieningos paminklosaugos sistemos funkcionavimą.¹¹⁶ Pateikta medžiaga rodo priešingą subalansuotos kultūros paveldo kontrolės situaciją – radikaliomis reformomis pradėti kontrolės gerinimo siekiai, galutinai supainiojo ir taip komplikotą kultūros paveldo apsaugos situaciją.

2000 m. KVAD keliamos tokios problemos kaip darbuotojų trūkumas, teritoriniuose padaliniuose tie patys žmonės turi vykdyti ir apskaitą ir kultūros vertybių apsaugos kontrolę. Taip pat čia nepakankamai kvalifikuotai surašomi administracinių teisės pažeidimų dokumentai (toliau ATPK), pabrėžiama, jog būtina siekti, kad kiekvienu konkrečiu atveju būtų imtasi priemonių padarytai žalai nustatyti ir atlyginti.¹¹⁷ Šie duomenys įrodo, jog problemų kultūros paveldo kontrolės srityje tikrai netrūko. Šiais metais kyla nemažas nepasitenkinimas ir dėl Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo įgyvendinimo bei paveldosaugos valdymo rezultatų. Vienur nepakako kontrolės, kitur ji buvo perdėta. Dėl to kaltintas 1997 m. pakeistas „Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas“ ir KVAD darbuotojų mažinimas, ypač skaudžiai atsiliepęs Departamento teritoriniams padaliniams ir jų

¹¹³ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998 m. KPD archyvas. P.10.

¹¹⁴ KVAD metinė veiklos ataskaita 1999 m. KPD archyvas.

¹¹⁵ Dėl Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamento 1998 m. veiklos ataskaitos.VPK sprendimas.Valstybės Žinios 1999.06.02.Nr.48.Publ.Nr.1564.P.69.

¹¹⁶ Seminaro “Kultūros vertybių apsauga 1997 m. ir 1998 m. perspektyvos” rezoliucija//Respublika.1998.03.07.P.18.

¹¹⁷ KVAD metinė veiklos ataskaita 2000 m. KPD archyvas. P.12.

veiklai.¹¹⁸ 2000 m. Kultūros ministras Arūnas Bėkšta savo metiniame pranešime Seimui šalies kultūros paveldo apsaugą apibūdino kaip buvusią ir tebesančią opiausią kultūros sritį, kuri neišbrenda iš problemų liūno.¹¹⁹ Per dešimtmetį triukšmingai pasikeitė net keturi KVAD direktoriai, vienu kirčiu sunaikinta KPI, kurios tuoj pat pasigesta. Paleista KVAD kontrolės tarnyba, kurios netektis skaudžiai atkeršijo, nes nebaudžiamus nusikaltimus jau buvo sunku suskaičiuoti, o tuometinę padėtį paminklosaugininkas J. Glemža vadino juridiniu nesusipratimu.¹²⁰ Vis gi nuo 2000 m., nors ir pamažu, galime fiksuoti kontrolės situacijos gerėjimą – vis labiau keliami klausimai dėl nepatenkinamos kontrolės būklės. Tačiau realiausia pažanga šioje srityje buvo padaryta tik 2005 m. priėmus naują Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą.

II. Kultūros paveldo kontrolės funkcija nuo 2005 m.

2.1. Kultūros paveldo departamentas.

2005 m. balandžio 20 dieną įsigaliojo 2004 m. rugsėjo 28 d. priimtas Lietuvos Respublikos (toliau LR) nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX - 2452¹²¹, kuriuo pakeistas LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas galiojęs nuo 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-733.¹²² Pagal LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymą, nekilnojamojo kultūros paveldo valstybinį administravimą organizuoja ir už jį atsako LR kultūros ministras, o konkrečias nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos funkcijas atlieka ir už jų vykdymą atsako KPD. KPD, kaip kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos valstybės valdymo institucijos, funkcijas ir teises reglamentuoja 1996 m. sausio 23 d. priimtas LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas Nr. I-1179.¹²³ Prisimenant naujojo LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo svarstymą, reikia išskirti, jog tuo metu buvo iškelta idėja vėl atskirti kultūros paveldo kontrolę kaip atskirą inspekciją, kuri būtų pavaldi kultūros

¹¹⁸ *Glemža J.* Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas, Vilnius, 2002. P.36

¹¹⁹ *Skomskis J.* Ar kultūros paveldas niekam nerūpi? // Literatūra ir menas. 2000.07.28. Nr.30/31. P.2.

¹²⁰ *Skomskis J.* Ar kultūros paveldas niekam nerūpi?. Ten pat. P.2.

¹²¹ LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas. Skelbta: Valstybės Žinios, 2004.10.19, Nr.153, Publ. Nr.5571.

¹²² LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Skelbta: Valstybės Žinios, 1995.01.06, Nr.3, Publ. Nr. 37.

¹²³ LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Skelbta: Valstybės Žinios, 1996.02.14, Nr.14, Publ. Nr.352.

ministrui.¹²⁴ Svarstyta, kad KPD Kontrolės tarnybos vedėją turėtų skirti kultūros ministras, o ne KPD direktorius. Tačiau šioje situacijoje kyla klausimas ar įmanoma šiandien egzistuojančioje politikoje kultūros paveldo kontrolės funkciją padaryti atskira ir nepavaldžia? KPI savo laiku buvo pavaldi Seimui, tačiau per penkiolika nepriklausomybės metų nusistovėjo valstybės institucijų santvarka – visos kontroliuojančios institucijos tapo globojamos LR Vyriausybės. Taigi Inspekcijos priklausomybė Seimui buvo novacija savo laiku, tačiau dabar vargu ar tai įmanoma ir šioje vietoje galime fiksuoti seno ir naujo konflikta. Šiandien atskirti kontrolės nuo vykdomosios valdžios praktiškai jau neįmanoma, atskira kultūros paveldo kontrolės sistema pavaldi Seimui nebegali būti plėtojama dėl nusistovėjusios institucijų valdymo tvarkos.

Lyginant 2005 m. ir 1994 m. nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos ir nekilnojamojo kultūros paveldo įstatymus galima išskirti, jog šiandien galiojančiame įstatyme yra nuostata, jog KPD turi apskaitos, paveldotvarkos ir kontrolės tarnybas.¹²⁵ Taigi naujasis įstatymas daug griežčiau reglamentuoja kultūros paveldo apsaugą Lietuvoje ir atsižvelgiant į įstatymo reikalavimus 2005 m. gegužės 12 d. patvirtinta nauja KPD struktūra - pertvarkant senuosius bei gavus papildomai etatų, įkurti nauji skyriai. Žinoma, naujoji Departamento struktūra institucijos tikslams įgyvendinti yra tobulintina. Naujieji Paveldotvarkos, Kontrolės bei Apskaitos skyriai dar nėra galutinai susiformavę, juos reiktų plėsti, papildant naujomis pareigybėmis. Tačiau vertikalus trijų naujajame įstatyme nurodomų KPD funkcijų atskyrimas yra vienas iš pozityvių šio įstatymo žingsnių. Departamentas veikia pagal LR kultūros ministro 2005 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. ĮV-116 patvirtintus KPD nuostatus¹²⁶, kuriuose yra nurodyta Departamento funkcijos ir uždaviniai bei naujieji skyriai¹²⁷, iš kurių, kalbant apie kultūros paveldo apsaugą, aktualiausias Kontrolės skyrius.

2.1.1. Kontrolės skyriaus veikla ir funkcijos. Kontrolės skyrius yra struktūrinis Departamento padalinys, kuris veikia pagal KPD direktoriaus patvirtintus nuostatus (Žr. priedai 14). Pastarieji vis dar tikslinami ir keičiami, mat skyrius dar nėra galutinai susiformavęs.¹²⁸ Šio skyriaus pagrindinis uždavinys yra atlikti kultūros paveldo apsaugos kontrolės funkcijas vykdant nacionalinę

¹²⁴ Buvusios KVAD direktorės Dianos Varnaitės žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2007.04.20., vieta Saltoniškių 58, Vilnius.

¹²⁵ LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005.04.20 Nr. IX – 2452. Antras skirsnis, 5 straipsnis, 9 punktas. Skelbta Valstybės Žinios, 2004.10.19, Nr.153, Publ. Nr.5571.

¹²⁶ KPD nuostatai. Skelbta: Valstybės Žinios, 2005.04.07, Nr.45, Publ. Nr.1474.

¹²⁷ KPD 2006-2008 m. strateginis veiklos planas//Prieiga per Internetą www.heritage.lt [Žiūrėta 2006 10 18].

¹²⁸ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 03, vieta KPD Šnipiškių g. 3.

kultūros paveldo apsaugos politiką.¹²⁹ Kitaip tariant, skyrius Departamentui yra atsakingas už visų kontrolės procedūrų tinkamą sureglamentavimą. Apžvelgiant Kontrolės skyriaus funkcijas (Žr. priedai 15. Lentelė sudaryta pagal skyriaus nuostatus), jas galima skirstyti į bendrąsias – nurodoma dešimt šios srities funkcijų, teritorinių padalinių - trys, paveldotvarkos - viena, apskaitos - viena, savivaldybių paveldosaugos padalinių - viena ir specifines, kurių yra nurodoma daugiausiai – net penkiolika. Nurodytose funkcijose bene daugiausiai minima, kad Kontrolės skyrius metodiškai tikrina teritorinius padalinius, jų vykdomą kultūros paveldo kontrolę. Šiuo metu stengiamasi surinkti informaciją apie padalinių darbą. Ši medžiaga renkama su tikslu, jog ateityje padės suvienodinti padalinių ir Departamento veiklą.¹³⁰ Skyriui taip pat pavesta rengti KPD ataskaitas, kurios teikiamos Valstybinei kultūros paveldo komisijai įvertinti.

Kalbant apie Kontrolės skyrių, reikia išskirti, jog prie skyriaus veikia dvi pagrindinės tarybos - tai Restauravimo taryba ir Mokslinė archeologinė komisija (jos nuostatai patvirtinti 2001 m. rugsėjo 3 d. KVAD direktorės įsakymu Nr. 318)¹³¹. Pastaroji yra patariamasis balsas Kontrolės skyriaus vedėjui Rimantui Kraujaliui. Kontrolės skyrius išdavinėja leidimus atlikti archeologinius tyrimus, o komisija, kaip ekspertas, svarsto, sprendžia, pataria išduoti leidimus ar ne. Antra komisijos funkcija – archeologinių ataskaitų svarstymas. Per metus apytikriai yra išduodama apie 250 leidimų vykdyti archeologinius tyrinėjimus (šis skaičius beveik nesvyruoja nuo 1998 m.), o kitų metų pradžioje vyksta tų ataskaitų svarstymas, kas yra didžiulis darbas.¹³² Tuo tarpu Restauravimo taryba irgi yra patariamasis balsas, kada yra išduodami leidimai meninę vertę turinčių kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo darbams. Šiai tarybai taip pat yra pavesta tikrinti ir vertinti konservuojamas, restauruojamas kultūros vertybes, atliktų darbų kokybę ir kiekius.¹³³

Siekiant konkrečiau apibrėžti Kontrolės skyriaus veiklą kultūros paveldo apsaugos atžvilgiu, prieduose yra pateikiama susisteminta informacija apie šio skyriaus veiksmus, kur aiškiai, pagal reikšminius žodžius kaip, pavyzdžiui, tikrina, kontroliuoja, teikia, renka, kaupia iš skyriaus nuostatų yra surinkti visi veiksmai (Žr. priedai 16). Reikia atkreipti dėmesį, jog skyriui pavesta kontroliuoti kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą ir apsaugą muziejuose bei bibliotekose, kas anksčiau kėlė daugybę diskusijų, jog ši sritis Kultūros ministerijos nebuvo kontroliuojama. Tačiau panašu, kad tai tik įstatyme parašyta funkcija, nes muziejų bei bibliotekų kontrolę šiandien vykdo Kultūros ministerija.

¹²⁹ KPD Kontrolės skyriaus nuostatai.[KPD vidaus].

¹³⁰ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 03, vieta KPD Šnipiškių g. 3.

¹³¹ „Dėl Kultūros vertybių apsaugos departamento leidimų atlikti archeologinius tyrimus išdavimo tvarkos ir Mokslinės archeologinės komisijos nuostatų patvirtinimo“ Skelbta: Valstybės Žinios, 2001.09.07, Nr.77, Publ. Nr.2717.

¹³² KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 03, vieta KPD Šnipiškių g. 3.

¹³³ KPD metinė veiklos ataskaita 2005 m. KPD archyvas.P.11.

Šiuo metu Kontrolės skyriuje be vedėjo dirba penki vyriausieji valstybiniai inspektoriai. Vyriausiojo valstybinio inspektoriaus pareigybės aprašymas pateikiamas prieduose (Žr. priedai 17). Jame be kitų 33 šias pareigas einančio valstybės tarnautojo funkcijų 25 punkte yra nurodoma, jog inspektorius surašo administracinių teisės pažeidimų protokolus (Žr. priedai 18), nagrinėja administracinių teisės pažeidimų bylas, skiria administracines nuobaudas (Žr. priedai 19). Tačiau detaliau šias funkcijas aptarsime kalbant apie teritorinius padalinius.

Įkūrus Kontrolės skyrių, šalia kitų KPD vykdomų programų yra ir nauja – Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos kontrolės 2006 m. programa, kurioje tiksliai nurodomi tikslai, uždaviniai, priemonės jiems pasiekti pavadinimas ir įvykdymo data.¹³⁴ Pagal šią programą 2006 metais turėjo būti tikrinama, kaip atsakingi KPD, savivaldybių bei saugomų teritorijų direktorių (pagal kompetenciją) darbuotojai vykdo Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą ir Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą bei kitus kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančius teisės aktus.¹³⁵ Programoje buvo numatyta kontroliuoti kaip kultūros paveldo objektuose ir vietovėse atliekami tvarkybos darbai, tikrinti kaip laikomasi kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo, restauravimo tvarkos, kontroliuojama prekyba antikvariniais daiktais.¹³⁶ Šiuo metų programos realizavimo rezultatai vis dar apibendrinami ir tikslinami. Taigi ši programa, bent kol kas, vertinant pagal jos tikslus, atrodo pozityvus šiandieninės kultūros paveldo kontrolės gerinimo žingsnis, siekiantis daug griežčiau kontroliuoti kaip už kultūros paveldo apsaugą atsakingos institucijos laikosi paveldosaugos įstatymų nustatytų reikalavimų.

2.1.2. Teritoriniai padaliniai. KPD teritoriniai padaliniai (toliau TP) yra Departamento skyriai¹³⁷, o jų veikla remiamasi vykdant iš esmės visas Departamentui pavestas funkcijas. TP nuostatuose (Žr. priedai 20) nurodyta, jog teritorinių padalinių svarbiausieji uždaviniai yra vykdyti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos nacionalinę politiką ir atlikti šio paveldo apsaugos funkcijas jų veiklos teritorijoje. Šioje vietoje reikia išskirti, jog viena iš svarbiausių TP funkcijų – inspektuoti kultūros vertybes.¹³⁸ Taigi TP kultūros paveldo kontrolės sistemoje yra svarbiausi atskaitos taškai, kurie atlieka beveik visą kultūros paveldo praktinę kontrolę.

Šiuo metu Vilniaus teritoriniame padalinyje dirba keturi valstybiniai inspektoriai. Jų naujas darbo pareigybės aprašymas dar tik ruošiamas, todėl nepavyko jo gauti. Kaip jau buvo minėta, aptariant

¹³⁴ Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos kontrolės 2006 m. programa/ Prieiga per Internetą www.heritage.lt/apie_istaiga/vykdomos_programos [Žiūrėta 2006 10 18].

¹³⁵ Patvirtintos nekilnojamojo kultūros paveldo paveldosaugos 2006 metų programos/Prieiga per Internetą www.heritage.lt/ziniasklaida. [Žiūrėta 2007 04 01].

¹³⁶ Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos kontrolės 2006 m. programa. Ten pat.

¹³⁷ KPD Teritorinių padalinių nuostatai. [KPD vidaus].

¹³⁸ KVAD metinė veiklos ataskaita 2003. KPD archyvas. P.8.

Kontrolės skyriaus vyriausiojo valstybinio inspektoriaus pareigybę, inspektorius atlieka visą paveldo kontrolę. KPD, atlikdamas kultūros paveldo kontrolės funkciją, dažniausiai taiko tik administracines nuobaudas. Paprasčiausia – surašomi protokolai, pažeidimai apsvarstomi ir paskiriamos ATPK numatytos administracinės baudos.¹³⁹ Jog galėtų tą padaryti vyriausieji valstybiniai inspektorai ir valstybiniai inspektorai savo darbe vadovaujasi LR administracinės teisės pažeidimų kodeksu. O tai reiškia, kad ATPK kiekvienam inspektoriumi yra pagrindinis dokumentas, kurį pareigūnai privalo puikiai išmanyti. Anksčiau ATPK 91 str., kuris laikomas pagrindiniu kultūros paveldo kontrolės straipsniu, numatė sankcijas ir atsakomybę už kultūros vertybių apsaugos įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimą, tačiau 2005 m. šis straipsnis pakeistas.¹⁴⁰ Dabar sankcijos ir atsakomybė taikoma tik Nekilnojamųjų ir Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymų pažeidimo atveju. Galima daryti išvadą, jog neigiama šių pakeitimų pusė yra, kad susiaurėja galimybės nubausti, o teigiama, jog padidėjo baudos (maksimali sankcija 5000 litų).

Nagrinėjant kultūros paveldo kontrolę, būtina išsiaiškinti veiksmus, kurių imasi kultūros paveldo inspektorius jei jam pranešama apie pažeidimą. Visų pirma, inspektorius privalo maksimaliai užfiksuoti pažeidimą – tam pasiekti surašomas administracinės teisės pažeidimo protokolas, atliekama fotofiksacija, pažymima plane (jei objektas jį turi), nurodoma kas yra pažeista. Prieš tai gali būti surašomas reikalavimas pašalinti pažeidimus (Žr. priedai 21), kuriuo netaikoma administracinė atsakomybė. Paprastai šie veiksmai atliekami pažeidimo vietoje. Protokolo surašymo metu pažeidėjui paaiškinama ką jis pažeidė ir iš jo reikalaujamas raštiškas pasiaiškinimas – pripažįsta kaltę ar ne, kokios pažeidimo priežastys, duodama laiko surinkti įrodymus tam atvejui, jei kaltininkas gali būti kitas asmuo. Su pažeidėju suderinamas laikas nutarimui administracinės teisės pažeidimo byloje priimti. Išnagrinėjus administracinės teisės pažeidimo bylą (kas turi teisę nagrinėti, nurodo ATPK 246(2) straipsnis), surašomas nutarimas skirti nuobaudai (bauda arba įspėjimas). Po nutarimo pažeidėjas gali sutikti su nuosprendžiu arba apskųsti nutarimą administraciniam teismui. Toliau seka administracinės nuobaudos vykdymas – inspektorius kontroliuoja ar pažeidėjas sumoka skirtą baudą ar ne. Jei nesumoka kreipiamasi į antstolius, jog šie išieškotų. Pasak Rimanto Bitino, jei per 3 mėnesius pažeidėjas baudos nesumoka ir ši informacija neperduodama antstoliams, baudos išieškoti praktiškai nebeįmanoma.¹⁴¹

Baudžiamoji atsakomybė kultūros paveldo objektų atžvilgiu taikoma pagal LR baudžiamojo kodekso 106 straipsnį, kuris numato atsakomybę už karo būtinumu nepateisinamą saugomų objektų

¹³⁹Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio pranešimas Paveldosaugos teismų bylų praktika. [VKPK vidaus].

¹⁴⁰ Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Ten pat.

¹⁴¹ Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Ten pat.

naikinimą ar nacionalinių vertybių grobstymą¹⁴² ir 187 straipsnį, kuriuo numatoma atsakomybė už didelę mokslinę, istorinę ar kultūrinę reikšmę turinčių vertybių sunaikinimą ar sugadinimą.¹⁴³ Kultūros ministerijos tinklapyje, skiltyje pranešimai spaudai, galime aptikti 2006 m. rugsėjo 6 d. pranešimą, jog nuo šiol už kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų kontrabandą bus taikoma baudžiamoji atsakomybė, tačiau kol kas ši įstatymų pataisa įstrigusi Seime.¹⁴⁴ Minėtas pranešimas vėlgi byloja apie kultūros paveldo kontrolės stiprinimą. Apskritai baudžiamoji byla gali būti keliami tik ikiteisminio tyrimo institucijose (baudžiamųjų bylų tyrimo schemą Žr. priedai 22), o su jomis kyla nemažai problemų. Visų pirma, ikiteisminio tyrimo institucijos (policija, prokuratūra) neišmano su paveldu susijusių reikalų, tokios bylos sunkiai juda, dažnai nutraukiamos. Ir nors KPD stengiasi teikti visą įmanomą informaciją, bylos ne visada pasiekia teismą. Tačiau šioje situacijoje reikia išskirti, jog tokių bylų būna retai – per metus, Respublikos mastu, viena kita.¹⁴⁵ Paprastai nagrinėjant bylas, teismuose KPD ar padaliniai dalyvauja trečiuoju asmeniu.¹⁴⁶

Didžiausia problema susijusi su kultūros paveldo kontrole yra, jog daugelis inspektorių neturi teisininko išsilavinimo. Dėl to daromi grubūs pažeidimai, o pažeidėjai šiuo metu pakankamai gerai žino savo teises. Šią problemą stengiamasi spręsti organizuojant administracinės teisenos ir panašius seminarus. Taip tikimasi, pakelti inspektorių profesinį lygmenį. Kita problema - darbo krūvis ir techninių priemonių nebuvimas. 2006 m. padalinys turėjo 6 rajonus ir 3 inspektorius, kai vien Vilniuje sukontroliuoti visus savivaliautojus reikėtų kokių 3 – 4 žmonių.¹⁴⁷

Apžvelgus kultūros paveldo kontrolės istorinę raidą, galima daryti išvada, kad aptartoji sistema su mažais pakitimais veikia nuo KPI egzistavimo laikų, kas atskleidžia kultūros paveldo kontrolės paremtos baudomis nusistovėjusią tvarką. Tačiau ar ši sistema veiksminga? Ar to užtenka norint kokybiškai kontroliuoti kultūros paveldo apsaugą? Atrodo, jog kultūros paveldo apsaugos specialistai tokių klausimų nekelia ir dirba pagal esamą tvarką taip prisitaikydami prie aplinkybių. Tačiau reikia prisiminti ir tai, jog Lietuvoje kultūros paveldo apsaugą, o tuo pačiu ir kontrolę, be šalies kultūros paveldo įstatymų, reglamentuoja ir tarptautinės konvencijos. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją ratifikavusios šalys įsipareigoja „priimti generalinę politiką, kuri siektų kultūros [...]

¹⁴² LR baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 2003.P.75.

¹⁴³ LR baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 2003.P.102

¹⁴⁴ Kultūros ministerijos Teisės ir personalo skyriaus vyriausiosios specialistės Inos Sokolkskos žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 26.

¹⁴⁵ Kultūros ministerijos Teisės ir personalo skyriaus vyriausiosios specialistės Inos Sokolkskos žodinė informacija Ten pat.

¹⁴⁶ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Ten pat.

¹⁴⁷ Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Ten pat.

paveldui suteikti tinkamą vaidmenį bendruomenės gyvenime ir to paveldo globą integruoti į bendras planavimo programas.“¹⁴⁸

2.2. Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris

Meno vertybės ilgą laiką viliojo jau neatmenamais laikais. Visada atsirasdavo tokių, kuriems nebuvo nieko švento, jų nesulaikydavo jokie užraktai, religiniai draudimai ar praeikimai. Šiais laikais gerokai išstobulėjus apsaugos sistemoms ir nuolat formuojant visuomenės požiūrį į meno objektą kaip vertybę, atrodo, tokių nusikaltimų turėtų sumažėti. Tačiau dar palyginti neseniai Policijos departamente įkurtas Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris rodo tendenciją, jog kultūros vertybės šiandieniniame pasaulyje yra paklausi prekė, o jų vagystės - opi kultūros paveldo apsaugos kontrolės problema.

Nors pasaulinėse nusikaltimų suvestinėse meno kūrinių vagystės sudaro tik procento dalį, tačiau žiūrint iš statistikos pusės, nusikaltimų kultūros vertybėms problema nėra tokia paprasta. Visų pirma jau vien dėl nuostolių, kuriuos dėl to patiriame. Daugelis objektų yra ypatingi atminimai, istorinių įvykių daiktiniai liudininkai, mūsų istorijos materialusis įrodymas, kurių praradimas nuskurdina tiek konkretų asmenį, miestą, regioną, tiek ir visą šalį.¹⁴⁹ Negalima pamiršti ir dar vieno nusikaltimų kultūros vertybėms aspekto – prarastų meno kūrinių negalima pakeisti ir šiuo atveju mes visi tampame nukentėjusieji, visi kažką prarandame. Tai puikiai iliustruoja pavyzdys, jog „į Paryžiaus „d'Orsey“ muziejų vežti M. K. Čiurlionio paveikslai buvo įkainoti 52 mln.Lt., tačiau 52 milijonus vėl galima uždirbti, o unikalios meno kūrinio ar archeologinio radinio neatkurs niekas.“¹⁵⁰

Šiuo metu Policijos departamente prie Vidaus reikalų ministerijos (neskaitant vadovybės) viso yra apie 20 skyrių, iš kurių vienas poskyris yra skirtas kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimui (poskyrio schema Žr. priedai 23). Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris dirba nuo 2003 m. spalio 1 dienos. Šiuo metu jame tvarkosi tik vienas žmogus – poskyrio viršininkė Laimutė Šimkuvienė, tačiau ateityje čia ketina dirbti trys policijos pareigūnai. Šio poskyrio ištakomis galima

¹⁴⁸ Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija.5 straipsnis.Prieiga per Internetą www.heritage.lt. [Žiūrėta 2007.05.14].

¹⁴⁹ *Ogrodzki P.* Kolekcijų ir kultūros paveldo apsauga nuo kriminalinių nusikaltimų bei gaisrų/ Prieiga per Internetą www3.lrs.lt [Žiūrėta 2006.10.12].

¹⁵⁰ *Putelytė G.Katinas M.* Vogtinios meno vertybės/Prieiga per Internetą www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull. [Žiūrėta 2006 10 12].

laikyti Policijos departamento Kriminalistinių nusikaltimų tyrimo tarnybą, kurioje dirbė du pareigūnai Lietuvos teisėsaugos sistemoje kuravo meno vertybių pagrobimų tyrimą.¹⁵¹ Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris yra atsakingas už kultūros vertybių srities nusikaltimų statistiką, pavogtų vertybių duomenų bazę, tyrimo suderinimą tarp dviejų ar daugiau vietinių policijos nuvadų. Poskyris taip pat teikia praktinę pagalbą vietiniams policijos postams kultūros vertybės vagystės tyrimo metu, ypač jei pavogtas objektas yra aukštos kultūrinės ir komercinės vertės.¹⁵² Šioje vietoje reikia pabrėžti, jog kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris yra centrinis policijos tarnybos taškas, atsakantis už nusikaltimus kultūros vertybėms. Nėra jokių kitų regioninių ar vietinių poskyrių susijusių su tik su šios srities nusikaltimais. Lietuvoje iš viso yra 59 policijos nuovados, kiekvienoje jų policijos pareigūnai aiškinasi įvairius nusikaltimus, tame tarpe ir kultūros vertybių vagystes, kurių tyrimą prižiūri minėtasis poskyris. Tokia naujaja kultūros vertybių vagysčių tyrimo sistema siekiama pagerinti kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugą.

2.2.1. Nusikaltimai kultūros vertybėms. Meno vertybių vagystes pagal jų pobūdį galima suskirstyti į keletą grupių: · bažnytinių vertybių vagystės, · fizinių asmenų nuosavybėje esančių vertybių ir jų kolekcijų vagystės, · mažosios architektūros vertybių (kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės) vagystės, · muziejinių vertybių vagystės.¹⁵³ Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkė Laimutė Šimkuvienė pastebi, jog su kultūros vertybėmis susijusių nusikaltimų ypač padaugėjo atgavus nepriklausomybę.¹⁵⁴ Pastarųjų metų statistika byloja, jog daugiausiai įvairių vertingų meno kūrinių buvo pavogta 2003 m. – užregistruota net 120 su tuo susijusių nusikaltimų, iš kurių buvo išaiškinta vos 10.¹⁵⁵ Tuo tarpu 2005 m. tokių atvejų buvo mažiausiai per septynerius metus – tik 14, o pernai metais šalyje buvo padaryta tik 13 tokio pobūdžio nusikaltimų. Dėl visų paskutiniųjų 13 nusikaltimų šiuo metu atliekamas ikiteisminis tyrimas, surastos ir sugrąžintos nukentėjusiesiems trijų nusikaltimų metu pagrobtos vertybės.¹⁵⁶ Taigi lyginant su 2005 m. nusikaltimų, kurių objektais tampa meno vertybės, skaičius išliko stabilus. Tokį meno vertybių vagysčių sumažėjimą nulėmė aktyviai plėtojama prevencija. Reikia pasidžiaugti, jog per 2006 m. nebuvo padaryta serijinių bažnytinių vertybių vagysčių iš šalies maldos namų. Tai iš dalies lėmė ir tai, jog 2006 m. buvo atskleistos ankstesniaisiais metais

¹⁵¹ Sviderskytė G. Kas laimės; vagys, pelėsiai ar apsauga?/Prieiga per Internetą www.lrytas.lt/ekstra/archyvas/1999/0913/top. [Žiūrėta 2006.10.12].

¹⁵² Kultūros vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės pranešimas tarptautinėje konferencijoje *Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“* Rome, 19-23 June 2006.

¹⁵³ Pacevičius A. Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė Lietuvoje. Vagystės iš muziejų/ Prieiga per Internetą www.muziejai.lt/Informacija/Vagystes.htm [Žiūrėta 2006.10.12].

¹⁵⁴ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 16, vieta Policijos departamentas Saltoniškių 19, Vilnius.

¹⁵⁵ Policijos departamento Valdymo tarnybos tarnybinis pranešimas dėl meno vertybių vagysčių. 2003.09.26. [PD vidaus].

¹⁵⁶ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. [PD vidaus]. Vilnius. 2007.01.10.

padarytos serijinės vagystės iš maldos namų ir nusikalte asmenys atlikinėja laisvės atėmimo bausmes.¹⁵⁷ Be to, džiugina ir konstatavimas, kad per 2006 m. nebuvo pagrobta ypač didelę meninę ar istorinę vertę turinčių meno vertybių ar antikvarinių daiktų. Vis tik didžiausias išaiškintų nusikaltimų kultūros vertybėms skaičius fiksuojamas 2004 metais, kada buvo išsiaiškinta net 14 nusikaltimų iš 26, t.y. 54 % visų atvejų. Nusikaltimų, susijusių su kilnojamųjų kultūros vertybių grobiamais, dinamiką ir jų išaiškinamumo rodiklius puikiai atspindi grafikas Nr. 1¹⁵⁸:

Daugiausia meno kūrinių ir paveikslų vagysčių registruojama Vilniaus mieste bei kituose didmiesčiuose (išskyrus Panevėžio miestą, kur per 2000 – 2003 metus neužregistruotas nei vienas atvejis). O štai 2002 metais Vilniaus mieste buvo užregistruota 68,8 % nuo visų šalyje registruotų meno kūrinių vagysčių.¹⁵⁹ Reikia išskirti, jog šių vertybių vagystes lemia tokios priežastys kaip netobula kilnojamųjų kultūros vertybių apsauga, didelė kilnojamųjų kultūros vertybių paklausa užsienyje ir neprofesionalus policijos pareigūnų darbas atskleidžiant šios rūšies nusikaltimus.¹⁶⁰ Pastaroji problema ryškiai atsiskleidžia analizuojant vagysčių iš maldos namų tyrimo problemas – teritoriniuose policijos įstaigose nepakankamas dėmesys skiriamas įvykio vietos apžiūrai, dažniausia įvykio vietoje nerandama įkalčių. Šią problemą formuoja požiūris, kad vagysčių iš maldos namų metu padaryta žala nėra labai didelė, todėl tokio nusikaltimo atskleidimui neskiriamas reikiamas dėmesys, nusikaltimą pavedama tirti mažai patyrusiems tyrėjams.¹⁶¹ Be abejonės, tokios rūšies nusikaltimų tyrimui labai trukdo ir tas faktas, kad dėl dingusios meno vertybės į policijos įstaigas kreipiamasi praėjus pakankamai ilgam laikui tarpui ir įvykio vietoje neberandama reikšmingų įkalčių, arba meno vertybė saugoma viešojoje vietoje ir sunku

¹⁵⁷ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

¹⁵⁸ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos pažyma dėl kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo per 2005 m. [PD vidaus] Vilnius. 2005.12.12.

¹⁵⁹ Policijos departamento Valdymo tarnybos tarnybinis pranešimas dėl meno vertybių vagysčių. [PD vidaus]. 2003.09.26.

¹⁶⁰ Pacevičius A. Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė Lietuvoje. Vagystės iš muziejų/ Ten pat.

¹⁶¹ Šimkuviene L. Vagysčių iš maldos namų tyrimo problemų analizė [PD vidaus].

nustatyti kokiomis aplinkybėmis ji dingo ar buvo pavogta.¹⁶² Nesunku suprasti, kad apsaugos lygis daugelyje mūsų šalyje esančių maldos namų kol kas anaipol nėra pavyzdingas, nors, reikia pripažinti, jog mažėjantis šio pobūdžio nusikaltimų skaičius rodo, kad situacija pamažu gerėja.¹⁶³ Tačiau reikia išskirti ir dar vieną itin svarbią meno vertybių vagysčių problemą – pagrobtos meno vertybės atvaizdo nebuvimą. Neretai pagrobtų meno vertybių savininkai negali pateikti pagrobtos meno vertybės atvaizdo, nežino kokio dydžio buvo pagrobtas paveikslas ir nežino kokie ypatingi meno vertybės požymiai.¹⁶⁴ Surasti meno vertybę neturint jos atvaizdo, praktiškai neįmanoma, nes skelbiant tarptautinę paiešką, būtina nurodyti išsamią informaciją apie pavogtas vertybes ir pateikti jų fotonuotraukas. Su tomis pačiomis problemomis susiduriama ir tada, kai reikia atpažinti užsienio šalyse sulaikytas, galimai Lietuvoje vogtas meno vertybes.¹⁶⁵

Nuo 2003 m. Lietuvoje kasmet vidutiniškai registruojama apie 30 nusikaltimų bylų susijusių su kultūros vertybių vagystėmis.¹⁶⁶ Dauguma pavogtų vertybių yra ikonos, paveikslai ir kiti religinių apeigų reikmenys, todėl daugiausia nuo vagių ir nukenčia maldos namai. Vagystes iš bažnyčių skatina visuomenėje paplitusi nuomonė, jog bažnyčiose saugomi liturginiai indai pagaminti iš retųjų metalų, kuriuos galima parduoti ne kaip meno vertybes, o kaip retuosius metalus.¹⁶⁷ Bet to, vagis traukia dar nuo sovietinių laikų gyva nuomonė, jog bažnyčiose saugomi pasakiški turtai. Iš daugybės pavogtų bažnytinių meno vertybių galima išskirti jau beveik prieš trejus metus nerandamas istorine prasme ypač vertingas dvi karūnas nuo Šiluvos Dievo Motinos paveikslo.¹⁶⁸ Kaip grobiamas bažnytinis turtas puikiai atspindi šis pavyzdys: „Jonavos rajone, Rimkuose, stovi sena sentikių cerkvė, kuri taip metodiškai grobstoma tapo klaidu vagių aukso eros paminklu. Kadaisė nusagstytos gausybė senovinių ikonų, dabar jos sienos visiškai tuščios. 1992 m. sudarytame Rimkų cerkvės vertybių apraše - kone šimtas pozicijų. Dabar teliko vienintelė labai didelė bei sunki ikona ir kelios religinės knygos. Vagys net varpus nukabinę išdangino.“¹⁶⁹ Apskritai vagiamos tokios meno vertybės, kurios mažiausiai apsaugotos, lengvai parduodamos ir turi paklausą užsienyje. Per 7-ąją, 9-ąją dešimtmečius ypač buvo madinga grobti medines liaudies skulptūras iš mažosios architektūros statinių – koplytstulpių, kryžių ir taip dingo maždaug 80 procentų šių kūrinių.¹⁷⁰ Didžiuosiuose miestuose labiausiai paplitusios antikvarinių vertybių vagystės iš gyvenamųjų patalpų, nuo jų

¹⁶² LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

¹⁶³ *Jarusevičius T.* Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete//Kauno diena.2006.01.10/ Prieiga per Internetą www.kaunodiena.lt [Žiūrėta 2006.10.13].

¹⁶⁴ *Šimkuviene I.* Vagysčių iš maldos namų tyrimo problemų analizė [PD vidaus].

¹⁶⁵ *Kolesnikova J., Čižiūnas U.* Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė šalyje ir priemonės jų prevencijai bei atskleidimui gerinti/Prieiga per Internetą www.heritage.lt/unesco 2001. [Žiūrėta 2006.10.12].

¹⁶⁶ Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininės Laimutės Šimkuvienės pranešimas konferencijoje *Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“* Rome, 19-23 June 2006.

¹⁶⁷ *Pacevičius A.* Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė Lietuvoje. Vagystės iš muziejų/ Ten pat.

¹⁶⁸ *Jarusevičius T.* Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete/Ten pat.

¹⁶⁹ *Sviderskytė G.* Kas laimės; vagys, pelėšiai ar apsauga?/Ten pat.

¹⁷⁰ *Sviderskytė G.* Kas laimės; vagys, pelėšiai ar apsauga?/Ten pat.

dažniausiai nukenčia kolekcininkai.¹⁷¹ Ir šios srities meno vertybės beveik niekada nesurandamos, nes privatūs Lietuvos kolekcininkai, motyvuodami žmogaus teisėmis, iki šiol yra įslaptinę savo veiklą ir prie savo kolekcijų nieko neprileidžia.¹⁷² Beje iš visų šiuo metu ieškomų Lietuvoje pavogtų meno vertybių brangiausiai vertinama 1998 – ujų liepos 1-ąją pagrobta ir iki šiol nesurasta nužudyto kunigo Ričardo Mikutavičiaus meno kolekcijos dalis.¹⁷³ Nesunku nuspėti, jog meno vertybes grobiantys ilgapirščiai gali būti ir eiliniai vagiškai, ir gerai meną išmanantys bei kolekcijų vertę suvokiantys nusikaltėliai. Pavyzdžiui, pavogti medinę skulptūrėlę, koplytėlę ar kryželį, esantį pamiškėje ar pakelėje bei kitose panašiose vietose kur nėra apsaugos, nereikia didelio sumanumo kaip ir, ko gero, įsibrauti į nesaugomą bažnyčią. O štai susekti ir pagrobti unikalias kolekcininkų vertybes, reikia suplanuotos ir gerai apgalvotos veiklos – tai verčia manyti, jog paprastai tokias vagystes atlieka puikiai užsienio rinkoje besiorientuojantys asmenys.

Analizuojant nusikaltimų kultūros vertybėms pobūdį būtina susipažinti ir su jo tyrimo eiga. Paprastai pranešus apie kultūros vertybių vagystę, į įvykio vietą išvažiuoja tuo metu bendra tvarka budinti operatyvinė grupė. Grupę sudaro: kriminalinės policijos pareigūnas ir kriminalistinių tyrimų pareigūnas (jis surenka įkalčius). Ši grupė įvykio vietoje apklausia liudytojus, priima pareiškimą iš nukentėjusiųjų, paima įkalčius (laužimo žymės, pirštų pėdsakai ir pan.) ir pagal tai pradedamas ikiteisminis tyrimas. Jeigu yra informaciją apie pavogtą meno kurinį (jo paveikslas, nuotrauka), ši medžiaga patalpinama į Policijos departamento internetiniame tinklapyje esančią pavogtų meno kūrinių duomenų bazę, adresu www.policija/kuriniai. Norint tai padaryti yra susisiekiama su Kultūros vertybių vagysčių tyrimo poskyriu. Pats tyrimas, remiantis LR baudžiamuoju kodeksu, vykdomas kaip ir bet kurio kito nusikaltimo (automobilio, asmeninio turto). Yra kaltinamieji, kaltinamąjį aktą surašo prokurorai ir byla perduodama į teismą. Kaltinimą teisme palaiko prokurorai, o sprendimą priima teisėjas. Pagal žinomą informaciją apie pavogtą vertybę iš karto paruošiami aplinkraščiai (Pvz. Žr. priedai 37), kurie išsiunčiami į visus regioninius ir vietinius policijos postus. Jei bet kuris policijos komisariatas turi bet kokios informacijos apie pavogtas meno vertybes, privalo nedelsiant informuoti Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrį. Aplinkraštis taip pat išsiunčiamas Sienos apsaugos tarnybai, Muitinės departamentui, KPD (konkrečiai A. Arulienei).¹⁷⁴ Siekiant užkirsti kelią nelegaliam kultūros vertybių išvežimui iš Lietuvos Respublikos, Lietuvos kriminalinės policijos biuras (toliau LKPB) bendradarbiauja su Muitinės departamentu prie LR Finansų ministerijos ir Valstybės sienos

¹⁷¹ Putelytė G.Katins M.Vogtinės meno vertybės/Ten pat.

¹⁷² Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės žodinė informacija. Ten pat.

¹⁷³ Jarusevičius T.Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete/Ten pat.

¹⁷⁴ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės žodinė informacija. Ten pat.

apsaugos tarnyba prie LR Vidaus reikalų ministerijos. Speciali Muitinės departamento institucija – Muitinės kriminalinė tarnyba yra atsakinga už kovą su kontrabanda (įskaitant ir kultūros vertybių kontrabandą). Pagrindinė priežastis dėl kurios yra bendradarbiaujama su skirtingos kompetencijos tarnybomis - tai poreikis keistis informacija.¹⁷⁵ Apie pavogtas meno vertybes informuojama LKPB Tarptautinių ryšių tarnyba, kaimyninių valstybių teisėsaugos institucijos. Kontaktuojama su Kriminalistinių tyrimų centro Biologinių tyrimų skyriaus pareigūnais tiriant įvykio vietoje surastus įkalčius.¹⁷⁶ Jeigu pavogtos meno vertybės istorinė, kultūrinė, meninė ar materialinė vertė yra labai aukšta, visa informacija apie ją (nuotraukos, aprašymas) nedelsiant perduodama į Interpolo Generalinio sekretoriato centrinę duomenų bazę.¹⁷⁷

Skelbiant tarptautinę paiešką, tokia paieška yra skelbiama per Interpolo generalinį sekretoriatą. Tuo tikslu yra užpildoma speciali forma, pateikiant išsamų pavogto daikto aprašymą bei nuotrauką, o pavogti daiktai ir informacija apie juos turi atitikti kai kuriuos kriterijus:

- „- pavogtas daiktas turi turėti tam tikrą komercinę ar kultūrinę vertę;
- informacija apie pavogtą daiktą turi padėti jį išsiaiškinti iš kitų vienaarūšių pavogtų daiktų;
- nuotraukos turi pilnai atspindėti pavogtą daiktą;
- įtarimas, kad pavogta kultūros vertybė gali būti išvežta į užsienį, turi būti pagrįstas.“¹⁷⁸

Gavęs informaciją Interpolo generalinis sekretoriatas paruošia, atspausdina ir išsiuntinėja visiems Interpolo nacionaliniams biurams pranešimus apie pavogtas meno vertybes. Šie pranešimai taip pat išsiunčiami Pasaulinei muitinės organizacijai, UNESCO bei Tarptautinei muziejų organizacijai.¹⁷⁹ Tuo tarpu viena iš Lietuvos policijos funkcijų yra tarptautinė paieška ir informacijos keitimasis apie pavogtas kultūros vertybes. Šią funkciją vykdo Lietuvos Interpolo tarnyba. Pagrindinė šios tarnybos užduotis kultūros vertybių nusikaltimų srityje - kultūros vertybių, pavogtų Lietuvoje, paieškos užsienyje inicijavimas. Taip pat ši tarnyba siunčia informaciją apie pavogtus objektus kitoms šalims ir identifikuoja rastas vogtas vertybes užsienyje ar šios nėra iš Lietuvos.¹⁸⁰ 2006 m. pabaigoje gautas oficialus leidimas naudotis Interpolo pavogtų meno vertybių centrinės duomenų bazės duomenimis.¹⁸¹ Taigi nors sistema atrodo nepriekaištinga, tačiau kaip galime pastebėti iš grafiko Nr. 1, nusikaltėlius ne

¹⁷⁵ Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės pranešimas konferencijoje *Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“* Rome, 19-23 June 2006.

¹⁷⁶ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

¹⁷⁷ Jarusevičius T. Ieškamos meno vertybės eksponuojamos internete/Ten pat.

¹⁷⁸ Kolesnikova J., Čižiūnas U. Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė šalyje ir priemonės jų prevencijai bei atskleidimui gerinti/Ten pat.

¹⁷⁹ Kolesnikova J., Čižiūnas U. Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė šalyje ir priemonės jų prevencijai bei atskleidimui gerinti/Ten pat.

¹⁸⁰ Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės pranešimas konferencijoje *Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“* Rome, 19-23 June 2006.

¹⁸¹ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

taip lengva pagauti. Po 2003 m. pakilęs nusikaltimų išaiškinamumo procento rodiklis pastaraisiais metais tapo toks pat, koks buvo ir prieš 2003 m.

2.2.2. Kultūros vertybių vagysčių prevencija. Siekiant sugriežtinti kultūros vertybių nusikaltimų kontrolę 2004 m. tarp KVAD ir Policijos departamento buvo pasirašytas Kilnojamųjų kultūros vertybių ir meno vertybių vagysčių prevencijos planas (Žr. priedai 25). Šiame plane numatyta nuolat informuoti žiniasklaidos priemonės apie pagrobtas vertingiausias kultūros vertybes (pateikiant jų atvaizdus bei aprašymus), inicijuoti vogtų kultūros ir meno vertybių duomenų bazės kūrimą bei plėtoti visokeriopą Policijos departamento, teritorinių policijos įstaigų ir KVAD bei jo teritorinių padalinių bendradarbiavimą.¹⁸² Reikia pasidžiaugti, jog šis prevencijos planas neliko gulėti valdininkų stalčiuose ir bent šiek tiek yra vykdomas. 2004 m. birželį Nusikaltimų tyrimo vyriausioji valdyba ėmėsi iniciatyvos kurti valstybinės reikšmės duomenų bazę, kurioje būtų patalpinta informacija apie Lietuvoje pavogtas vertybes. Šiuo metu minėtoje duomenų bazėje yra sukaupta duomenų apie 614 kultūros objektų.¹⁸³ Visi policijos, muitinės, pasienio tarnybos pareigūnai ar antikvariatų savininkai taip pat ir visi besidomintys šia sritimis asmenys gali naudotis minimos duomenų bazės informacija.¹⁸⁴ Galima teigti, jog šios duomenų bazės paskirtis yra dvejopa - joje ne tik publikuojami dingę daiktai, bet visa sukaupta informacija naudojasi ir KPD pareigūnai, išduodantys leidimus išvežti meno kūrinius iš šalies.¹⁸⁵ Reikia pažymėti, jog „toks didelis pavogtų meno vertybių skaičius yra todėl, kad suvedama informacija ne tik apie šiuo metu pavogtas vertybes, bet ir duomenys apie ankstesniais metais pavogtus meno kūrinius bei Interpolo kanalais gaunami duomenys apie pavogtas meno vertybes.“¹⁸⁶ Tarp ieškomų kūrinių centrinėje duomenų bazėje galima aptikti netgi 1970 metais dingusių medinių statulėlių. L. Šimkuvienė paaiškino, kad duomenys apie taip seniai dingusias vertybes įtraukti baiminantis, jog šios vertybės gali patekti į KPD siekiant gauti leidimus jų išvežimui į užsienį arba gali būti nuneštos į antikvariatą.¹⁸⁷ Tačiau, anot, KPC Dailės paveldo instituto vadovės Svetlanos Poligienės, priemonės, kurių imamasi pastaruoju metu, nėra efektyvios – pavogtosiomis meno vertybėmis reiktų rūpintis kur kas intensyviau, išleidžiant specialius leidinius, brošiūrėles su ypatingos vertės meno kūrinių.¹⁸⁸ Taip pat siekiant maksimaliai sumažinti vagysčių iš maldos namų skaičių pakartotinai 2005 m. pradžioje buvo parengtas iniciatyvinis raštas Vyskupų Konferencijos pirmininkui Vilniaus archiepskupui metropolitui kardinolui Audriui Juozui

¹⁸² Kilnojamųjų kultūros ir meno vagysčių prevencijos planas.[PD vidaus].

¹⁸³ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

¹⁸⁴ Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės pranešimas konferencijoje *Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“* Rome, 19-23 June 2006.

¹⁸⁵ Jarusevičius T. Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete/Ten pat.

¹⁸⁶ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos pažyma dėl kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo per 2006 m. 1-mąjį ketvirtį.[PD vidaus].

¹⁸⁷ Jarusevičius T. Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete/Ten pat.

¹⁸⁸ Jarusevičius T. Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete/Ten pat.

Bačkiui, kuriame išdėstyti pastebėjimai dėl nepakankamos bažnytinių meno vertybių apskaitos bei apsaugos. Laiške prašoma „imtis visų įmanomų priemonių, kad bažnytinės meno vertybės nebūtų gražintos parapijoms, kuriose nėra įrengta apsaugos sistema bei įpareigoti vyskupijas ar parapijų klebonus padaryti turimų meno vertybių nuotraukas bei aprašymus“¹⁸⁹ (Žr. priedai 26). Reikia išskirti, jog 2006 m. kultūros ir meno vertybių vagysčių prevencijai skirta daugiau dėmesio - siekiant gauti informaciją apie meno vertybių vagystes darančius asmenis užmegzti kontaktai su Lietuvos kolekcininkų klubo pirmininku, su Provoslavų (Stačiatikių) cerkvės administratoriumi, su Lietuvos Sentikių bendruomenės pirmininku ir tikinčiųjų reikalų tvarkytoju.¹⁹⁰

Viena iš pagrindinių Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio funkcijų yra antikvarinių parduotuvių kontrolė - jų tikrinimas ar laikomasi prekybos antikvariniais daiktais taisyklių. Įdomu tai, jog tokia sistema nėra taikoma nė vienoje mūsų kaimyninėje valstybėje – Rusijoje antikvariatų kontrolę vykdo Vidaus reikalų ministerija, Latvijoje ir Estijoje mokesčių inspekcija, Lenkijoje paminklosaugos institucijos taip pat nekontroliuoja šios veiklos.¹⁹¹ Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių vagysčių prevencijos plane buvo numatyta sudaryti nuolat veikiančią policijos ir KVAD atskirų pareigūnų grupę antikvariatų kontrolei vykdyti.¹⁹² Ši grupė reguliariai tikrinti antikvariatų pradėjo nuo 2004 metų liepos 1 dienos. Šiandien galima drąsiai teigti, jog ši funkcija buvo vykdoma – Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio ataskaitoje už 2005 metus, teigiama, jog šiais metais buvo aplankyta 11 (licenzijas turi 14) Vilniaus miesto antikvariatų ir dėl nustatytų pažeidimų KPD pareigūnai surašė aktus.¹⁹³ Per 2006 metus buvo aplankyti 13 iš 16 Vilniaus miesto antikvariatų, dėl nustatytų pažeidimų KPD pareigūnė surašė 4 aktus. Likusieji 3 antikvariatai turi licenzijas veiklai, tačiau realios veiklos nevykdė.¹⁹⁴ Vis tik pagal Europos Sąjungos patirtį antikvariatų kontrolę reiktų atlikti du kartus per metus, nors, be abejo, šiandieninėje Lietuvos kultūros paveldo kontrolės sistemoje tai atlikti vargiai įmanoma, ir reikia džiaugtis, kad tokia procedūra vykdoma bent kartą per metus. Tikrinant parduotuves surašomas apžiūros aktas, o jei randamas pažeidimas – pažeidimo aktas. Įstatymų reglamentuota tvarka užfiksavus pažeidimą, nustatomi terminai per kiek laiko pažeidimas turi būti ištaisytas. Pažeidimai nustatomi remiantis Prekybos antikvariniais daiktais taisyklėmis (LR Vyr. 2003.11.27 nutarimas Nr. 1480)¹⁹⁵ ir Licencijų prekiauti antikvariniais daiktais išdavimo taisyklėmis (LR Vyr. 2003.12.09

¹⁸⁹ Dėl vagysčių iš maldos namų užkardymo [PD vidaus].2005.

¹⁹⁰ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

¹⁹¹ KVAD metinė veiklos ataskaita 1999.KPD archyvas.P.16.

¹⁹² Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių prevencijos planas. [PD vidaus].

¹⁹³ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos pažyma dėl kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo per 2005 m.[PD vidaus]Vilnius. 2005.12.12.

¹⁹⁴ LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

¹⁹⁵ Prekybos antikvariniais daiktais taisyklės. Skelbta: Valstybės Žinios, 2003.12.03, Nr.113, Publ. Nr.5072.

nutarimas Nr.1572).¹⁹⁶ Jei nustatytas pažeidimas ir suteikus terminą jam ištaisyti, pažeidimas nėra ištaisomas, remiantis LR Administracinės teisės pažeidimo kodekso 165 – 3 straipsniu, pareigūnas gali skirti pažeidėjui baudą. Prekybos antikvarinėmis kultūros vertybėmis taisyklių pažeidimas - užtraukia įspėjimą arba baudą nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų.¹⁹⁷ Pagal minėtas taisykles, jei antikvariatas turi prekybos antikvariniais daiktais licenciją, baudžia KPD inspektorius, o policijos pareigūnas turi teisę bausti tik už nelegalią prekybą.¹⁹⁸ Reikia išskirti ir tai, jog nuo 1998 m. antikvarinių parduotuvių kontrolė specialistų atliekama periodiškai, o 2000 m. šaltiniai pradėta fiksuoti bendra tendenciją būdinga visoms antikvarinėms parduotuvėms - prekyba antikvariniais daiktais vyksta labai vangiai, daug antikvarinių parduotuvių užsidaro arba dirba periodiškai.¹⁹⁹

Pagal bendrame KVAD ir Policijos departamento Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių vagysčių prevencijos plane numatytas priemones, į talką, tikrinant antikvariatų, policiją turėtų kviesti KPD, tačiau praktikoje dažnai būna kitaip. Šiandien skaičiuojamos 27 antikvarinės parduotuvės, kurių dauguma yra Vilniuje. Kelėta yra Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje. Laimutė Šimkuvienė norėdama patikrinti kaip šios parduotuvės laikosi taisyklių nustatytos tvarkos, kreipiasi į to miesto KPD teritorinio padalinio darbuotojus. Žinoma, čia vėlgi galima tik konstatuoti, jog būtent teritorinių padalinių darbuotojai ir turėtų būti suinteresuoti tai padaryti iš savo iniciatyvos pusės.²⁰⁰

2006 m. siekiant sugriežtinti antikvarinių parduotuvių veiklos kontrolę buvo parengtas iniciatyvinis raštas Kultūros paveldo departamento direktoriui, kuriame išsakyti pastebėjimai dėl nepakankamos šių parduotuvių kontrolės. Rekomenduota šios institucijos kompetencijos ribose inicijuoti prekybos antikvariniais daiktais tvarką pažeidinėjančių parduotuvių kompleksinius patikrinimus įtraukiant Valstybinės mokesčių inspekcijos bei policijos pareigūnus. Į minėtą raštą buvo gautas atsakymas, kuriame užtikrinama, kad antikvariatų veiklos kontrolė bus sustiprinta.²⁰¹ Taip pat siekiant apriboti pavogtų meno vertybių pardavimą elektroninėje erdvėje reguliariai peržiūrimi el. parduotuvių ir aukcionų puslapiai (apie 20 žinomesnių puslapių). Iškilus neaiškumams susisiekiama su el. puslapių administratoriais.²⁰²

¹⁹⁶ Licenzijų prekiauti antikvariniais daiktais išdavimo taisyklės. Skelbta: Valstybės Žinios, 2003.12.12, Nr.116, Publ. Nr.5286.

¹⁹⁷ LR administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Vilnius, 2005.P.94.

¹⁹⁸ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės žodinė informacija.Ten pat.

¹⁹⁹ KVAD metinė veiklos ataskaita 2000.KPD archyvas.P.14.

²⁰⁰ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės žodinė informacija.Ten pat.

²⁰¹ Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos pažyma dėl kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo per 2006 m. 1-ąjį ketvirtį. 2006 04 13 Vilnius.

²⁰² LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. Ten pat.

III. Pagrindinės kultūros paveldo kontrolės problemos.

3.1. Nelegali archeologija

„Juodoji archeologija“ egzistavo visada. Beveik kiekviename vadovėlyje cituojama, jog senovės Egiptas – vienas geriausių pavyzdžių. Vos tik faraonų piramidės buvo pastatytos, jas grobė šimtus ir tūkstančius metų.²⁰³ Pati sąvoka „juodoji archeologija“ gali būti aiškinama kaip saugomų archeologinių vietų ir objektų kasinėjimas, kurie yra svarbūs lokaliu, regioniniu ir nacionaliniu lygmeniu, neturint teisinio leidimo. Pagrindinis šių kasinėjimų tikslas – surasti archeologinių radinių, kad vėliau juos būtų galima parduoti juodojoje rinkoje.²⁰⁴ Šiandien „nelegali archeologija“ arba kaip populiariai vadinama „juodoji archeologija“ yra pasiekusi žymiai aukštesnį lygmenį negu praėjusiais šimtmečiais. Jei anksčiau įvairios antikvarinės relikvijos domindavo tik nedaugelį kolekcionierių, tai maždaug prieš 15 metų prasidėjo tikras antikvarinių daiktų bumas – beveik kiekvienas turtuolis ar pramogų pasaulio verslo garsenybė stengdavosi savo namus papuošti koku nors senovės atributu.²⁰⁵ Apie sustiprėjusį archeologinių vertybių poreikį byloja ir argumentas, jog archeologiniai radiniai parduodami nelegaliame meno turguje, kuris laikomas trečiu pagal dydį pasaulyje po ginklų ir narkotikų.²⁰⁶ Neabejotinai šiam bumui kilti labai daug įtakos turėjo ir šiuolaikinės technologijos – metalo detektorių atsiradimas ir galimybės juos panaudoti ieškant archeologinių vertybių ant kojų sukėlė viso pasaulio lobių ieškotojus. Europoje antikvarinio biznio lydere laikoma Šveicarija – čia yra ir legalios, ir pagrindinės organizacijos, išleidžiami vadinamieji „juodieji katalogai“.²⁰⁷ Ši archeologijos paminklus griauianti jėga neaplenkė ir Baltijos šalių regiono. Archeologinių vertybių kontrabandos atvejai yra įrodymas, kad kiekvienoje šalyje aplink Baltijos jūrą kyla didelių problemų su archeologinio paveldo *in situ* konservavimu.²⁰⁸ Archeologija besidominčių pasaulyje sklinda gandai, jog šiame areale egzistuoja „juodasis turgus“, kuriame nuolat cirkuliuoja archeologiniai radiniai, o kiekvieną pavasarį vyksta „juodųjų archeologų“ suvažiavimai, kuriuose dalyvauja ir Baltijos šalių atstovai.²⁰⁹

Vienas iš šiurpiausių nelegalių kasinėjimų atvejų Lietuvos istorijoje buvo užfiksuotas dar visai neseniai - 1985 m., kai viename pilkapyne iš jame esančių 80 pilkapių nelegaliai iškasinėta buvo net

²⁰³ Juodoji archeologija/Prieiga per Internetą www.maxima.lt/pirkėju-klubas/tik-vyrams/vyrams-idomu/naujiena. [Žiūrėta 2006.11.17].

²⁰⁴ Kraujalis R. Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais. Asmeninis pranešimas.

²⁰⁵ Juodoji archeologija/Ten pat.

²⁰⁶ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States/Prieiga per Internetą www/baltic-heritage.net/reports/report 4.P.29.

²⁰⁷ Juodoji archeologija/Ten pat.

²⁰⁸ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States.Ten pat..P.29.

²⁰⁹ Juodoji archeologija/Ten pat.

30.²¹⁰ Nuo 1985 m. tokių masinių nelegalių kasinėjimų nefiksuojama, išskyrus keletą atvejų, kai vienur ar kitur nelegaliai buvo iškasamas vienas ar keli pilkapiai. Paskutinių penkerių metų KVAD ir KPD ataskaitų duomenimis 2000 m. iškasinėtas Pagudonės kaimo pilkapynas²¹¹, 2002 apiplėšti du pilkapiai Raginėnų pilkapyne²¹², 2005 m. Šiaulių r. Beinoriškės k. senosiose kapinėse išniekinti grafų A. ir D. Zubovų kapai.²¹³

Nelegalios archeologijos atvejus nepriklausomoje Lietuvoje galima fiksuoti jau KPI gyvavimo metu - 1994 metų viduryje KPI daugumai valstybės institucijų siunčia raštą, kuriame rašoma: „Informuojame, kad pastaruoju metu užfiksuota atvejų, kada asmenys, neturintys KPI leidimo, vykdo paieškas archeologijos bei kitų kultūros paveldo objektų teritorijose naudodamiesi metalo ieškikliais ir tikėdamiesi rasti archeologinių radinių (lobių, senovinių monetų, ginklų ir kt.).“²¹⁴ 2003 m. po pakankamai ilgo laiko - 1985 m. masinių kasinėjimų, Lietuvoje vėl prasidėjo masinis pilkapių plėšimas. Rytų Lietuvoje (pakankamai nedidelėje teritorijoje) 8 pilkapyuose nelegaliai iškasinėti buvo net 52 pilkapiai.²¹⁵ KVAD gavęs informaciją apie masiškai žalojamus archeologijos paminklus, iš karto kreipėsi į Policijos departamentą ir kitas teises valstybės įstaigas, prašydamas imtis priemonių išaiškinant nusikaltėlius bei, siekiant informuoti visuomenę, išplatino pareiškimą spaudai apie niokojamus archeologijos paminklus.²¹⁶ Deja, kiek žinoma, nei vienu iš minėtų atvejų nusikaltėlių sulaikyti nepavyko. Tokių „kasinėtojų“ ginklas, jog archeologijos paminklai yra atokiose vietose, miškuose, toliau nuo gyvenviečių, todėl paprastai niekas tokių „ieškotojų“ ir nepastebi. Kita vertus gali būti, jog teisėsaugos institucijos nepakankamai greitai į tokius reiškinius reaguoja. Vis tik 2003 metų pavyzdys signalizuoja apie didelę archeologijos paveldo apsaugos problemą. Sunku pasakyti kiek tuo metu radinių nusikaltėliai pagrobė, tačiau akivaizdu, jog jie naudojo modernius metalo detektorius – duobės išraustos būtent tose vietose, kur buvo kapai su įkapėmis.²¹⁷ Šiuo metu duomenų apie nelegalius kasinėjimus nėra, vadinasi, arba tai yra nefiksuojama, arba nematoma arba paprasčiausiai nieko nevyksta, nors šis paskutinis argumentas sunkiai tikėtinas.

Užsienyje, o ypač Rusijoje nelegalios archeologijos problema yra itin aštri. Tiesa sakant, Rusija yra laikoma trečiuoju „tiekėju“ pasaulyje po Artimųjų Rytų ir Lotynų Amerikos šalių.²¹⁸ 2005 m. kovo 10-12 d. Šlezvige (Vokietija) vyko tarptautinis seminaras „Nelegali archeologija“ (Black Archeology),

²¹⁰ Kraujalis R. Nelegali archeologija Lietuvoje. Asmeninis pranešimas skaitytas tarptautiniame seminare „Black Archeology“ vykusiame 2005 kovo 10 – 12 d. Šlezvige, Vokietijoje.

²¹¹ KVAD metinė veiklos ataskaita 2000. KPD archyvas. P.8.

²¹² KVAD metinės veiklos ataskaita 2002. KPD archyvas. P.18.

²¹³ KPD metinė veiklos ataskaita 2005. KPD archyvas. P.19.

²¹⁴ Dėl metalo ieškiklių naudojimo. KPI fondas. KPD archyvas. B.Nr.122.P.203.

²¹⁵ Kraujalis R. Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²¹⁶ KVAD metinė veiklos ataskaita 2003. KPD archyvas. P.23.

²¹⁷ Kraujalis R. Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²¹⁸ Juodoji archeologija/Ten pat.

kuriame dalyvavo 8 šalių (Vokietijos, Suomijos, Danijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Rusijos) atstovai, pristatę savo šalių nelegalios archeologijos problemas. Lietuva jų tarpe buvo pristatyta kaip tranzito šalis radiniams iš Rusijos. Šioje šalyje „juodoji archeologija“ yra puikiai organizuotas verslas. Oficiali archeologija šiame kontekste iškyla kaip kontrastas nelegaliai – lėtai veikianti, blogai organizuota ir negalinti pasiūlyti efektyvios archeologijos paveldo kontrolės.²¹⁹ Taigi „privati“ archeologija tarsi tampa pakaitalu blogai finansuojamai oficialiai archeologijai. Ir nors įstatyminė bazė yra gerai suderinta, metalo detektoriai gali būti konfiskuojami, o saugomo archeologinio objekto suardymas – kriminalinis nusikaltimas, šalyje veikia daugiau nei 300 nelegalių kasinėtojų internetinių puslapių.²²⁰ Tuo tarpu tiek Estijoje, tiek Latvijoje taip pat egzistuoja tvirtas juodosios archeologijos pagrindis (apie 200 žmonių) ir specifiška problema – karių kapų kasinėjimas ieškant vardo kortelių.²²¹ Didžiausia bėda su nelegaliais kasinėtojais yra ne tik minėtose, bet ir kitose mūsų kaimyninėse valstybėse – Baltarusijoje, Ukrainoje, Kaliningrado srityje ir Lenkijoje, kurioje net svarstomas vienas iš būdų kaip apsaugoti nuo metalo iešiklių naudotojų, tai „užteršti“ archeologinę vietovę metalu, pavyzdžiui, priberti ar užkasti ten kulku.²²² Žinoma, tai neišgelbės archeologijos objekto nuo juodųjų archeologų, tačiau žymiai apsunks jų darbą.

Nelegali archeologija yra viena iš rimtesnių KPD Kontrolės skyriaus problemų. Tačiau kaip informavo šio skyriaus vedėjas Rimantas Kraujalis, Lietuvoje ši problema dar nėra labai didelė. Žinoma, toks pasakymas yra labai nekonkretus, nelygu koku dydžiu matuosime ir ką laikysime didele problema, todėl pasakyti tikrąjį šių veiksmų mastą sunku. Šioje vietoje reikia prisiminti ir tarptautinius išipareigojimus nelegalios archeologijos atžvilgiu. 1992 m. pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvenciją ratifikavusios šalys išipareigoja, kad „būtų užkirstas kelias, bet kokiam neteisėtam archeologijos paveldo objektų kasinėjimui ar perkėlimui.“²²³ Vis tik viena iš priežasčių kodėl Lietuvoje mažiau problemų nei Rusijoje yra, jog Lietuvoje nėra aukso, turtingų papuošalų lobių ir pan., o štai, pavyzdžiui, Ukrainoje nelegalūs kasinėtojai yra atradę net karalių kapus.²²⁴ Sukontroliuoti šį procesą yra labai sudėtinga, nes metalo detektoriais prekiauti nėra draudžiama, o be to, šiuos įrenginius naudoja daugelis specialistų, atliekančių savo tiesioginį darbą. Ši problema tiesiog neprognozuojama, gali ir rytoj ateiti informacija, jog kažkas iškasė 300 pilkapių. Neretai Lietuvos spaudoje bei kituose informaciniuose skelbimuose pasirodo informacija apie tai, kad kažkas parduoda, nuomoja metalo

²¹⁹ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States/Ten pat..P.32.

²²⁰ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States.Ten pat.P.33.

²²¹ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States.Ten pat.P.30.

²²² KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 12 04, vieta KPD Šnipiškių g. 3.

²²³ 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija. 3 straipsnis. Prieiga per Internetą www.heritage.lt[Žiūrėta 2007.05.14].

²²⁴ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija.Ten pat.

detektorius arba talkina ieškant loblių.²²⁵ Pastaraisiais metais labai išpopuliarėjo toks reiškinys, kai po kaimus važinėja senienu supirkėjai ir superka viską, kas yra pasiūloma. Neretai tarp nuperkamų daiktų pasitaiko ir archeologinių radinių, kuriuos kaimo žmonės kažkada suradę savo gyvenamose teritorijose.²²⁶ Kur tie archeologiniai radiniai nukeliauja taip pat informacijos nėra. Galimybės realizuoti radinius Lietuvoje nėra didelės – 3 – 4 žmonės nupirktų, gal ir apie 10 galima būtų suskaičiuoti, kurie tokia preke susidomėtų.²²⁷ Taigi, vadinasi tai ko ieškoma čia, paprasčiausiai iškeliauja į užsienį ir tie, kurie ieško archeologinių radinių, orientuojasi į rinką už Lietuvos ribų.

Analizuojant juodosios archeologijos problemą, reikia pabrėžti ir tai, jog archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje yra griežtai reglamentuojami. Specialistai (archeologai) tyrinėjimams atlikti privalo gauti leidimus. Nuo 1995 metų leidimus archeologiniams tyrimams išduoda KPD. Tokiu griežtu tyrinėjimų reglamentavimu siekiama apsaugoti archeologijos paveldą nuo neteisėtų (nelegalių) kasinėjimų.²²⁸ Atsiskaitydamas už tyrinėjimus, jų metu surastus archeologinius radinius archeologas privalo perduoti muziejui, o šis juos priimti.²²⁹ Pagal prekybos antikvariniais daiktais taisyklės, prekiauti archeologiniais radiniais Lietuvoje draudžiama, išskyrus archeologinius radinius, kurie teisėtai įgyti kitose valstybėse ir įvežti į Lietuvos Respubliką.²³⁰ Tačiau realiai ši priemonė taikoma tik įmonėms, kurios turi gauti prekybos antikvariniais daiktais leidimą iš KPD. Vadinasi, logiškai mastant, fiziniams asmenims prekiauti kaip ir leidžiama – apie tai teisės aktai tyli. Kažkas tiesiog neapgalvojo ar pražiopsojo šį momentą ir to pasekoje šį nutarimą reikės keisti.

Kalbant apie nelegalią archeologiją Lietuvos kontekste, reikia pabrėžti ir kitą problemą – nors archeologinius radinius negražinamai išvežti iš Lietuvos draudžiama²³¹ ir nei prieš 2003 metus, nei po jų masinių nelegalių archeologinių kasinėjimų neužfiksuota, tačiau keletas garsiųjų archeologijos kontrabandos atvejų dar kartą patvirtina, jog archeologinių vertybių rinka mūsų šalyje vis tik egzistuoja. Pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos istorijoje, Lietuvos archeologiniai radiniai sulaikyti užsienyje buvo 1998 metais. Birželio 8 dieną, Danijoje, Vejlsės muitinės departamento pareigūnas Halmas Petersenas kreipėsi į Koldingo muziejaus vedėją Vivi Jensen ir paprašė pasižiūrėti į kelte iš Klaipėdos sulaikytą kontrabandą – 75 radinius.²³² Ištyrus dirbinius paaiškėjo, kad didžioji dalis radinių

²²⁵ *Kraujalis R.* Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²²⁶ *Kraujalis R.* Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais. Asmeninis pranešimas.

²²⁷ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Ten pat.

²²⁸ *Kraujalis R.* Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²²⁹ Dėl Nekilnojamojo kultūros paveldo tyrimų metu rastų archeologinių radinių perdavimo muziejams taisyklių patvirtinimo [V-66. Skelbta: Valstybės Žinios 2005.03.03. Nr. 30. Publ. Nr. 960.

²³⁰ Dėl prekybos antikvariniais daiktais taisyklių patvirtinimo. Nr. 1480. 2003.11.27. Skelbta: Valstybės Žinios 2003.12.03. Nr. 113-5072.

²³¹ *Kraujalis R.* Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²³² *Gudavičiūtė D.* Lietuvos archeologijos turtai – kontrabandos prekė/Lietuvos rytas. 1998.07.29. Nr. 174(2308). P. 2.

autentiški, datuoti XI-XIII a. ir turi baltų kultūros požymių.²³³ Tuomet muitininkai kreipėsi į Lietuvos ambasadą Danijoje, o ši informavo Lietuvos užsienio reikalų ministeriją.²³⁴ Šių pareigūnų dėka, nelegaliai išvežtos vertybės grįžo į Lietuvą ir dabar saugomos Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologijos skyriuje.²³⁵ Tačiau reikia pripažinti, jog signalų apie nelegalų archeologinių radinių išvežimą būta ir anksčiau. Jau prieš metus iki Danijoje sulaikytos ir plačiai nuskambėjusios kontrabandos buvo gauta žinių, jog Lenkijoje, Varšuvos ir Balstogės turguose pasirodė archeologinių radinių iš Lietuvos – ietigalių, žalvario daiktų, vežamų ten nuolat.²³⁶ Tačiau į šį signalą nebuvo tinkamai sureaguota. Tais pačiais 1998 metais KVAD gavo Lietuvos Respublikos ambasadą Norvegijoje informaciją apie tai, kad Meno aukcionui buvo pasiūlyti archeologiniai radiniai, kurie galėtų būti baltiškos (lietuviškos) kilmės – ekspertai vėlgi nustatė, kad dauguma (apie 80 % aukcionui pateiktų radinių) yra be abejonės lietuviškos kilmės.²³⁷ Oslo universiteto Senovės radinių muziejuje saugomi 34 žalvariniai dirbiniai – jų chronologija taip pat labai plati – nuo II a. po Kr. iki XIII a.²³⁸ Tyrimo metu paaiškėjo, kad šie radiniai į Norvegiją pateko per Daniją, o į Daniją juos atgabeno Lietuvos Respublikos pilietis.²³⁹ Deja šiuo atveju archeologinių radinių gražinimo klausimas vis dar nėra išspręstas, nes Norvegijos pilietis šiuos radinius Danijoje įsigijo legaliai, be to, Norvegija nėra ratifikavusi 1970 metų UNESCO Nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencijos²⁴⁰, kuria būtų galima pasinaudoti prašant nuosavybės teisių atkūrimo. Šioje vietoje įdomu pastebėti, jog abu minėti archeologinių radinių kontrabandos atvejai fiksuojami tais pačiais 1998 metais, kas verčia kelti klausimą kiek iš mūsų šalies kasmet iškeliauja archeologinių radinių rinkinių? Yra žinoma, jog Vilniuje, ant Tauro kalno esančiuose Profsąjungų rūmuose vyksta turgeliai, kurių metu pardavinėjami ir archeologiniai radiniai²⁴¹, kas dar kartą įrodo apie šalyje egzistuojančią juodosios archeologijos rinką.

Atsakymas į klausimą kaip „nelegalieji archeologai“ pasirenka kasinėjimo objektus paprastas - informacija apie archeologiją pasiekiami kiekvienam: išleistas Lietuvos archeologijos atlasas, skelbiami mokslo tyrinėjimai, straipsniai apie paminklus ir jų turtus. Tie, kurie ieško paprastai būna

²³³ Skomskis J. Archeologijos kontrabanda//Kauno diena.1998.06.24.Nr.145(15477).P.1.

²³⁴ Gudavičiūtė D. Lietuvos archeologijos turtai – kontrabandos prekė. Ten pat..P.2.

²³⁵ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998.KPD archyvas.P.53.

²³⁶ Skomskis J. Archeologijos kontrabanda. Ten pat.P.1

²³⁷ Kraujalis R. Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²³⁸ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998.KPD archyvas.P.53.

²³⁹ Kraujalis R. Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais. Asmeninis pranešimas.

²⁴⁰ Kraujalis R. Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais. Asmeninis pranešimas.

²⁴¹ Nikitenka D. Sunkiai įkandami kuršių lobiai vilioja juoduosius archeologus. 2005 m. Kovo 26 d. /Prieiga per Internetą www.ve.lt. [Žiūrėta 2007.05.03].

gerai apsirūpinę tiek literatūra, tiek technika. Jie puikiai žino kur buvo dvarai ar dvareliai, kur stovėjo karčemos ir jų sistema.²⁴² Taigi lobių ieškotojams sudaryti maršrutą – ne problema, užtenka nueiti į biblioteką ir keletą valandų pastudijuoti archeologinę literatūrą.

Šiandien akivaizdu, jog „nelegali archeologija“ pamažu skverbiasi į didžiausių XXI amžiaus archeologinio paveldo apsaugos problemų tarpą. XX a. pabaigoje išpopuliarėję metalo iešikliai, o dabar pamažu juos keičiant georadarams, prietaisams, leidžiantiems nuskenuoti didesniame gylyje esančius objektus²⁴³, būtina stiprinti šios kultūros paveldo grupės kontrolę. Šią nuostatą VPK pabrėžė dar 1998 metais, iškart po minėtų masinių kontrabandos atvejų. Jos nuomone, sustabdyti nelegalią prekybą kultūrinėmis vertybėmis galėtų tik glaudus Lietuvos paminkloaugininkų ir teisėtvarkininkų bendradarbiavimas. Jam pasiekti iš visų siūlymų galima išskirti raginimus sustiprinti archeologijos objektų inspektavimą, aktyviau nagrinėti nelegalių archeologinių paminklų kasinėjimų faktus, šviesti visuomenę bei rengti kursus muitinės ir policijos pareigūnams, taip supažindinant juos su archeologinėmis vertybėmis.²⁴⁴ Kai kurie archeologai turi ryšius su Lietuvos metalo iešiklių naudotojais, kurie nori legalizuotis. Tačiau čia iškyla keletas klausimų - kiek metalo iešiklininkų veikla yra legali? Kaip jais naudotis, kokia darbo metodika?²⁴⁵ Ar jie nenukentės mėginami legalizuotis? Taigi viskas dar idėjų lygmenyje. Žinoma, ateis laikas, kai su metalo iešiklių naudotojais reikės kažką daryti, kažkaip juos kontroliuoti, tačiau priversti metalo iešiklininkus registruoti praktiškai neįmanoma ir tai yra tas pats, kas priversti nusikaltėlius registruoti ginklus.²⁴⁶ Taigi tampa aišku, jog draudimo keliu geriau neiti. Dar viena iš idėjų kaip kovoti su juodaisiais kasinėtojų yra angliškas variantas – gali vaikščioti su metalo iešikliu po laukus, bet būtinai turi turėti jo leidimą.²⁴⁷ Tačiau ši idėja turi ir minusų – štai vienas Rusijos „juodasis archeologas“ tvirtina, jog „svarbiausia žinoti, ar žemė, kurioje kapstaisi, yra privati ar valstybinė. Jei privati – susitari, kad žemės savininkas gaus pusę to, ką iškasei.“²⁴⁸ O toje pačioje Anglijoje kur ši sistema yra įforminta, internete daugybė svetainių skirtų metalo iešikliams, juos naudojančius asmenys susibūrę į organizacijas.²⁴⁹ Žinoma, negalima atmesti ir to fakto, jog tokia sistema puikiai pritaipo Danijoje, kuri šiandien Europoje laikoma viena iš pažangiausiai ir geriausiai su „nelegalia archeologija“ besitvarkančių valstybių. Taigi šalis skirtingai kovoja su nelegalios archeologijos problemomis – nuo visiško metalo iešiklių uždraudimo

²⁴² KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija.Ten pat.

²⁴³ Juodoji archeologija/Ten pat.

²⁴⁴ Dėl archeologinių radinių nelegalaus išvežimo iš Lietuvos.VPK.sprendimas.Skelbta:Valstybės Žinios 1998.12.18.Nr.111.Publ.Nr.3095.

²⁴⁵ Skomskis J.Archeologija:stovėjimas ant duobės krašto//Kauno diena 1997.09 23.Nr.223(15250).P.23.

²⁴⁶ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija.Ten pat.

²⁴⁷ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States/Ten pat..P.32.

²⁴⁸ Nikitenka D.Lobių paieškos – ir hobis, ir duona su sviestu./Prieiga per Internetą www.ve.lt [Žiūrėta 2006.10.13].

²⁴⁹ KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija.Ten pat.

Švedijoje iki metalo ieškiklių naudotojų apmokymo valstybės tarnybos savanoriais Vokietijoje²⁵⁰ (šalyje yra apie 300 savanorių, kurie visoje valstybėje yra atsakingi už archeologijos paminklų apsaugą.)²⁵¹ Tuo tarpu Lietuvoje kovai su šia problema, išskyrus keletą edukacijos bandymų, dar nėra jokios strategijos.

Šlezvigo mieste, Vokietijoje vykusiame tarptautiniame seminare „Nelegali archeologija“ buvo labai palankiai įvertintas Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių vagysčių prevencijos planas²⁵², kuriame kovai su „juodąja archeologija“ numatyta organizuoti prevencinę priemonę, kurios metu teritorinių policijos įstaigų pareigūnai kartu su KPD teritorinių padalinių darbuotojais patikrintų visus jų prižiūrimoje teritorijoje esančius pilkapius bei kitus archeologijos objektus (piliakalnius ir pan.). Šio patikrinimo metu prie archeologijos objektų gyvenantiems asmenims dalijamos informacinės kortelės su policijos ir KPD atsakingų darbuotojų telefonais, kuriais galima pranešti apie įtartinus asmenis lankančius ar kasinėjančius archeologinius paminklus. Taip pat šiame prevencijos plane buvo numatyta parengti ir išleisti metodinį leidinį policijos pareigūnams, kuriame būtų pateikiama Rytų Lietuvos pilkapiams būdingų radinių nuotraukos bei aprašymai.²⁵³ Tai KPD turėjo padaryti iki 2004 07 01, deja, kol kas ši prevencijos priemonė, dangstantis lėšų trūkumų, liko neįgyvendinta.

Prevencijos plane taip pat numatyta skleisti žinias apie ardomus paminklus per masines visuomenės informavimo priemones. O jog tai gali būti veiksminga rodo toks pavyzdys: 2004 m. rudenį, prieš tai plačiai nušvietus 2003 metų nelegalius kasinėjimus Rytų Lietuvoje, vietinių gyventojų buvo pastebėtas pilietis, metalo detektoriaus pagalba ieškantis radinių dviejuose kapinynuose vakarų Lietuvoje (Šilalės r.). Apie tai nedelsiant buvo informuota vietos policija, kuri nustatė šio piliečio tapatybę, bei atlikusi kratą jo namuose, aptiko nemažai iš aukščiau minėtų kapinynų iškastų archeologinių radinių.²⁵⁴ Tačiau reikia pabrėžti, jog šiuo atveju nelegalus kasinėtojas buvo nustatytas, nes į procesą įsijungė vietiniai gyventojai, be to, pilkapiai buvo aiškiai matomoje vietoje.²⁵⁵ Gaila, tačiau tai yra vienas ir paskutinis Lietuvoje pagautas „nelegalus kasinėtojas“, kuris vargu ar sulauks pelnytos bausmės, mat yra pasirengęs atlyginti žalą. Daugiau tokių atvejų nėra, o tai verčia kelti problemą apie nepakankamą archeologijos paminklų būklės stebėjimą bei vietinių gyventojų informuotumo trūkumą.

3.2. Žalos nustatymas

²⁵⁰ Tarptautinė specialistų grupė kovos su nelegalia archeologija/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2006.11.17].

²⁵¹ Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States/Ten pat..P.31.

²⁵² Tarptautinė specialistų grupė kovos su nelegalia archeologija.Ten pat.

²⁵³ Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių prevencijos planas. [PD vidaus].

²⁵⁴ *Kraujalis R.* Nelegali archeologija Lietuvoje. Ten pat.

²⁵⁵ *Kraujalis R.* Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais. Asmeninis pranešimas.

Terminas „žala“ gali būti apibūdinamas kaip „vertybės, jos teritorijos sužalojimas ar sunaikinimas arba vertybės teritorijoje ir/ar apsaugos zonoje vykdoma veikla, dėl kurios yra pakenkiama šios vertybės fizinėms savybėms arba vizualiniam jos apžvelgimui.“²⁵⁶ Vandalams nusiaubus pilkapius, ar nesupratingiems statytininkams nesuderinus projekto iškasus archeologinį sluoksnį, kiekvienam paveldo šalininkui kyla klausimas, kokia žala padaryta paminklui. Labiausiai pažeidžiama iš visų paveldo formų šioje srityje yra archeologija, o jos žalos nustatymas ypač problematiškas.

Jau pirmaisiais KPI egzistavimo metais susiduriama su archeologijos paminklų žalojimu, kurį iššaukia supratimo apie paveldą stoka. 1992 metų kovo 23 dienos KPI Vilniaus apygardos rašte Vilniaus apygardos miškų ūrėdams ir Aukštaitijos nacionaliniam parkui rašoma, jog miškininkai paprastai nieko nesupranta apie paveldą ir jo svarbą - per pilkapius tiesiamos elektros linijos, kertant mišką važinėja traktoriai ir miškovežiai²⁵⁷ ir taip keliama grėsmė archeologinėms vertybėms. Šioje vietoje galima išskirti Rytų pilkapių plėšimų atvejį 2003 metais. Tada iš 52 pilkapių, pasak specialistų, plėšikai tegalėjo užsidirbti vos 2 - 4 tūkstančius litų²⁵⁸, tačiau žala archeologijos paminklams padaryta didžiulė – visų pirma, prarasta neįkainojama mokslinė medžiaga, kurios jau niekada nebesužinosime ir neperduosime ateities kartoms. Visa tai mums atrodo puikiai suprantama, tačiau „juodieji archeologai“ masto kiek kitaip. Štai „Vakarų ekspreso“ redakcijai pavyko elektroniniu paštu susisiekti su vienu iš Maskvoje gyvenančių lobių ieškotojų Jevgenijumi, kuris tvirtino, esą nelegali, tačiau profesionali archeologija žalos nedaro, o paklaustas ar jo nekankina sąžinė, kad ardo istorinius paminklus, kurie gali būti neįkainojami, atsakė, jog „visa tai – nesąmonė. Niekas, net ir aš, nuo žemės veido tų pilkapių juk neištrina. Jei ieškiklis fiksuoja metalą, mes atsargiai iškasame pagal taisykles ir tiek“²⁵⁹ Belieka tik pripažinti - gerai bent jau tai, kad šis „archeologas“ nors archeologijos taisyklių laikosi, tačiau dažniausiai „juodieji archeologai“ naudoja destruktinius metodus ir pilkapiai po jų lieka tiesiog išdraskyti, taip padarant neįkainojamą žalą archeologinėms vertybėms.

Jau KPI gyvavimo laikotarpiu archeologijos paminklų žalos nustatymui buvo skirtas didžiausias dėmesys. Tą liudija faktas, jog šios rūšies paminklams bene pirmiausiai buvo patvirtintas žalos nustatymo procedūros aprašas. Vilniaus apygardos informaciniame rašte 1992 m. centrui rašoma, jog „darbo pastaruoju metu yra daugiausiai su archeologijos paminklais, lyginant su kitomis istorijos ir

²⁵⁶ Dėl žalos, padarytos nekilnojamoms kultūros vertybėms, nustatymo ir nuostolių atlyginimo laikinosios tvarkos patvirtinimo.KVAD įsakymas.2001.04.02.Nr.097.Skelbta:Valstybės Žinios.2001.04.06.Nr.30.Publ.Nr.1006.

²⁵⁷ Dėl kapinių ir archeologijos paminklų apsaugos ir naudojimo.1992.03.23.KPD archyvas.B.Nr.61.P.13

²⁵⁸ *Nikitenka D.*Lobių paieškos – ir hobis, ir duona su sviestu.Ten pat.

²⁵⁹ *Nikitenka D.*Lobių paieškos – ir hobis, ir duona su sviestu.Ten pat.

kultūros paminklų rūšimis, kadangi skirtingai nuo kitų rūšių, yra jau nustatytas veiksmų mechanizmas ir žalos įvertinimas“.²⁶⁰ Archeologijos paminklų inspektavimo pagrindų 1991 metams aprašyme teigiama, jog surinkta medžiaga apie žalojamą paminklą kartu su aiškinamuoju raštu, kuriame prašoma iškelti civilinę bylą dėl žalos atlyginimo, perduodama rajono prokurorui, o inspektoriams duodami tikslūs nurodymai dėl veiksmų konkrečiais atvejais.²⁶¹

Trumpai kalbant apie žalos nustatymo mechanizmą įkūrus KVAD, galima pasakyti, kad apie nekilnojamosioms kultūros vertybėms padarytos žalos faktą KVAD Kontrolės tarnybą informuodavo Departamento teritorinis padalinys, pateikdamas pirminius pasiūlymus. Žalą įvertindavo komisija sudaryta KVAD direktoriaus, Kontrolės tarnybos teikimu. Šiai komisijai nustačius nuostolių, padarytų nekilnojamosioms kultūros vertybėms, dydį, KVAD Kontrolės tarnyba kreipdavosi į kultūros vertybės savininką ar valdytoją. Jam nesutikus atlyginti padarytus nuostolius, KVAD Kontrolės tarnyba su ieškiniu kreipdavosi į teismą.²⁶² 1995 metų KVAD Kontrolės tarnybos ataskaitoje fiksuojama, jog pagal pažeidimus kultūros vertybių rūšims išieškota žala pirmauja archeologijos paminklai - kitoms rūšims žala dar neišieškoma.²⁶³ Taip pat nurodoma, jog archeologijos vertybių naikintojai ar žalotojai savo lėšomis turi atstatyti sužalotos ar sunaikintos vertybės fizinę būklę.²⁶⁴ Taigi analizuojant žalos nekilnojamosioms vertybėms aprašus į akis krenta archeologijos objektams skiriamas dėmesys, detaliam reglamentuojamas jiems padarytos žalos nustatymo mechanizmas. O tai byloja apie šios grupės kultūros paveldo objektų jautrumą neigiamiems žmogaus padariniams bei institucijų rūpestį juos tinkamai apsaugoti.

Studijuojant KVAD metines veiklos ataskaitas, 1997 metai išsiskiria dėmesiu ardomoms archeologinėms vertybėms. Pirmą kartą buvo vykdoma „Apsaugos tikslais tiriamų archeologinių vietų 1997 m. programa“, kurios metu buvo ištiriamos didžiausio sunykimo ir sunaikinimo rizikos zonose esančios archeologinės vertybės ar jų dalys.²⁶⁵ Taip siekta bent minimaliai sušvelninti gamtos ir žmonių archeologinėms vertybėms padarytą žalą, surenkant nykstančių paminklų duomenis ateities kartoms. Tuo tarpu 1999 m. konstatuojama, jog Lietuvoje yra 533 archeologinės vietos, kurios vienokiu ar kitokiu būdu ardomos ar anksčiau buvo suardytos²⁶⁶, tačiau kiek iš jų yra ardomi gamtos, o kiek žmogaus padarinių, šaltinis nenurodo. Todėl spręsti kiek archeologijos vertybių buvos apsaugota, o kiek ne negalima, nes KVAD nepateikia tokių duomenų. Nagrinėjant kultūros vertybių žalojimo

²⁶⁰ Dėl apygardos archeologų funkcijų. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.23.P.76.

²⁶¹ Archeologijos paminklų inspektavimo pagrindai 1991 metams.KPD archyvas.KPI fondas.B.Nr.23.P.68-69.

²⁶² Dėl žalos, padarytos nekilnojamosioms kultūros vertybėms, nustatymo ir atlyginimo.KVAD įsakymas Nr.110.1995.08.10.KPD archyvas. Susirašinėjimas su KVAD paminklosaugos klausimais.B.Nr.10.T.2.

²⁶³ Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.VKPK archyvas. Bylos Nr.27.T.1.P.79.

²⁶⁴ Dėl žalos, padarytos nekilnojamosioms kultūros vertybėms, nustatymo ir atlyginimo.Ten pat.

²⁶⁵ KVAD metinė veiklos ataskaita 1997.KPD archyvas.P.39.

²⁶⁶ KVAD metinė veiklos ataskaita 1999.KPD archyvas.P.19.

atvejus, 2002 m. išsiskiria sužalotų objektų skaičiumi – tą liudija KVAD direktorės įsakymu sudarytos beveik 20 žalos nustatymo ir nuostolių atlyginimo komisijos.²⁶⁷ 2001 m. ir 2003 m. žalos komisijų buvo sudaryta po 10²⁶⁸, tačiau vėlgi atskirų duomenų kiek iš jų buvo skirta archeologijai nėra.

Šiandien paveldui padarytą žalą, jos nustatymą, visų pirma, reglamentuoja LR Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Šio įstatymo 5 straipsnio 10 dalies 20 punktą numato, kad KPD nustato sužalotų nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių atkūrimo būdą ir nuostolių dydį.²⁶⁹ Remiantis šia įstatymine nuostata, KPD patvirtino Žalos nustatymo aprašą²⁷⁰. Šis aprašas taikomas visiems kultūros paveldo objektams, taip pat ir archeologijai. Atskiro teisės akto, reglamentuojančio žalos nustatymą archeologijai, kaip buvo KVAD laikotarpiu, nėra. Be to, žalos nustatymą ir nuostolių atlyginimą reglamentuoja ir LR Civilinis kodeksas. Kaip ir kitoms vertybėms (taip ir archeologijai) padarytą žalą įvertina specialiai tam sudaryta komisija iš Departamento Kontrolės skyriaus ir, esant reikalui, kitų Departamento skyrių atstovų, Departamento teritorinio padalinio atstovo(-ų) ir savivaldybės paveldosaugos padalinio ar kito administracijos atstovo(-ų) (jeigu savivaldybėje paveldosaugos padalinio nėra).²⁷¹ Tačiau komisija pati neskaičiuoja žalos piniginės išraiškos, tai atlieka (pagal sutarti su Departamentu) ekspertai - sąmatininkai. Jeigu žala padaryta pastatui, tai sąmatininkai skaičiuoja, kiek lėšų reikia sužaloto pastato atkūrimui - t.y. buvusios būklės atstatymui. Su archeologija yra sudėtingiau, nes atkurti buvusią būklę yra neįmanoma (jeigu pvz. mieste be tyrimų iškastas plotas su visu kultūrinio sluoksniu ar pan.) Todėl žala archeologijai skaičiuojama atsižvelgiant į sužaloto archeologijos objekto ploto dydį, sužalojimo laipsnį (kokia dalis objekto sužalota procentaliai, pvz. nukasta tik dalis kultūrinio sluoksniu, o ne visas). Taigi archeologijai padarytos žalos dydžiu laikoma tokia suma, kurios reikėtų tokio sužaloto objekto archeologinių tyrinėjimų atlikimui. Iš esmės dabar Departamente yra rengiami kiti teisės aktai, iš kurių vienas bus skirtas ir sužalotų vertybių žalos skaičiavimo metodikai.²⁷²

Apskritai nagrinėjant žalos padarytos kultūros paveldui problematiką, formuojasi nuomonė, jog kultūros paveldo prevencijai reiktų skirti daugiau dėmesio. Žalos, padarytos kultūros paveldui, mastai rodo, jog šioje srityje dar ne daug kas nuveikta. Šiandien iš per 3500 saugomų archeologijos objektų

²⁶⁷ KVAD metinė veiklos ataskaita 2002.KPD archyvas.P.18.

²⁶⁸ Informacija iš KVAD metinių veiklos ataskaitų 2001 ir 2003. Ten pat.

²⁶⁹ Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas 2005.04.20 Nr. IX – 2452. Antras skirsnis, 5 straipsnis, 10 dalis, 20 punktą.

²⁷⁰ „Dėl sužalotų nekilnojamųjų kultūros vertybių atkūrimo būdo ir nuostolių dydžio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ I- 315. 2006 liepos 12 d. Skelbta: Valstybės Žinios, 2006.07.22, Nr.80, Publ. Nr.3182.

²⁷¹ „Dėl sužalotų nekilnojamųjų kultūros vertybių atkūrimo būdo ir nuostolių dydžio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ KPD direktoriaus įsakymas Nr. I- 315.Ten pat.

²⁷² KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 03, vieta KPD Šnipiškių g. 3.

beveik 600 yra žalojami, tiesa dabar žalojimas, palyginti su socializmo laikais, kai nukasdavo visą paminklą yra sumenkėjęs.²⁷³ Vis tik didėjantis KPD inspektorių pareigybių skaičius kelia kultūros paveldo kontrolės strategijos idėją, nors sunku išskirti ar tokia iš viso yra. Tačiau kalbant apie strategiją visų pirma reiktų atkreipti dėmesį į nuolatinį visuomenės švietimą, edukacijos programas, ką vis labiau akcentuoja tarptautinės konvencijos ir kas pastaruoju metu įgauna vis didesnę pagreitį. Tikrai sunku būtų sutikti su tuo, jog administracinės baudos yra kultūros paveldo išsigelbėjimas. Švietimas turi būti pradedamas nuo mokyklos suolo, o jei to nebus, nebus ir supratimo, kad paveldą reikia saugoti. Šiandien džiugina vis didesnis visuomenės susidomėjimas Pasaulio paveldo dienomis, kas leidžia daryti išvadą, jog švietimo srityje vis daugiau išibėgėjama.

3.3. „Nelegali statyba“ ir teisminė paveldosaugos praktika

Visų pirma, norint kalbėti apie „nelegalios statybos“ problemą, reikia apibrėžti kas tai yra. Statybos įstatymo 71 sąvokų punktas nurodo, jog savavalė statyba yra „statinio (jo dalies) statyba be šio įstatymo nustatyta tvarka gauto statybos leidimo arba statybos darbų vykdymas, kai statybos leidimas jau netekęs galios.“²⁷⁴ Tuo tarpu „nelegali statyba“ kaip terminas šiame įstatyme nefigūruoja. Tiesiogine prasme nelegali statyba reiškia tą patį kaip ir statybos įstatyme nurodoma savavalė statyba, tačiau šiandien dažniausiai atsitinka taip, jog statybos leidimas statytojui yra išduotas, bet pažeisti jo išdavimą reglamentuojantys įstatymai ir Vyriausybės nutarimų reikalavimai. Tokiu atveju „nelegali statyba“ reiškia neteisėtai išduodą leidimą ir norėdami tai išskirti, šioje dalyje šį terminą vartosime kabutėse.

KPI laikotarpiu nelegalių statybų sankaupa, kaip parodė ankstesnis tyrimas, buvo pajūris - kovota su situacija Palangoje, Juodkrantėje, Pervalkoje, Nidoje. Šiandien visuomenė pasipiktinusi savavališkomis statybomis Kuršių nerijos nacionaliniame parke, Trakų istoriniame nacionaliniame parke, didžiųjų miestų senamiesčiuose, tokių statybų atsiranda ir kitose prestižinėse vietose, ypač saugomose teritorijose, prie vandens telkinių. Ypatingas dėmesys kreipiamas į Vilniaus senamiestį kaip pasaulio paveldo objektą, kuriame motyvuojant atliekamam atstatymu, kyla įvairiausi nauji pastatai, o vykdant statybas naikinamas požeminis archeologinis paveldas, rausiami garažai, nesilaikoma atstatymo projektų.²⁷⁵ Klaipėdos ir Kauno (Kaune šiandien turime „Akropolį“ su daugiaaukščiu

²⁷³ Stankevičiūtė A.Z.Baubonis apie archeologijos romantiką ir realybę//Laikas.2005.10.12.Prieiga per Internetą www.delfi.lt. [Žiūrėta 2007.05.03].

²⁷⁴ LR Statybos įstatymas.1996.03.19.Nr.I-1240.Skelbta:Valstybės Žinios.1996.04.10.Nr.32-788.

²⁷⁵ Jackevičius M.Po atstatymo priedanga – barbariškas paveldo naikinimas.Ten pat.

parkingu virš karaliaus Mindaugo krantinės pačiame miesto centre²⁷⁶) institucijos taip pat neužtikrina senamiesčio išsaugojimo, o naujos statybos planuojamos nepaisant paminklosaugos reikalavimų.²⁷⁷ Tokie atvejai išryškina visuomenės ir valdžios konfliktą, nors ir yra teigiama, kad paveldas priklauso žmonėms, o valstybė ir specialistai yra tik tarpininkai saugojantys žmonių vardu paveldą.²⁷⁸ Šiandien visuomenėje populiaru nuomonė, kad šioje srityje nėra kontrolės, o tai reglamentuojanti teisinė sistema neatspindi nūdienos realijų. KPD direktorius viešai pripažįsta, jog baudos juokingos, įstatyminė bazė tokia, kad nėra taip paprasta nubausti, o paveldosaugininkai ne visada atlaiko pinigų spaudimą.²⁷⁹ Faktai rodo, kad tiesiogiai už kultūros paveldo apsaugą atsakingos institucijos nėra pajėgios vienos spręsti įsisenėjusią problemą.²⁸⁰ Nors kultūros paveldo kontrolė egzistuoja, ji, kaip kad teigia KPD, vis stiprinama, tačiau spaudoje ši kultūros paveldo apsaugos funkcija neatrodo tokia paprasta, kaip metai iš metų rašoma Departamento ataskaitose. Visuomenė kelia daug problemų apie kurias šaltiniai nekalba. Pateikti pavyzdžiai, visuomenės pasipiktinimas ir institucijų tylą šiais klausimais leidžia spręsti, jog toks paveldosaugos modelis paremtas baudomis nėra efektyvus ir šiandien turi daugybę trūkumų.

Tačiau su statybų problemomis susiduria ir pačios paveldo institucijos. Alytaus TP 2005 m. informuoja, jog pastebima tendencija, kad daugėja pažeidimų saugomose teritorijose, padaliniui nepateikiama pilna ir išsami savivaldybių informacija apie išduotus statybų leidimus.²⁸¹ Tuo tarpu beveik pusė 2006 metais išsiaiškintų savavalių statybų buvo nustatyta saugomose teritorijose²⁸², o tai rodo šiandienos kultūros paveldo kontrolės didžiulę problemą. Visų pirma, reikia pasvarstyti kaip nutinka, jog išduodami statybos leidimai pažeidžiantys įstatymus? Į šį klausimą galima atsakyti trimis atsakymais. Tai gali būti paprasčiausiai žmogiškieji faktoriai - neatidumo ar tiesiog nesužiūrėjimo dalykas. Antra, tai gali būti netinkamos subjektyvių ar nekompetentingų ekspertų išvados, kuriomis remiasi sprendimus priimančios institucijos ir teismai.²⁸³ Ir trečia, ko gero, didžiausia ir skaudžiausia mūsų valdymo sistemos yda – korupcija.²⁸⁴ Trumpai apibūdinant statybos leidimo išdavimo mechanizmą, reikia pasakyti, jog statybos leidimo kompetencija priklauso savivaldybės administracijos direktoriui.²⁸⁵ KPD šiame procese dalyvauja išduodant projektavimo sąlygas ir tikrinant ar išduotos

²⁷⁶ Reikalauja įvertinti žalą paveldosaugai ir nubausti//Baltijos kelias.2006.10.31.Nr.16.P.4.

²⁷⁷ *Petrulienė M. Pranaitienė S.* Statytojai sau leidžia viską//Prieiga per Internetą www.lrt.lt. [Žiūrėta 2007.04.16].

²⁷⁸ *Mauliūtė G.* "Suinteresuota visuomenė" ir kultūros paveldo apsauga.Lietuvos patirtis.Magistro darbas.Vilnius.2005.P.30.

²⁷⁹ *Jackevičius M.* Po atstatymo priedanga – barbariškas paveldo naikinimas.Ten pat.

²⁸⁰ Reikalauja įvertinti žalą paveldosaugai ir nubausti.Ten pat.P.4.

²⁸¹ KPD metinė veiklos ataskaita 2005.KPD archyvas.P.14.

²⁸² Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija/Prieiga per Internetą www.vtpsi.lt.[Žiūrėta 2007 03 26].

²⁸³ Dėl visuomenės protesto.VKPK.2007.01.26.//Prieiga per internetą

www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/rastai/doc.[Žiūrėta 2007.04.17].

²⁸⁴ KPD Juridinio skyriaus vyriausiojo specialisto Vygaušo Čekanausko žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė.Užrašymo data 2007 02 13, vieta KPD Šnipiškių g. 3.

²⁸⁵ LR Statybos įstatymas. Šeštas skirsnis, 23 str.1996.03.19.Nr.I-1240.Skelbta:Valstybės Žinios.1996.04.10.Nr.32-788.

sąlygos atitinka detaliojo plano sprendinius – tai daro teritoriniai padaliniai. Tuo tarpu statybos valstybinę priežiūrą apskrities lygiu atlieka apskrities viršininko administracija, o valstybės lygiu - Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija.²⁸⁶

Nagrinėjant paveldosaugos teisminę praktiką reikia išskirti, jog vis tik dauguma bylų į teismą patenka dėl „nelegalios statybos“ ir teritorijų planavimo. KPD teisminiuose ginčiuose dėl žalos padarytos Departamentui išieškojimo, nelegalių statybų klausimais atstovauja Juridinis skyrius. O bylose dėl kultūros vertybių apsaugos įstatymo pažeidimo atvejų - teritoriniai padaliniai.²⁸⁷ Per visą nagrinėjamą kontrolės istorijos laikotarpį galime išskirti, jog teismuose nagrinėtų bylų gausa išsiskiria periodas nuo 2000 m. iki šių dienų. Tiesa, neturint išsamių šaltinių duomenų apie KPI dalyvavimą teismuose, sunku spręsti apie šio laikotarpio bylų skaičių. Tačiau Inspekcijos generalinis direktorius svarstant KPI metinę veiklos ataskaitą 1994 m. pabrėžia, jog niekas su jais nenori bylinėtis.²⁸⁸ O buvęs KPI darbuotojas dabartinis VKPK Informacijos analizės tarnybos vedėjas Gediminas Jucys asmeniškai informavo, jog tokių bylų nebuvo daug. Tuo tarpu KVAD teritorinių padalinių duomenimis 2001 m. teismuose nagrinėta daugiau kaip 40 bylų.²⁸⁹ 2004 m. ir 2005 m. pastebima, kad ypatingai padidėjo bylų, susijusių su paveldo objektų tvarkymu, savavališkomis statybomis, paveldo objektų pirkimo pardavimo sandoriais kiekis teismuose.²⁹⁰ Vilniaus TP 2005 m. dalyvavo net 22 teismuose nagrinėtose bylose, 74 posėdžiuose.²⁹¹ Tais pačiais metais Telšių TP pastebi, jog teritorinio planavimo dokumentai rengiami dažnai pažeidžiant paveldosaugos reikalavimus, nesilaikant įstatymų – Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos specialistų atestatus turintys projektuotojai nejaučia atsakomybės kultūros paveldo objektų atžvilgiu.²⁹²

Tuo tarpu daugelio teisminių bylų dėl „nelegalių statybų“ padarinių likvidavimo iniciatoriai yra patys pažeidėjai. Kreipiamasi į teismą norint įteisinti seniai padarytus perplanavimus, patogumų įvedimus ar kitokius darbus ir tokiais atvejais teismai paprastai yra palankūs pažeidėjams – priima sprendimą, leidžiantį tokią statybą įteisinti nustatyta tvarka.²⁹³ Šiuos teiginius galima pailiustruoti pavyzdžiu, kai Departamentas bylinėjosi su Druskininkų m. savivaldybe dėl leidimo statyti gyvenamąjį pastatą Čiurlionio namo – muziejaus vizualinės apsaugos zonoje panaikinimo. Leidimas statybai buvo išduotas projekto nederinus su TP, tačiau po ilgo nagrinėjimo Vyriausiasis administracinis teismas

²⁸⁶ LR Statybos įstatymas. Aštuntas skirsnis, 27 str.1996.03.19.Nr.I-1240.Skelbta:Valstybės Žinios.1996.04.10.Nr.32-788

²⁸⁷ KVAD metinė veiklos ataskaita 2000 metų. KPD archyvas. P.12.

²⁸⁸ KPI ataskaitos svarstymas AT//Stenogramos, 1994 01 01. Nr. 184

²⁸⁹ KVAD metinė veiklos ataskaita 2001 m. KPD archyvas.

²⁹⁰ KVAD metinių veiklos ataskaitų 2004 m. ir 2005 m. duomenys. KPD archyvas.

²⁹¹ KPD metinė veiklos ataskaita 2005.KPD archyvas.P.26.

²⁹² KPD metinė veiklos ataskaita 2005.KPD archyvas.P.24.

²⁹³ Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio pranešimas Paveldosaugos teismų bylų praktika. [VKPK vidaus].

patenkino savivaldybės skundą.²⁹⁴ Šiuo konkrečiu atveju „teismas nematė pagrindo naikinti statybos leidimą dėl procedūrinių pažeidimų, neturėdamas konkrečių įrodymų, kad būtent šie pažeidimai lėmė saugomo objekto kultūrinės vertės praradimą.“²⁹⁵ Ir tai tikrai ne vienintelis atvejis kada sprendžiant „nelegalių statybų“ ar teritorijų planavimo klausimus teismuose priimamas Departamentui nepalankus sprendimas. Tai leidžia daryti rimtą išvadą, jog institucijų sistema nėra darni.

Šiandien didžiausias „nelegalios statybos“ centras artimiausiai susijęs su paveldo apsauga yra Kuršių Nerijos nacionalinis parkas (toliau KNNP), kurio teritorija 2000 lapkričio 29 dieną buvo įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą kaip kultūrinis kraštovaizdis.²⁹⁶ 1994 metais Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 1269 „Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schemos (generalinio plano)“²⁹⁷, kuris yra pagrindinis parko planavimo dokumentas, nustatantis esmines veiklos planavimo ir vykdymo kryptis bei jos apribojimus, ir kuris galiojo jau virš dešimt metų. Visuomeninėms organizacijoms sukėlus triukšmą dėl „nelegalių statybų“, besibaigiant KNNP generalinio plano galiojimo terminui, staiga, „ir Neringos meras, ir apskrities administracija, ir Seimo nariai pradėjo juo abejoti, skelbti, kad jis neva negaliojantis, yra tik patariamojo pobūdžio ir pan.“²⁹⁸ Šiuo metu KNNP vykdomos statybos yra arba rekonstrukcijos senų pastatų, arba nauji statiniai, bet šioms statyboms išduoti leidimai pažeidžia KNNP detaliuosius planus.²⁹⁹ Kitaip tariant, šie pastatai savo tūriais, formomis, fasadų elementais, statybinėmis medžiagomis yra nebūdingi istorinei Kuršių nerijai, žalojama jos planinė erdvinė struktūra.³⁰⁰ Nustatyti ar statyba teisėta gali tik teismas, todėl šiandien turime apie 30 KNNP bylų, kurias pradžioje nagrinėjo bendros instancijos teismai, tačiau dabar visos bylos keliauja į Konstitucinį teismą ir laukiama jo verdikto.³⁰¹ Prašymai grindžiami aspektu, jog nors 1994 m. Vyriausybės nutarimas Nr. 1269 „Dėl KNNP planavimo schemos“ buvo paskelbtas „Valstybės Žiniuose“ (1994, Nr.99-1977), tačiau Nutarimo 1 punktu patvirtinta pati KNNP planavimo schema, kuri yra neatsiejama šio nutarimo dalis, nei kartu su nutarimu, nei vėliau paskelbta nebuvo, o tai, pasak pareiškėjų, prieštarauja LR Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatytai teisei: „Galioja tik paskelbti įstatymai.“³⁰² Trumpiau tariant, advokatai iškėlė mintį, jog KNNP generalinis planas nebuvo visas paskelbtas

²⁹⁴ Paveldosaugos teismų bylų praktika Ten pat.

²⁹⁵ Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio pranešimas Teritorijų planavimas – teismų bylų apžvalga. Projektas. [VKPK vidaus].

²⁹⁶ Pažyma apie Kuršių Nerijos nacionalinio parko 2001 – 2005 m. paveldosaugos būklę/ Prieiga per Internetą www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/pazyma_Neringai.doc. [Žiūrėta 2007 02 13].

²⁹⁷ LR Konstitucinio teismo pranešimas žiniasklaidai/Prieiga per Internetą www.lrkt/Pranesimai. [Žiūrėta 2007.02.13].

²⁹⁸ *Stancikienė A.* Kodėl buldozeriai neburzgia Kuršių nerijoje/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2007.02.13].

²⁹⁹ KPD Juridinio skyriaus vyriausiojo specialisto Vygaudo Čekanausko žodinė informacija. Ten pat.

³⁰⁰ Pažyma apie Kuršių Nerijos nacionalinio parko 2001 – 2005 m. paveldosaugos būklę. Ten pat.

³⁰¹ KPD Jurinio skyriaus vyriausiojo specialisto Vygaudo Čekanausko žodinė informacija. Ten pat.

³⁰² Prašymas LR Konstituciniam teismui. Prašymo Nr.1B-13/2006/Prieiga per Internetą www.lrkt.lt. [Žiūrėta 2007 02 13].

„Valstybės Žiniose“, todėl jis negalioja. Tačiau KNNP direktorės Aurelijos Stancikienės teigimu, toks motyvas kertasi su sveika logika, nes planas yra iš 13 storiųjų tomų, daugybės didelių brėžinių, tad nerealu visą jį išspausdinti „Valstybės Žiniose“.³⁰³ Taigi klausimas iš tiesų aštrus, tačiau vargu ar greitai sulauksime į jį atsakymo, nes Konstituciniame teisme šiuo metu tyrimo laukia 107 prašymai, iš kurių 10 sudaro KNNP bylų.³⁰⁴ Tad šių bylų nagrinėjimas gali labai ilgai užtrukti, visų pirma jau dėl to, jog visada atsiranda kas nors svarbiau, o be to, Konstitucinis teismas pagal Konstitucinio teismo įstatymą nėra griežtai laiko apribotas, tad, ko gero, dar ne greitai išgirsime pastarųjų bylų nuosprendį. Toks teismų procesų sustabdymas vėl padrąsino panašių statybų statytojus, šiandien KNNP duomenimis fiksuojami nauji pažeidimai, tačiau priežiūrą atliekanti apskrities viršininko administracija jokių pažeidimų neranda³⁰⁵, esą nelegalių statybų Kuršių nerijoje nėra, visiems objektams statyti išduoti statybos leidimai.³⁰⁶ Pasak KPD direktoriaus Albino Kuncevičiaus, šios bylos „turėtų tapti lakmuso popierėliu – jeigu ten [Konstituciniame teisme] nepavyks įrodyti tiesos, pasitvirtins, kad teoriškai nubausti galima, tačiau praktiškai – ne.“³⁰⁷ Tą pačią problemą šiandien matome Vilniaus senamiestyje, pastatyti pastatai praktiškai prieštarauja įstatymams, tačiau jie stovi, nes visi parašai sudėti.

Reikia konstatuoti, jog bylų su paveldo statybų klausimais visada būdavo, tik šiuo metu tų bylų yra daug, nes pajudėjo Kuršių nerija, dėl to viskas iškilo į viešumą.³⁰⁸ Taigi šiuo metu vyksta kova ne šiaip dėl vienos ar kitos statybos, bet kova dėl Kuršių nerijos ateities, kuri laikoma bene vertingiausia Lietuvos saugoma teritorija. Kita vertus, egzistuojant tokioms problemoms kartais galima išvelgti ir teigiamus dalykus, ką liudija plačiai nuskambėjęs Vilniaus viešbučio „Novotel“ Gedimino prospekte atvejis – po šių statybų Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas buvo papildytas atitinkamais reikalavimais.³⁰⁹ Taigi problema iššaukė sprendimą, nors plėtra paveldosaugininkus ir aplenkė spartumu. Neatmestina, jog ir KNNP atvejis padės išspręsti tam tikras kultūros paveldo apsaugos problemas. Tačiau reikia pripažinti, kad pastaraisiais metais tokios problemos tampa vis sudėtingesnės. Iš dalies galima teigti, jog taip yra dėl to, jog tokiuose procesuose pradėjo aktyviai reikštis visuomenė, tereikia prisiminti ką tik buvusius visuomeninius piketus dėl Šliozbergo namo ar Klaipėdos celiuliozės virimo cecho planuojamo nugriovimo. Taigi tampa aišku, kad į procesą įsitraukia nauja grupė, kuri

³⁰³ *Stancikienė A.* Kodėl buldozeriai neburzgia Kuršių nerijoje. Ten pat.

³⁰⁴ KPD Jurinio skyriaus vyriausiojo specialisto Vygaudo Čekanausko žodinė informacija. Ten pat

³⁰⁵ *Stancikienė A.* Kodėl buldozeriai neburzgia Kuršių nerijoje. Ten pat.

³⁰⁶ *Mogučaja N.* Kuršių nerijos skriaudikai yra, tačiau nelegalių statybų – ne//Vakarų Ekspresas/Prieiga per Internetą www.ve.lt.[Žiūrėta 2007.02.13].

³⁰⁷ *Jackevičius M.* Po atstatymo priedanga – barbariškas paveldo naikinimas/Prieiga per Internetą www.delfi.lt.[Žiūrėta 2007 04 03].

³⁰⁸ KPD Jurinio skyriaus vyriausiojo specialisto Vygaudo Čekanausko žodinė informacija. Ten pat.

³⁰⁹ Reikalauja įvertinti žalą paveldosaugai ir nubausti//Baltijos kelias.2006.10.31.Nr.16.P.4.

reikšdama savo nuomonę bando įtakoti kultūros paveldo likimą. Tuo tarpu atrodo, jog valstybinės kultūros paveldo institucijos nesiima jokių veiksmų, kurie padėtų suprasti vienokį ar kitokį jų požiūrį. Dėl to, labai sunku pasakyti pastarųjų poziciją. Verta pasvarstyti – jei visuomenė nebūtų sukilusi prieš nelegalias statybas KNNP, tai gal šiandien nieko apie tai nežinotume.

Tuo tarpu teritorijų planavimas šiuo metu yra viena sunkiausių paveldosauginių problemų, o Lietuvos paveldosauga labai vėluoja įsiterpti į šį procesą. Pats teritorijų planavimas gali būti apibūdintas kaip nustatyta procedūra teritorijos vystymo bendrajai erdvinei koncepcijai, žemės naudojimo prioritetams, aplinkosaugos, paminklosaugos ir kitoms sąlygoms nustatyti.³¹⁰ Tačiau iš tiesų tai labai sudėtingas fiksavimo, analizės, vertinimo, išsaugojimo, kaupimo ir priežiūros procesas³¹¹, kuriame dalyvauja visa virtinė atskiros kompetencijos institucijų. Tačiau yra problema, jog dalis projektuotojų negauna išankstinių paveldosaugos reikalavimų, neturi net minimalių paveldosaugos žinių.³¹² Vis gi detaliau pasigilinus į problemą tampa aišku, jog kol kas mūsų šalyje nėra sukurtas tinkamas mechanizmas šiai sričiai reguliuoti.

3.4. Pagrindiniai pažeidimai ir inspektavimo darbo apimtys

Trūkstant pagrindinių KPI veiklą apsprendžiančių dokumentų – metinių veiklos ataskaitų, praktiškai neįmanoma apibrėžti KPI inspektavimo apimčių. Vienintelėje 1994 m. pažymoje LR AT minima, jog 1993.11.01 – 1994.11.18 KPI pareigūnai už istorijos ir kultūros paminklų apsaugos bei naudojimo taisyklių pažeidimus (ATPK 91 str.) nubaudė 389 asmenis (išieškota 16 509 Lt).³¹³ Šie duomenys tikrai neatsilieka nuo dabartinių kelėtos metų inspektavimo apimčių TP, o kai kada juos net ir aplenkia (Žr. priedai 27). Inspekcijos duomenimis 1993 – 1994 m. laikotarpiu darbai kultūros paveldo objektuose buvo stabdomi dėl tokių priežasčių: • darbai buvo vykdomi be KPI leidimo arba nesuderinus projektų; • darbai buvo vykdomi nukrypstant nuo projektų; • darbai buvo vykdomi nekokybiškai.³¹⁴

Įkūrus KVAD, kuri laiką dėl organizacinių nesklaidumų, kaip jau buvo minėta, kultūros paveldo kontrolė apskritai nebuvo vykdoma, tačiau 1995 m. už kultūros vertybių apsaugos taisyklių pažeidimus

³¹⁰ Teritorijų planavimas. Bendroji informacija/Prieiga per Internetą www.am.lt. [Žiūrėta 2007 03 26].

³¹¹ Dėl teritorijų planavimo įstatymo. 1995.12.11. VKPK archyvas. B.Nr.4.P.56.

³¹² Glemža J. Paveldosauga: dabartis, problemos, perspektyvos // Statyba ir architektūra 2004. Nr.6.P.25.

³¹³ KPI pažyma Kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo bei išsaugojimo problemos 1994 12 05. KPD archyvas. Bylos Nr.112.P.123 – 124.

³¹⁴ KPI pažyma Kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo bei išsaugojimo problemos 1994 12 05. Ten pat. P.123-124.

buvo nubausti 194 asmenys, iš jų 167 baudomis, kurių piniginė išraiška siekia 26 170 Lt.³¹⁵ Taigi teiginiai, jog šiais metais kultūros paveldo kontrolė iš viso nebuvo vykdoma - neteisingi. Tuo tarpu išnagrinėję iki 1998 metų veiklos rezultatus TP nurodė šiuos dažniausiai pasikartojančius kultūros vertybių apsaugos pažeidimus ir juos sukeliančias priežastis: • nederintos statybos nekilnojamojų kultūros vertybių teritorijoje, apsaugos zonose. To priežastis – nepakankamai dažnas inspektavimas; • pasikeičiant nekilnojamosios kultūros vertybės savininkui ar valdytojui neinformuojamas TP; • statybos inspektoriai išduoda leidimus darbams, prieš tai negavus KVAD TP išvadų; • kultūros vertybės netvarkomos dėl lėšų stygiaus; • kultūros vertybių ribos nepažymėtos riboženkliais; • trūksta paminklinių lentų.³¹⁶ Atkreiptinas dėmesys, jog šiandien dažniausiai pasitaikantys pagrindiniai pažeidimai yra nukrypimai nuo projektinės dokumentacijos, darbai be leidimų ar darbai be projekto ir leidimo (retesni)³¹⁷. Panašu, jog lentų ir riboženklių problema šiandien jau išspręsta, tačiau pagrindinės nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos problemos, kaip nederinti statybų dokumentai ar nukrypimai nuo projektų, nepasikeitė per visą nagrinėjamą kontrolės laikotarpį, kas vėlgi byloja apie didžiulę šiandienos kontrolės sistemos spragą.

1998 m. metinėje KVAD veiklos ataskaitoje pastebima, jog Departamento TP darbas, iki minimumo sumažinus juose darbuotojų skaičių, stebina ir džiugina efektyvumu, tačiau nekelia didelio optimizmo, nes nedideli atlyginimai ir padidėjęs darbo krūvis bei pilna atsakomybė nesudaro sąlygų normaliam darbui.³¹⁸ Tuo tarpu įkūrus KVAD planuota, jog minimalus darbuotojų skaičius TP bus 15 (Žr. priedai 28) – 1998 m. darbuotojų skaičius TP siekė 3 – 4, kas verčia kelti klausimą, kaip apskritai tokiomis sąlygomis galėjo būti vykdoma kokybiška kultūros paveldo kontrolė? Analizuojant šią temą aktualu žvilgtelti į lentelę, kurioje pateikiami bendri KVAD teritorinių padalinių duomenys apie pažeidimus, nustatytus vykdant darbus nekilnojamosiose kultūros vertybėse:³¹⁹

Metai	Surašyta protokolų	Surašyta nurodymų	Skirta baudų	Išieškota baudų (Lt.)
2005	79	162	80	20 050 Lt
2004	80	260	79	30 873 Lt.
2003	92	292	67	27 150 Lt.
2002	86	238	40	Apie 20 000 Lt.
2001	136	418	53	10 867 Lt.
2000	94	326	53	24 500 Lt

³¹⁵ Kultūros ministerijos KVAD 1995 m. metinė veiklos ataskaita.VKPK archyvas.Susirašinėjimas su KVAD paminklosaugos klausimais.B.Nr.27.T.1.P.79.

³¹⁶ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998 m. KPD archyvas. P.200.

³¹⁷ Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 26, vieta KPD Šnipiškių g.3.

³¹⁸ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998 m.KPD archyvas.P.187.

³¹⁹ Lentelė sudaryta iš KPD ir KVAD metinėse veiklos ataskaitose pateiktų duomenų nuo 1995 m. iki 2005 m.

1999	254	-	-	-
1998	386	-	168	28 200 Lt
1997	483	68	138	36 040 Lt.
1996	970	54	274	77 340 Lt
1995	194	167	27	26 170 Lt.

Galima pastebėti, jog lentelėje išsiskiria 1996 m., kuriais buvo surašyta daugiausiai protokolų bei skirta ir išieškota daugiausiai baudų per dešimties metų laikotarpį, kas akivaizdžiai liudija buvusios KVAD kontrolės tarnybos naudai. Tai verčia manyti, jog iš tiesų paskubėta daryti reformas šioje srityje dar gerai neįsitikinus naujosios sistemos efektyvumu. Tuo tarpu nuo 1998 m. galima fiksuoti gana stabilų protokolų, nurodymų ir baudų tendenciją nekilnojamųjų kultūros vertybių pažeidimų srityje.

Tais pačiais 1998 m. sustiprinta kontrolė objektų pridavimui po tvarkymo darbų, o TP didelį dėmesį skyrė KVAD lėšomis tvarkomų objektų kontrolei³²⁰, tuo tarpu pažeidimų skaičius siekia 386. 1999 m. KVAD ataskaitos duomenys rodo, jog pažeidimų skaičius sumažėjo – jų užregistruota 254.³²¹ Tačiau 2001 m. nusižengimų nekilnojamosioms kultūros vertybėms skaičius vėl šokteli, nors yra teigiama, kad TP dirbamas prevencinis darbas ir kultūros vertybių apsaugos propagavimas padeda mažinti tyčinių kultūros vertybių žalojimo atvejų skaičių.³²² Neabejotinai didžiausias pažeidimų, skiriamų baudų ir išieškotų sumų skaičius visada tenka Vilniaus TP, kaip daugiausiai kultūros vertybių turinčiam padaliniui, tačiau nereikia pamiršti, jog šis padalinys šiandien turi daugiausiai darbuotojų iš visų dešimties KPD padalinių.

2001 m. KVAD ataskaitoje tvirtinama, jog prevencinis darbas, kurį atlieka Departamento teritoriniai padaliniai - kultūros vertybių propagavimas, jų apsaugos problemų nušvietimas žiniasklaidos priemonėse, didesnis leidinių, skirtų paveldui skaičius, jų reklama turi teigiamos įtakos saugant kultūros vertybes.³²³ Tačiau 2002 m. nors ir vykdoma, kaip skelbiama, intensyvi prevencija, tenka pripažinti, jog ir šiais metais daugėja kultūros vertybių ir paminklų žalojimo, vagysčių ir kitų vandalizmo aktų. Kyla mintis, jog kuo aktyviau vykdomas prevencinis darbas, tuo labiau daugėja nusikaltimų kultūros vertybėms – tokios žinios kelia abejonių apie TP vykdomą prevencinį darbą, juolab, kad detalai nėra paaiškinama ką būtent šioje srityje daro TP ir kokios to apimtys. 2003 m. padalinių darbuotojai apžiūrėjo didžiąją dalį nekilnojamųjų kultūros vertybių. Inspektavimo rezultatas – surašyta trys šimtai nurodymų,³²⁴ tai didžiausias „pasiekimas“ per pastaruosius ketverius metus.

³²⁰ Informacija pateikiama iš KVAD metinės veiklos ataskaitos 1998 m. KPD archyvas. P.193.

³²¹ Informacija pateikiama iš KVAD metinės veiklos ataskaitos 1999 m. KPD archyvas.

³²² Informacija pateikiama iš KVAD metinės veiklos ataskaitos 2001 m. KPD archyvas. P.11.

³²³ Informacija pateikiama iš KVAD metinės veiklos ataskaitos 2001 m. KPD archyvas.

³²⁴ KVAD metinė veiklos ataskaita 2003.KPD archyvas.P.8.

Toliau tekste pateikiama inspektavimo apimčių lentelė parengta pagal KPD 2005 m. ir 2004 m. teritorinių padalinių metines veiklos ataskaitas. Jos duomenys atspindi nevienodas darbo apimtis ir veiklos kokybę, kas labiausiai aišku iš pastaraisiais metais Klaipėdos TP Departamentui pateiktų duomenų.

Padalinio pavadinimas	Turi vertybių	Inspektavo ir patikrino		Turi darbuotojų
		2004 m.	2005 m.	
Alytaus	1290	479	287	4
Kauno	2992	327	590	6
Klaipėdos	Virš 2000	<i>nenurodyta</i>		5
Marijampolės	990	250	289	4
Šiaulių	2490	470	124	4
Panevėžio	2426	245	<i>nenurodyta</i>	4
Tauragės	1174	384	396	4
Telšių	1679	780	524	3
Utenos	2248	487	121	4
Vilniaus	4621	960	720	9

Iš visų padalinių išskirtinas Telšių TP pavyzdys – turėdamas mažiausiai darbuotojų, šis padalinys sugebėjo neatsilikti, o kai kuriuos TP net ir aplenkė inspektuotų vertybių skaičiumi, nors po 1997 m. padalinyje iš 8 liko tik 3,5 etato.³²⁵ Tuo tarpu Vilniaus TP, kaip galima pastebėti, turi arti 5 tūkstančių vertybių, tačiau per paskutiniuosius metus inspektuotų vertybių skaičius nesudaro net jų trečdaliu. Antro pagal dydį Kauno TP inspektuotų vertybių skaičius per pastaruosius metus taip pat palyginti yra labai mažas. Neatmestina, jog paskutinius skaičius galėjo įtakoti pasikeitęs Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas ir nauji Departamento organizaciniai pertvarkymai bei kompetentingų darbuotojų trūkumas. Šioje vietoje reikia paminėti ir dar vieną inspektavimo apimčių problemą, kurią dar 1998 m. KVAD pateikia Klaipėdos TP. Padalinys pastebi, kad vyksta masiškas ir deja sunkiai valdomas procesas, keičiant senus langus į naujus plastikinius bei sugadinant langų piešinį, o mažas darbuotojų skaičius nepajėgus kontroliuoti šių smulkių remonto darbų, dėmesys kreipiamas į paminklinius pastatus.³²⁶ Šią problemą dar pernai metais akcentavo ir Vilniaus TP vadovas R. Bitinas.³²⁷ Tuo tarpu visai gali būti, jog pastaroji problema puikiai žinoma ne tik paveldo specialistams, bet ir pažeidėjams.

³²⁵ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998.KPD archyvas.P.200.

³²⁶ KVAD metinė veiklos ataskaita 1998.KPD archyvas.P.201.

³²⁷ Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 26, vieta KPD Šnipiškių g.3.

Išvados

1. Iš kultūrinio sąjūdžio gimusi Kultūros paveldo inspekcija ir tapusi pirmąją nepriklausomos Lietuvos kultūros paveldo kontrolės funkciją vykdžiusia institucija, kontroliavo pagrindinius to meto paveldosaugos procesus, iš kurių galima išskirti laidojimo vietų sutvarkymą, privatizacijos procesą, dailės paminklų apsaugą ir nelegalią statybą. Pastaroji tapo viena iš pagrindinių priežasčių 1995 m. reorganizacijos vajui paminklosaugos sistemoje. Tai, jog taip stipriai buvo siekiama KPI panaikinimo gali būti įrodymas, jog Inspekcija iš tiesų valdė daugelį paveldosaugos procesų, ir nors KPI veikla nebuvo tobula, tačiau tam tikra pažanga nepriklausomos Lietuvos kontrolės srityje buvo padaryta.
2. Priėmus Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą, kultūros paveldo kontrolės funkciją perima KVAD su apsaugos kontrolės tarnyba. Kontrolė tampa priklausoma nuo vykdomosios valdžios, o reiškiamas nepasitenkinimas dėl susidariusios kontroliavimo būklės veda prie naujų organizacinių pertvarkymų. 1997 m. priėmus Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pataisas KVAD atsisakoma ankstesnių tarnybų, o vietoj jų įsteigiamas Urbanistikos ir kultūrinio kraštovaizdžio skyrius turėjęs koordinuoti visą kultūros paveldo kontrolę. Siekiant pagerinti kontrolės būklę radikali reformos galutinai supainiojo ir taip komplikuoatą kultūros paveldo apsaugą.
3. 2005 m. šiandien laikytini kultūros paveldo kontrolės gerėjimo metais - KPD įkuriami nauji paveldotvarkos, kontrolės bei apskaitos skyriai. Naujojo kontrolės skyriaus funkcijos pasižymi specifinėmis nuostatomis, kas liudija apie skyriaus kaip centrinio kontrolės aparato statusą. Tuo tarpu KPD teritoriniai padaliniai būdami svarbiausiais atskaitos taškais šiandieninėje kultūros paveldo kontrolės sistemoje, šiuo metu neapsieina nesprendžiant pajėgų ir kompetentingų specialistų trūkumo klausimų, kas neleidžia sužiūrėti visų kultūros paveldo pažeidimų.
4. 2003 m. įkurtas Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyris yra atsakingas už nusikaltimus kultūros ir meno vertybėms. Šio amžiaus pradžioje išaugęs nusikaltimų skaičius, šiandien, plėtojant aktyvią prevenciją, yra stipriai sumažėjęs. Vis tik nusikaltėlių grobimų centrai tebėra įvairių konfesijų maldos namai ir didieji miestai. Tačiau norint vykdyti efektyvią meno vertybių grobimų prevenciją vien policijos pajėgų nepakanka. Savo turto priežiūra turėtų labiau rūpintis visi meno vertybių savininkai, o policijos pagrindinė funkcija turėtų būti šių nusikaltimų tyrimas.
5. Lietuvoje „nelegali archeologija“ kaip problema egzistavo dar prieš nepriklausomybės atgavimą, o būdų kaip rezultatyviai užkirsti tam kelią kol kas nėra. Keletas masinių pilkapių plėšimų ir kontrabandos atvejų sukrėtė visuomenę, tačiau šiandien šios problemos prevencijos

kelyje dar mažai kas padaryta, nors ir stengiamasi vykdyti Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių vagysčių prevencijos plane numatytas priemonės. Aišku viena, „nelegali archeologija“ nėra vien Lietuvos problema, todėl yra labai svarbus tamprus bendradarbiavimas ne tik tarp kultūros paveldo apsaugos ir teisėsaugos institucijų pačioje valstybėje, bet ir veiksmų koordinavimas visame regione, įtraukiant kaimynines valstybes.

6. Labiausiai žalojimų pažeidžiama kultūros paveldo grupė yra archeologija, o jos žalos nustatymas ypač problematiškas – prarastos informacijos praktiškai neįmanoma įvertinti pinigais. KPI ir KVAD teiktas dėmesys archeologijos paminklų žalos nustatymui rodo, jog šioms vertybėms institucijos visada skyrė daugiausiai dėmesio, o tai byloja apie archeologijos paveldo jautrumą neigiamiems žmogaus padariniams. Šiuo metu kultūros paveldo žalos nustatymui taikomas bendras dokumentas, o archeologijai padarytos žalos dydžiu laikoma tokia suma, kurios reikėtų tokio sužaloto objekto archeologinių tyrinėjimų atlikimui, kas, galbūt, ne visai atspindi realius nuostolius.
7. Visuomenė keldama problemas apie kurias oficialieji šaltiniai nekalba, leidžia daryti išvadą, jog „nelegalios statybos“ srityje nėra rezultatyvios kontrolės. Teritorijų planavimo įstatymo reikalavimų nesilaikymas nuo pat šio įstatymo įsigaliojimo 1996 m. išsivystė iki, galima sakyti, kritinės dabartinės paveldosaugos situacijos. Paveldo bylų skaičius teismuose nuo 2000 m. sparčiai auga, „nelegalių statybų“ saugomose teritorijose daugėja. Šiandien tai, be jokios abejonės, labai gerai išaiškina KNNP generalinio plano problema ir bandymas užginčyti jo galiojimą teismuose. O tai byloja, jog „nelegali statyba“ ir teritorijų planavimas yra didžiausia nūdienos kultūros paveldo kontrolės bėda.
8. Oficialieji šaltiniai rodo, kad pagrindiniai pažeidimai, fiksuojami dar KPI laikais, iš esmės nepasikeitė ir šiandien. Nors 1998 m., kaip skelbiama, dedamos pastangos kontrolės stiprinimui, tačiau pažeidimų skaičius nepaliaujamai auga, versdamas samprotauti apie silpną kultūros paveldo kontrolės būklę. TP teigia atliekantys nemažą prevencinį darbą, kas turi įtakos pažeidimų skaičiaus, jei ne mažėjimui, tai bent jau stabilizavimuisi, nors ir sunku spręsti apie šių darbų pobūdį bei kiekius. Tuo tarpu inspektavimo apimčių analizė rodo nevienodas darbo apimtis ir veiklos kokybę, kas reikalauja kontrolės pajėgumo stiprinimo.

Šaltiniai

1. Archeologijos paminklų inspektavimo pagrindai 1991 metams.KPD archyvas.KPI fondas.B.Nr.23.P.68-69.
2. Buvusios KVAD direktorės Dianos Varnaitės žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė.Užrašymo data 2007.04.20,vieta Saltoniškių 58, Vilnius.
3. Dėl archeologinių radinių nelegalaus išvežimo iš Lietuvos.VPK.sprendimas.Skelbta:Valstybės Žinios 1998.12.18.Nr.111.Publ.Nr.3095.
4. Dėl apygardos archeologų funkcijų. KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.23.
5. Dėl LR kultūros paminklų apsaugos valstybinio valdymo problemų sprendimo 1992 11 25.KPD archyvas.KPI fondas.Bylos Nr.51.
6. Dėl paminklotvarkos departamento ir Kultūros paveldo mokslinio centro funkcijų. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 84.
7. Dėl metalo iešiklių naudojimo.KPI fondas.KPD archyvas.B.Nr.122.
8. Dėl LR kultūros paveldo inspekcijos laikinojo įstatymo pažeidimo. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.42. P.17.
9. Dėl istorinių paminklinių kapinių apsaugos ir priežiūros.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.6.P14
10. Dėl rezistentų ir kitų palaikų perlaidojimo.1995 05 15.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.23.
11. Dėl rezistentų ir kitų okupacinių režimų aukų palaikų užkasimo vietų. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.138.
12. Dėl LR valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo pažeidimo.KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.63.
13. Dėl valstybinės reikšmės istorijos, archeologijos ir kultūros objektų sąrašo rengimo.KPD archyvas KPI fondas..Bylos Nr.84.P.77.
14. Dėl Palangos m. gyventojų J. Abromavičienės, A. Valentinaitės, A. Stankaus pareiškime išdėstytų faktų.199310 07.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.84.
15. Dėl LR KPI įstatymo pakeitimo ir paminklotvarkos departamento prie LR Vyriausybės veiklos. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 40.
16. Dėl prezidento vasaros rezidencijos statybos ant Urbo kalno Nidoje. 1993.11.11 KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.84.
17. Dėl LR Prezidento A. Brazausko viešai išsakytų minčių apie kultūros paveldo apsaugą. 1994 02 15. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 112.

18. Dėl ketinimų steigti paminklosaugos departamentą KPI ir Paminklotvarkos departamento pagrindu.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr. 84.
19. Dėl valstybinės paminklosaugos komisijos nuostatų patvirtinimo.Skelbta:Valstybės Žinios, 1995.06.09.Nr.48.Publ.Nr.1166.
20. Dėl LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo įgyvendinimo. Skelbta: Valstybės žinios 1995.01.27. Nr.9, Publ. Nr.184.
21. Dėl Nekilnojamojo kultūros paveldo tyrimų metu rastų archeologinių radinių perdavimo muziejams taisyklių patvirtinimo ĮV-66.Skelbta:Valstybės Žinios 2005.03.03.Nr.30.Publ.Nr.960.
22. Dėl LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo įgyvendinimo. 10 straipsnis 1- 3 punktai. Skelbta: Valstybės žinios 1995.01.27. Nr.9, Publ. Nr.184.
23. Dėl Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamento funkcijų ir teritorinių padalinių perdavimo apskrities valdytojui.VPK sprendimas. Skelbta: Valstybės Žinios.1996.07.03.Nr.63.Publ.Nr.1491.
24. Dėl Kultūros ministerijos Kultūros vertybių apsaugos departamento 1998 m. veiklos ataskaitos.VPK sprendimas.Valstybės Žinios 1999.06.02.Nr.48.Publ.Nr.1564.
25. „Dėl Kultūros vertybių apsaugos departamento leidimų atlikti archeologinius tyrimus išdavimo tvarkos ir Mokslinės archeologinės komisijos nuostatų patvirtinimo“ Skelbta: Valstybės Žinios, 2001.09.07, Nr.77, Publ. Nr.2717.
26. Dėl kapinių ir archeologijos paminklų apsaugos ir naudojimo.1992.03.23.KPD archyvas.B.Nr.61.
27. Dėl savivaldybių vaidmens paminklosaugoje.VPK sprendimas.Skelbta: Valstybės Žinios.1997.08.08.Nr.74.Publ.Nr.1931.
28. Dėl teritorijų planavimo įstatymo.1995.12.11.VKPK archyvas.B.Nr.4.P.56.
29. Dėl vagysčių iš maldos namų užkardymo [PD vidaus].2005.
30. Dėl valdymo reformos kultūros vertybių apsaugos srityje.1995.10.25.VKPK archyvas.B.Nr.11.
31. „Dėl sužalotų nekilnojamųjų kultūros vertybių atkūrimo būdo ir nuostolių dydžio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ Į- 315. 2006 liepos 12 d. Skelbta: Valstybės Žinios, 2006.07.22, Nr.80, Publ. Nr.3182.
32. Dėl žalos, padarytos nekilnojamosioms kultūros vertybėms, nustatymo ir nuostolių atlyginimo laikinosios tvarkos patvirtinimo.KVAD įsakymas.2001.04.02.Nr.097.Skelbta:Valstybės Žinios.2001.04.06.Nr.30.Publ.Nr.1006.

33. Dėl žalos, padarytos nekilnojamosioms kultūros vertybėms, nustatymo ir atlyginimo.KVAD įsakymas Nr.110.1995.08.10.KPD archyvas. Susirašinėjimas su KVAD paminklo saugos klausimais.B.Nr.10.T.2.
34. Dėl visuomenės protesto.VKPK.2007.01.26.//Prieiga per Internetą www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/rastai/doc. [Žiūrėta 2007.04.17].
35. Įstatymas, Nuostatai. Politika//Literatūra ir menas. 1992. Nr.11.
36. *Jackevičius M.* Po atstatymo priedanga – barbariškas paveldo naikinimas/Prieiga per Internetą www.delfi.lt. [Žiūrėta 2007 04 03].
37. *Jarusevičius T.* Ieškomos meno vertybės eksponuojamos internete//Kauno diena.2006.01.10/ Prieiga per Internetą www.kaunodiena.lt [Žiūrėta 2006.10.13].
38. Juodoji archeologija/Prieiga per Internetą www.maxima.lt/pirkėju-klubas/tik-vyrams/vyrams-idomu/naujiena. [Žiūrėta 2006.11.17].
39. *Gudavičiūtė D.* Lietuvos archeologijos turtai – kontrabandos prekė//Lietuvos rytas.1998.07.29.Nr.174(2308).
40. *Pacevičius A.* Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė Lietuvoje. Vagystės iš muziejų/ Prieiga per Internetą www.muziejai.lt/Informacija/Vagystes.htm [Žiūrėta 2006.10.12].
41. Pareiškimas dėl mėginimo sugriauti sukurtą paminklo saugos sistemą.1995.10.24.VKPK archyvas.B.Nr.11.
42. Patvirtintos nekilnojamojo kultūros paveldo paveldosaugos 2006 metų programos/Prieiga per Internetą www.heritage.lt/ziniasklaida. [Žiūrėta 2007 04 01].
43. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija.Prieiga per Internetą www.heritage.lt. [Žiūrėta 2007.05.14].
44. Pažyma. Vilniaus kultūros paveldo inspekcija.1992 05 05. KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr. 42.
45. Pažyma apie Kuršių Nerijos nacionalinio parko 2001 – 2005 m. paveldosaugos būklę/ Prieiga per Internetą www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/pazyma_Neringai.doc. [Žiūrėta 2007 02 13].
46. *Petrulienė M. Pranaitienė S.* Statytojai sau leidžia viską//Prieiga per Internetą www.lrt.lt . [Žiūrėta 2007.04.16].
47. Prašymas LR Konstituciniam teismui. Prašymo Nr.1B-13/2006/Prieiga per Internetą www.lrkt.lt. [Žiūrėta 2007 02 13].
48. Prekybos antikvariniais daiktais taisyklės. Skelbta: Valstybės Žinios, 2003.12.03, Nr.113, Publ. Nr.5072.

49. Policijos departamento Valdymo tarnybos tarnybinis pranešimas dėl meno vertybių vagysčių.2003.09.26.[PD vidaus].
50. *Putelytė G.Katinas M.* Vogtinės meno vertybės/Prieiga per Internetą www.veidas.lt/lt/leidinys.nrfull. [Žiūrėta 2006 10 12].
51. 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija. Prieiga per Internetą www.heritage.lt [Žiūrėta 2007.05.14].
52. Reikalauja įvertinti žalą paveldosaugai ir nubausti//Baltijos kelias.2006.10.31.Nr.16.
53. Licencijų prekiauti antikvariniais daiktais išdavimo taisyklės. Skelbta: Valstybės Žinios, 2003.12.12, Nr.116, Publ. Nr.5286.
54. LR kultūros paveldo inspekcijos laikinasis įstatymas 7 straipsnis. Skelbta: Valstybės Žinios 1990 08 31. Nr.24, Publ. Nr.598.
55. LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. 9 straipsnis, pirma dalis, 13 punktas.Skelbta: Valstybės Žinios 1996.02.14.Nr.14.Publ.Nr.352
56. LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Skelbta: Valstybės Žinios 1995.01.06. Nr.3, Publ. Nr.598.
57. LR nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas. Skelbta: Valstybės Žinios, 2004.10.19, Nr.153, Publ. Nr.5571.
58. LR Konstitucinio teismo pranešimas žiniasklaidai/Prieiga per Internetą www.lrkt/pranesimai. [Žiūrėta 2007.02.13].
59. LR administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Vilnius, 2005.
60. LR Statybos įstatymas.1996.03.19.Nr.I-1240.Skelbta:Valstybės Žinios.1996.04.10.Nr.32-788.
61. Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 16, vieta Policijos departamentas Saltoniškių 19, Vilnius. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.
62. LKPB NTVV pažyma dėl kultūros ir meno vertybių tyrimo poskyrio darbo per 2006 m. [PD vidaus].Vilnius.2007.01.10.
63. Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos pažyma dėl kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo per 2006 m. 1 - mėį ketvirtį.[PD vidaus].
64. Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos pažyma dėl kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo per 2005 m.[PD vidaus]Vilnius. 2005.12.12.
65. Reikalavimas nepažeidinėti LR valstybinio turto privatizavimo įstatymo. 1992 08 26.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.63.

66. *Matulevičius M.* Paminklosaugos vežimas klimpsta//Literatūra ir menas.1992.Nr.9.
67. *Mogučaja N.*Kuršių nerijos skriaudikai yra, tačiau nelegalių statybų – ne//Vakarų Ekspresas/Prieiga per Internetą www.ve.lt.[Žiūrėta 2007.02.13].
68. N. Puteikio pateikiama LR KPI ataskaita ir atsakymai į deputatų klausimus//Stenogramos 1995 03 24. Nr.44.
69. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos kontrolės 2006 m. programa/ Prieiga per Internetą www.heritage.lt/apie įstaigą/vykdomos programos [Žiūrėta 2006 10 18].
70. *Nikitenka D.*Lobių paieškos – ir hobis, ir duona su sviestu./Prieiga per Internetą www.ve.lt [Žiūrėta 2006.10.13].
71. *Nikitenka D.*Sunkiai įkandami kuršių lobiai vilioja juoduosius archeologus.2005 m. Kovo 26 d. /Prieiga per Internetą www.ve.lt.[Žiūrėta 2007.05.03].
72. *Ogrodzki P.* Kolekcijų ir kultūros paveldo apsauga nuo kriminalinių nusikaltimų bei gaisrų/ Prieiga per Internetą www3.lrs.lt [Žiūrėta 2006.10.12].
73. Kilnojamųjų kultūros ir meno vagysčių prevencijos planas.[PD vidaus].
74. *Kraujalis R.*Archeologinių vertybių apsauga valstybiniu ir tarptautiniu aspektais. Pranešimas.
75. *Kraujalis R.*Nelegali archeologija Lietuvoje. Pranešimas skaitytas tarptautiniame seminare „Black Archeology“ vykusiame 2005 kovo 10 – 12 d. Šlezvige, Vokietijoje.
76. *Kolesnikova J., Čičiūnas U.*Meno vertybių vagysčių tyrimo būklė šalyje ir priemonės jų prevencijai bei atskleidimui gerinti/Prieiga per Internetą www.heritage.lt/unesco 2001. [Žiūrėta 2006.10.12].
77. Kultūros paveldo inspekcijos darbo ataskaita (93.09.28)//Stenogramos, 1993 01 01. Nr.83.
78. Kultūros ministerijos KVAD 1995 metų veiklos ataskaita.VKPK archyvas. Bylos Nr.27.T.1.
79. Kultūros ministerijos KVAD Kontrolės tarnybos 1996 metų veiklos ataskaita.VKPK archyvas. Bylos Nr.42.T.1.
80. Kultūros ministerijos Teisės ir personalo skyriaus vyriausiosios specialistės Inos Sokolkskos žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 26.
81. Kultūros vertybių vagysčių tyrimo poskyrio viršininkės Laimutės Šimkuvienės pranešimas tarptautinėje konferencijoje *Cepol Course 2006/35 on „Trafficking in Stolen Artworks“* Rome, 19-23 June 2006.
82. KPD nuostatai. Skelbta: Valstybės žinios, 2005.04.07, Nr.45, Publ. Nr.1474.

83. KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 03, vieta KPD Šnipiškių g. 3. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.
84. KPD Kontrolės skyriaus vedėjo Rimanto Kraujalio žodinė informacija. Informacija užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 12 04, vieta KPD Šnipiškių g. 3. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.
85. KPD 2006-2008 m. strateginis veiklos planas//Prieiga per Internetą www.heritage.lt [Žiūrėta 2006 10 18].
86. KPD Juridinio skyriaus vedėjo Andriaus Vaicekausko žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 16, vieta KPD Šnipiškių g.3. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.
87. KPD Juridinio skyriaus vyriausiojo specialisto Vygaudo Čekanausko žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2007 02 13, vieta KPD Šnipiškių g. 3. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.
88. KPD metinė veiklos ataskaita 2005.KPD archyvas.
89. KPI pažyma Kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo bei išsaugojimo problemos 1994 12 05. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.112.
90. KPI įsakymas „Dėl perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo KPI“. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 39.
91. KPI ataskaitos svarstymas AT//Stenogramos, 1994 01 01. Nr. 184.
92. KPI pažyma Kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo bei išsaugojimo problemos 1994 12 05. KPD archyvas. Bylos Nr.112.
93. KVAD metinė veiklos ataskaita 1997.KPD archyvas.
94. KVAD metinė veiklos ataskaita 1998 m. KPD archyvas.
95. KVAD metinė veiklos ataskaita 1999 m. KPD archyvas.
96. KVAD metinė veiklos ataskaita 2000 m. KPD archyvas.
97. KVAD metinė veiklos ataskaita 2001 m. KPD archyvas.
98. KVAD metinės veiklos ataskaita 2002.KPD archyvas.
99. KVAD metinė veiklos ataskaita 2003.KPD archyvas.
100. KVAD metinė veiklos ataskaita 2004 m. KPD archyvas.
101. KVAD direktorės Dianos Varnaitės žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2007.04.20, vieta Saltoniškių 58, Vilnius.

102. Saugomų teritorijų įstatymas.Skelbta: Valstybės Žinios 1993.11.24.Nr.63.Publ.Nr.1188.
103. Seminaro “Kultūros vertybių apsauga 1997 m. ir 1998 m. perspektyvos” rezoliucija//Respublika.1998.03.07.
104. *Stancikienė A.* Kodėl buldozeriai neburzgia Kuršių nerijoje/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2007.02.13].
105. *Stancikienė A.* Antrasis Kuršių nerijos kvėpavimas/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2007 02 13].
106. *Stankevičiūtė A.Z.* Baubonis apie archeologijos romantiką ir realybę/Laikas.2005.10.12.Prieiga per Internetą www.delfi.lt. [Žiūrėta 2007.05.03].
107. *Sviderskytė G.* Kas laimės; vagys, pelėšiai ar apsauga?/Prieiga per Internetą www.lrytas.lt/ekstra/archyvas/1999/0913/top. [Žiūrėta 2006.10.12].
108. *Skomskis J.* Vargšas tas mūsų paveldas//Kauno diena.1997.09.09. Nr.211.
109. *Skomskis J.* Archeologijos kontrabanda//Kauno diena.1998.06.24.Nr.145(15477).
110. *Skomskis J.* Archeologija:stovėjimas ant duobės krašto//Kauno diena 1997.09 23.Nr.223(15250).
111. *Skomskis J.* Ar kultūros paveldas niekam nerūpi?//Literatūra ir menas.2000.07
112. Susirašinėjimas su LR AT komisijomis ir Vyriausybe kultūros paveldo klausimais. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr.2.
113. Susirašinėjimas su miestų ir apygardų kultūros paveldo inspekcijomis kultūros paveldo objektų klausimais.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.97.
114. Susirašinėjimas su Vilniaus ir Kauno miestų inspekcijomis kultūros paveldo objektų, žalojamų pastatų, archeologijos paminklų, dailės vertybių ir kt. klausimais.KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.59.
115. Susirašinėjimas su įvairiomis institucijomis. KPD archyvas. KPI fondas.Bylos Nr.64.
116. Susirašinėjimas su apygardomis kultūros paveldo objektų klausimais. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 24.T.2.
117. Susirašinėjimas su KVAD paminklosaugos klausimais.1996 02 23.Bylos Nr.27.
118. *Šimkuvienė L.* Vagysčių iš maldos namų tyrimo problemų analizė [PD vidaus].
119. Tarptautinė specialistų grupė kovos su nelegalia archeologija/Prieiga per Internetą www.bernardinai.lt. [Žiūrėta 2006.11.17].
120. Teritorijų planavimas. Bendroji informacija/Prieiga per Internetą www.am.lt. [Žiūrėta 2007 03 26].
121. *Vaitkevičiūtė V.* Tarptautinių žodžių žodynas.Vilnius, 2002.

122. Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 12 14, vieta Rūdininkų g. 13. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.
123. Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio pranešimas Paveldosaugos teismų bylų praktika. [VKPK vidaus].
124. Valstybinės kultūros paveldo komisijos Informacijos analizės tarnybos vedėjo Gedimino Jucio pranešimas Teritorijų planavimas – teismų bylų apžvalga. Projektas. [VKPK vidaus].
125. Valstybinės Paminklosaugos Komisijos Kontrolės tarnybos laikinieji nuostatai. VKPK archyvas. Bylos Nr. 28.T1.P.3.
126. Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 26, vieta KPD Šnipiškių g. 3.
127. Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija/Prieiga per Internetą www.vtpsi.lt. [Žiūrėta 2007 03 26].
128. *Varnaitė D.* Paminklosauga po 1990. III. 11//Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva, 1996. T.1.P.20.
129. Vilniaus teritorinio padalinio vedėjo Rimanto Bitino žodinė informacija. Informaciją užrašė Donata Šimkūnaitė. Užrašymo data 2006 10 26, vieta KPD Šnipiškių g. 3. Saugoma darbo autorės asmeniniame archyve.

Literatūra

1. Black Archeology/Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States/Prieiga per Internetą [www/baltic-heritage.net/reports/report 4](http://www/baltic-heritage.net/reports/report4).
2. Čepaitienė R. Laikas ir akmenys: Kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje. Vilnius, 2005.
3. Čepaitienė R. Požiūriai į kultūros paveldą dabarties Lietuvoje//Kultūros paminklai.2001.Nr.8.
4. Glemža J. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas, Vilnius, 2002.
5. Glemža J. Lietuvos paminklotvarkos raida ir... architektūrinis konsensusas//Archiforma. 1998, Nr. 2.
6. Glemža J. Paveldosauga:dabartis, problemos, perspektyvos//Statyba ir architektūra 2004. Nr.6.
7. Glemža J. Paminklosaugos raida Lietuvoje//Kultūros paminklai.Vilnius.2000.Nr.7.
8. Grėbliūnas R. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos išvežamų į užsienį kultūros vertybių kontrolės skyriaus veikla 1990 – 2005 metais ir paveldosauga. Magistro darbas.Vilnius, 2006.
9. Mauliūtė G."Suinteresuota visuomenė" ir kultūros paveldo apsauga.Lietuvos patirtis.Magistro darbas.Vilnius.2005.
10. Markevičienė J.Kultūros paveldo samprata Lietuvoje: žvilgsnis į prabėgusį dešimtmetį// Archiforma. 1998, Nr. 2.
11. Navickienė E. Nauja architektūra Lietuvos didžiųjų miestų istorinėje aplinkoje 1950 - 2003. Daktaro disertacija.Vilnius, 2004.
12. Pokalbis."Paminklosauga ir paminklotvarka: kas pasikeitė ir kas tebėra aktualu".R.Jakoveckas, N.Puteikis, J.Jurevičienė, A.Songaila, A.Samalavičius.Užrašė A. Samalavičius.// Archiforma. 1998, Nr. 2.
13. Riaubienė E. Lietuvos architektūros paveldosauga (1918-2000): teisinės galimybės ir tvarkymo rezultatai. Daktaro disertacija.Vilnius, 2003.
14. Kultūros vertybių apsauga, lobistai ir abejinga visuomenė//Kultūros barai, 1996. Nr.3.

15. Kultūros paveldas ir valstybės veikla jį saugant bei tvarkant.LR Seimo Švietimo, Mokslo ir Kultūros komiteto ir VPK pasitarimas.1997.12.05

Priedų sąrašas

1. Priedai 1 – Paminklosaugos valdymo schema. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr. 1. P.2.
2. Priedai 2 – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos kultūros paminklų apsaugos inspekcijos. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr. 1. P.4.
3. Priedai 3 – LR KPI valstybinio inspektoriaus rajone funkcijos. KPD archyvas. KPI fondas. Bylos Nr. 7. P.178.
4. Priedai 4 – LR KPI Administracinės teisės pažeidimo protokolas, nutarimas, nurodymas. Blankų pavyzdžiai. KPD archyvas. KPI fondas. B.Nr.24. P.133 – 136.
5. Priedai 5 – LR KPI apygardų žemėlapis. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.41. P.57.
6. Priedai 6 – LR KPI Šiaulių apygardos siūloma apygardos darbuotojų bendradarbiavimo su centriniu inspekcijos aparatu schema. KPD archyvas. KPI fondas. B.Nr.24.P.100.
7. Priedai 7 – Leidimas perkelti palaikus iš kapinių ir kitų laidojimo vietų, pripažintų istorijos ir kultūros paminklais. Blanko pavyzdys. KPD archyvas. KPI fondas. B.Nr. 61. P.172.
8. Priedai 8 – Palaikų perlaidojimo darbo ataskaitos bylos turinys ir vedimo tvarka. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.61. P.173 – 174.
9. Priedai 9 – LR KPI įsakymas Dėl perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo KPI. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.39. P. 8 -9.
10. Priedai 10 – LR KPI 1992.01.28 įsakymo Nr. Į-6 1 priedas Perkamų gyvenamųjų namų, butų, esančių istorinės, kultūrinės, architektūrinės reikšmės statiniuose, sutarties sudarymo KPI tvarka. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.39. P.10 – 12.
11. Priedai 11 - LR KPI 1992.01.28 įsakymo Nr. Į-6 2 priedas Buto, esančio istorijos ir kultūros paminkle, apsaugos sutartis. Blanko pavyzdys. LR KPI 1992.01.28 įsakymo Nr. Į-6 3 priedas Namų dalies, esančios istorijos ir kultūros paminkle, apsaugos sutartis. Blanko pavyzdys. LR KPI 1992.01.28 įsakymo Nr. Į-6 4 priedas Istorijos ir kultūros paminklo – gyvenamojo namo apsaugos sutartis. Blanko pavyzdys. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.39. P. 13 – 22.
12. Priedai 12 – LR KPI apsaugos sutarties saugoti istorijos ir kultūros paminkle esantį butą, priedas Buto, esančio istorijos ir kultūros paminkle techninės apžiūros aktas. Blanko pavyzdys.

- KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.39. P. 23. LR KPI apsaugos sutarties saugoti istorijos ir kultūros paminklą – gyvenamąjį namą (jo dalį) priedas Istorijos ir kultūros paminklo – gyvenamojo namo, namo dalies techninės apžiūros aktas. Blanko pavyzdys. KPD archyvas. KPI fondas. B. Nr.39. P. 29.
13. Priedai 13 - KVAD struktūros schema. KPD archyvas. B. Nr.1. Ap. Nr.1. F. Nr.3. P.18.
 14. Priedai 14 - KPD prie Kultūros ministerijos Kontrolės skyriaus nuostatų projektas [KPD vidaus].
 15. Priedai 15 - lentelė Kontrolės skyriaus funkcijos. Sudaryta pagal KPD Kontrolės skyriaus nuostatų projektą [KPD vidaus].
 16. Priedai 16 - Suvestinė Kontrolės skyriaus veiksmai. Sudaryta pagal KPD Kontrolės skyriaus nuostatų projektą [KPD vidaus].
 17. Priedai 17 – KPD Kontrolės skyriaus vyriausiojo valstybinio inspektoriaus pareigybės aprašymas [KPD vidaus].
 18. Priedai 18 - Administracinės teisės pažeidimo protokolas. Skelbta: KPD direktoriaus 2005 m. spalio 24 d. įsakymas Į-454 „Dėl reikalavimo pašalinti pažeidimus, administracinio teisės pažeidimo protokolo ir nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje formų patvirtinimo“. Valstybės Žinios 2001.11.05, Nr.131, Publ. Nr.4761.
 19. Priedai 19 - Nutarimas administracinio teisės pažeidimo byloje. Skelbta: KPD direktoriaus 2005 m. spalio 24 d. įsakymas Į-454 „Dėl reikalavimo pašalinti pažeidimus, administracinio teisės pažeidimo protokolo ir nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje formų patvirtinimo“. Valstybės Žinios 2001.11.05, Nr.131, Publ. Nr.4761.
 20. Priedai 20 – KPD teritorinių padalinių nuostatai. [KPD vidaus].
 21. Priedai 21 - Reikalavimas pašalinti pažeidimus. Skelbta: KPD direktoriaus 2005 m. spalio 24 d. įsakymas Į-454 „Dėl reikalavimo pašalinti pažeidimus, administracinio teisės pažeidimo protokolo ir nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje formų patvirtinimo“. Valstybės Žinios 2001.11.05, Nr.131, Publ. Nr.4761.
 22. Priedai 22 - Baudžiamųjų bylų tyrimo schema.
 23. Priedai 23 – Policijos departamento Kultūros ir meno vertybių vagysčių poskyrio schema.
 24. Priedai 24 - Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo vyriausiosios valdybos Kultūros ir meno vertybių vagysčių tyrimo poskyrio aplinkraštis [PD vidaus].
 25. Priedai 25 - Kilnojamųjų kultūros ir meno vertybių vagysčių prevencijos planas. [PD vidaus].

26. Priedai 26 - Raštas Lietuvos Vyskupų Konferencijos pirmininkui Jo Eminencijai Vilniaus archiepskupui metropolitui kardinolui Audriui Juozui Bačkiui dėl vagysčių iš maldos namų užkardymo [PD vidaus].
27. Priedai 27 - KPD ir KVAD teritorinių padalinių duomenys apie pažeidimus. Iš 2005, 2004, 2003, 2002, 2001, 2000, 1998, 1997, 1996 ir 1995 m. KVAD ir KPD metinių veiklos ataskaitų [KPD vidaus].
28. Priedai 28 – KVAD apskrities teritorinio padalinio struktūros schema. KPD archyvas. B. Nr.1. Ap. Nr.1. F. Nr.3. P.19.

Summary

Cultural Heritage Control in 1990 – 2006

An object of the scientific study “Cultural Heritage Control 1990 – 2006” lies in a control of cultural heritage which is an essential of three functions for the preservation of the cultural heritage. The point of the work is to examine and analyze the development of control function of the cultural heritage from 1990 focusing on the main problems and particularities of each period.

This study reviews the control function of the cultural heritage orienting towards the central ruling institutions of the cultural heritage. Worth to mention that an Inspection of cultural heritage has originated from the cultural movement and supervised the main process of heritage of that time. It was legislated a preservation act of real cultural values, and the Department of Preservation of Cultural Values (DPCV) took over a control function of the cultural heritage. Yet in 1997, to improve negative state of control there was founded a Department of cultural townscape, however it influenced the administration of analyzing function negatively. Whereas in 2005 a new control department of Cultural heritage has been established. Presently it coordinates a work with territorial subdivisions of the Department. In 2003 a subdivision for researching stolen cultural and art values near the Police department has been established. It was responsible for the prevention of crimes of cultural and art values. Thus a conclusion should be drawn that an efficiency of control in cultural heritage has been expanded.

One of the key problems in the control is an illegal archeology. Fixing harm for this sphere of heritage it caused abundance of problems. Meanwhile a society tries to raise problems that there is no effective control in “illegal constructions”. The analyzed sources inform that the main breaches have not changed radically from the period of Inspection as well at present time. Therefore different sizes and kind of the work demand for special consolidations of control’s quality in the territorial subdivisions of the Department.